

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových a environmentálních studií

Bc. Kamila Ulrichová

**SUNNITSKO-ŠÍITSKÉ SOUPEŘENÍ DVOU REGIONÁLNÍCH
VELMOCÍ – SAÚDSKÉ ARÁBIE A ÍRÁNU**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Pavla Vítová

Olomouc 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem v seznamu literatury všechny prameny a odborné zdroje.

V Olomouci, dne 8. 4. 2017

.....

Podpis

Poděkování

Ráda bych velice poděkovala vedoucí mé diplomové práce Mgr. Pavle Vítové za vedení práce, odborné rady, připomínky, vstřícnost a čas, který mi věnovala při vzniku práce. Také děkuji mé rodině a příteli za podporu, které se mi dostávalo jak v průběhu tvorby mé diplomové práce, tak během celého vysokoškolského studia.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Kamila ULRICHOVÁ**

Osobní číslo: **R150091**

Studijní program: **N1301 Geografie**

Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**

Název tématu: **Sunnitsko-šíitské soupeření dvou regionálních velmocí -
Saúdské Arábie a Íránu**

Zadávací katedra: **Katedra rozvojových studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je analýza vývoje vztahů dvou regionálních velmocí sunnitské Saúdské Arábie a šíitského Íránu. Pozornost bude věnována diplomatickým vztahům mezi oběma státy s důrazem na roli islámu ve vzájemných vztazích. Součástí práce bude také hodnocení dopadů vzájemného soupeření jak pro sousední státy, tak pro světové velmoci.

Rozsah grafických prací: dle potřeby
Rozsah pracovní zprávy: 20 - 25 tisíc slov
Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická
Seznam odborné literatury:

BERÁNEK, Ondřej. Saúdská Arábie: mezi tradicemi a moderností: domácí politika, salafijská ideologie a zahraniční vztahy. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 2007, 252 s., [8] s. obr. příl. Contemporary Middle East, 132.
BROWN L., Carl. Diplomacy in the Middle East the International Relations of Regional and Outside Powers. London: I.B. Tauris, 2006. **CORDESMAN, Anthony H. Saudi Arabia enters the twenty-first century: the political, foreign policy, economic, and energy dimensions. Vyd. 1. Westport, Conn.: Praeger, 2003, xxii, 588 p. Contemporary Middle East, 132.** **GOMBÁR, Eduard. Moderní dějiny islámských zemí: power, legitimacy and survival. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1999, 427 s., [14] s. barevných obrazových příloh. Contemporary Middle East.** **CHUBIN, Shahram a Charles TRIPP. Iran-Saudi Arabia relations and regional order: Iran and Saudi Arabia in the balance of power in the Gulf. New York, NY: Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies, 1996, 88 p. Adelphi papers, no. 304.** **MABON, Simon. Saudi Arabia and Iran: soft power rivalry in the Middle East. New York: I.B. Tauris, 2013, 1 online zdroj (310 pages). Library of modern Middle East studies, 132.** **NIBLOCK, Tim. Saudi Arabia: power, legitimacy and survival. 1st pub. London: Routledge, 2006, xvi, 206 s. Contemporary Middle East, 132.**

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Pavla Vítová**
Katedra rozvojových studií

Datum zadání diplomové práce: **4. ledna 2016**
Termín odevzdání diplomové práce: **15. dubna 2017**

L.S.

prof. RNDr. Ivo Frébort, CSc., Ph.D.
děkan

doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 26. ledna 2016

Abstrakt

Diplomová práce pojednává o sunnitsko-šítském soupeření Saúdské Arábie a Íránu. Hlavním cílem práce je analýza vývoje vztahů těchto dvou regionálních velmocí. První teoretická kapitola se zaměřuje na roli náboženství v politice. Druhá kapitola se zabývá základním východiskem – islámem, který výrazně ovlivňuje dění na Blízkém východě. Tato část rozděluje islám do hlavních větví a podob a v neposlední řadě se zabývá islámem a jeho úlohou v mezinárodních vztazích. Třetí kapitola se věnuje základním charakteristikám Saúdské Arábie a Íránu, jejich pojetí islámu a vnitřní struktury politického systému. Důležitou částí je také přiblížení rozdílnosti mezi Araby a Peršany. Podstatná čtvrtá kapitola analyzuje historický vývoj vztahů mezi Saúdskou Arábií a Íránem a zabývá se hlavními problematickými aspekty. Pátá kapitola popisuje zahraniční vztahy obou zemí s vybranými státy, tedy s USA, Ruskem a Irákem. Úlohou šesté kapitoly je předložení konkrétních příkladů, kde se regionální velmoci prostřednictvím zástupných válek v oblasti střetávají. Poslední, sedmá, kapitola se zaměřuje na současnou politickou a ekonomickou situaci a snaží se předložit, kdo zaujímá vedoucí postavení na Blízkém východě.

Klíčová slova: Saúdská Arábie, Írán, islám, sunnité, šíité, Blízký východ, vztahy, soupeření

Abstract

The master thesis discusses the Sunni-Shia rivalry between Saudi Arabia and Iran. The aim of this thesis is to analyze the development of relations these regional powers. First theoretic chapter focuses on the role of religion in politics. The second chapter deals with the basic starting point – Islam, which significantly influences events in the Middle East. This part divides Islam into main branches and finally it deals with Islam and its role in international relations. The third chapter is devoted to the essential characteristics of Saudi Arabia and Iran, their conception of Islam and the internal structure of political system. An important part is the approach the differences between Arabs and Persians. Fourth chapter analyzes the historical development of relations between Saudi Arabia and Iran and addresses the main problematic aspects. Fifth chapter describes the foreign relations of both countries with selected countries. The goal of the sixth chapter is to put forward concrete examples where regional powers encounter in region through proxy wars. Last, seventh chapter focuses on current political and economic situation and it tries to present who occupies the leading position in the Middle East.

Key words: Saudi Arabia, Iran, Islam, Sunni, Shia, Middle East, relations, rivalry

Obsah

Seznam použitých zkratk	9
Seznam obrázků a grafů	10
Úvod	11
Cíle a metody	13
1. Náboženství a politika	15
2. Základní východisko – islám	19
2.1. Islámské schizma	19
2.2. Islámské školy a sekty	21
2.2.1. Sunnitské právní školy	22
2.2.2. Šíitské sekty.....	22
2.3. Podoby islámské víry – salafijská ideologie.....	24
2.4. Role islámu v mezinárodních vztazích.....	26
3. Základní charakteristika Saúdské Arábie a Íránu	30
3.1. Arabové vs. Peršané	31
3.2. Podoba islámu v obou zemích	33
3.2.1. Islám v Saúdské Arábii	33
3.2.2. Islám v Íránu.....	36
3.3. Vnitřní struktura politického systému v KSA a Íránu	38
3.3.1. Dynastie Saúdů.....	38
3.3.2. Dynastie Pahlaví a Rúholláh Chomejní	41
3.3.3. Politický systém v Saúdské Arábii a Íránu.....	43
4. Vývoj vztahů mezi Saúdskou Arábií a Íránem – příčiny a důsledky nepřátelství... 46	
4.1. Historický vývoj vztahů – 20. stol. ve znamení velkých změn?	46
4.2. Od pádu Saddáma Husajna přes Arabské jaro do současnosti	50
4.3. Íránský jaderný program – hrozba pro království?.....	53
4.4. Problematický aspekt ropa.....	55

5. Zahraniční vztahy Saúdské Arábie a Íránu s vybranými státy světa.....	58
5.1. USA	58
5.2. Rusko	60
5.3. Írák.....	62
6. Proxy válka na Blízkém východě – případ Sýrie a Jemenu	64
6.1. Muslimská studená válka?.....	64
6.1.1. Sýrie	66
6.1.2. Jemen.....	69
7. Současná vnitropolitická situace obou zemí a jejich pozice v regionu	73
7.1. Politická a ekonomická situace v Saúdské Arábii	73
7.1.1. „Saúdská vize 2030“	75
7.2. Politická a ekonomická situace v Íránu	77
7.3. Kdo ovládne Blízký východ – Saúdská Arábie nebo Írán?	79
Závěr.....	82
Seznam literatury	84

Seznam použitých zkratk

AQAP	Al-Kaída na Arabském poloostrově
CIA	Ústřední zpravodajská služba (<i>Central Intelligence Agency</i>)
EU	Evropská unie
GCC	Rada spolupráce v Zálivu
HDI	Index lidského rozvoje (<i>Human development index</i>)
HDP	Hrubý domácí produkt
IS	Islámský stát
KSA	Království Saúdské Arábie
MAAE	Mezinárodní agentura pro atomovou energii
MMF	Mezinárodní měnový fond
NPT	Smlouva o nešíření jaderných zbraní
OIC	Organizace islámské spolupráce
OPEC	Organizace zemí vyvážející ropu (<i>Organization of the Petroleum Exporting Countries</i>)
OSN	Organizace spojených národů
SAE	Spojené Arabské Emiráty
SAVAK	Národní informační a bezpečnostní služba
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
USA	Spojené státy americké
USD	Americký dolar (<i>United States Dollar</i>)

Seznam obrázků a grafů

Seznam obrázků

Obrázek 1: Mapa muslimského světa s hlavními školami a sektami	24
Obrázek 2: Mapa Saúdské Arábie	30
Obrázek 3: Mapa Íránu.....	31
Obrázek 4: Zásoby ropy ve světě, 2015	55
Obrázek 5: Mapa sfér vlivu Saúdské Arábie a Íránu na Blízkém východě.....	66
Obrázek 6: Mapa Sýrie - kontrola území jednotlivých aktérů po pěti letech občanské války .	68
Obrázek 7: Mapa Jemenu - kontrola území podle jednotlivých aktérů.....	71

Seznam grafů

Graf 1: Produkce ropy a tempo růstu populace v Saúdské Arábii od r. 1981 do 2015	40
Graf 2: Deficit státního rozpočtu a státní dluh v Saúdské Arábii.....	75
Graf 3: Míra inflace a růst HDP v Íránu v procentech	78

Úvod

Blízký východ je velmi rozmanitým regionem, v němž se nacházejí země s podobnými charakteristikami, ale také s celou řadou odlišností. Od poloviny 20. století jeho význam výrazně vzrostl a dostával se do popředí zájmu jak široké veřejnosti, tak odborníků. Za žádných okolností nelze na něj nahlížet jako na homogenní celek, i přesto, že je zde jedno velké pojítko – islám – který výrazně udává politický, sociální či kulturní diskurz v západní Asii. Právě náboženství, jež se může jevit jako jejich společný znak, může taktéž představovat hrozbu pro stabilitu celého regionu. Proto je velmi důležité rozlišovat mezi dvěma hlavními větvemi, na které se islám dělí – sunnitskou a šíitskou.

V první řadě je třeba vymezit region Blízkého východu. Pojem *Middle East*, v češtině Blízký východ, byl poprvé použit v britském magazínu v roce 1902 A. Mahanem, americkým námořním historikem. Nicméně v sobě zahrnoval mnohem širší regionální vymezení, dle Mahana – od Suezú po Singapur. Struktura tohoto regionu se začala postupně měnit, ruku v ruce s tím, jak docházelo ke změnám světových velmocí po druhé světové válce. Oblast už nebyla tak rozšířená, ale jednalo se o území pod britským vlivem, od Malty, přes Sýrii pod francouzským vlivem, Írán, až po Etiopii. Termín Blízký východ postupně získával na důležitosti a začal se využívat ve světové literatuře. (Özalp, 2011) I přesto dodnes nejsou jeho regionální hranice pevně vymezeny a každý stát či organizace chápe Blízký východ odlišně.¹

Mezi dva státy, které do Blízkého východu lze bezpochyby zařadit jsou Saúdská Arábie a Írán – regionální aktéři, jež usilují o to, stát se nejsilnějším hráčem na geopolitické scéně, a jenž svojí politikou významně ovlivňují dění, jak v tomto regionu, tak ve světě. Především je třeba poznamenat, že Blízký východ je regionem, jenž se v současnosti nachází v krizi a nestabilitě, kterou se snaží vyřešit nejen světové velmoci, ale také velmoci regionální. Vymezit a přesně určit, kdo je největším vůdcem regionu a kdo má zásadní vliv na aktuální dění, je problematické, jelikož sám Blízký východ je arénou komplexních problémů², u kterých se neočekává, že by byly v nejbližší době vyřešeny. Příkladem je aktuální a stále probíhající občanská válka v Sýrii, Jemenu či nestabilita v Libyi. Oba státy, šíitský Írán i sunnitská Saúdská

¹ Například MZV ČR (2017) zahrnuje do Blízkého východu 14 zemí, neřadí do něho státy severní Afriky. OSN používají klasifikaci, podle které dělí státy podle sub-regionů. Státy Blízkého východu jsou součástí Západní Asie. Státy severní Afriky tudíž nejsou součástí, nýbrž patří do samostatného sub-regionu Severní Afrika. (UN, 2016) Světová banka používá pojem MENA – tedy *Middle East and North Africa*, podle její klasifikace tak do Blízkého východu spadají země jak západní Asie, tak severní Afriky. (WB, 2016a)

² Například se jedná o občanské války odehrávající se v Sýrii, Iráku či Jemenu. Politická nestabilita v Egyptě či Libyi. Anebo působení různých ozbrojených a radikálních skupin a organizací – př. tzv. Islámský stát, Al-Káida na území Blízkého východu. Lze také jmenovat ekonomické problémy a nezaměstnanost.

Arábie, jsou bohaté na ropu a oběma je společný islám, který ale z velké části stojí za rivalitou mezi nimi. Írán se společně se Saúdskou Arábií angažují v mnoha konfliktech na Blízkém východě a snaží se tak rozšiřovat sféru svého vlivu. Zdá se, že nepřátelství mezi oběma státy bude i nadále pokračovat s tím, jak se každá země bude chtít stát hegemonek regionu. Proto určit, který ze států má silnější postavení je dozajista velmi problematické.

Cíle a metody

Cílem diplomové práce je analýza vývoje vztahů mezi dvěma regionálními velmocemi – sunnitskou Saúdskou Arábií a šiitským Íránem. Pozornost bude věnována aktuální situaci probíhající na Blízkém východě s přihlédnutím na zhoršující se diplomatické vztahy těchto dvou zemí. Analyzovány budou jejich společné a rozdílné znaky. Práce se zaměří na islám, který zde hraje důležitou roli, je nezanedbatelnou součástí politiky a představuje jeden z největších problémů nepřátelství mezi Saúdskou Arábií a Íránem, zejména pak z důvodu, kterým je dělení islámu na sunnitský a šiitský. Práce se dále zaměří na vztahy analyzovaných zemí s ostatními světovými velmocemi, jako jsou Spojené státy americké, které v tomto regionu uplatňují své zájmy, a mají zde patrný vliv na současné dění a dále Rusko, kterému situace na Blízkém východě taktéž není lhostejná. Práce také pojednává o vztazích s Irákem, jenž je oběma zemím regionálně velmi blízký. Součástí práce bude také hodnocení dopadů vzájemného soupeření pro státy nacházející se v regionu, především na to, jaký vliv a roli mají Saúdská Arábie a Írán v konfliktu v Sýrii a Jemenu. Práce se závěrem pokusí zhodnotit situaci a diplomatické vztahy obou zemí a také objasnit, kdo má potenciál stát se hlavním vůdcem v regionu.

K dosažení daného cíle práce si autorka položila následující výzkumné otázky, které budou zodpovězeny v příslušných kapitolách práce:

1. Jaký je rozdíl mezi sunnity a šiity?
2. Jaké jsou příčiny a důsledky soupeření dvou nejsilnějších regionálních aktérů – Íránu a Saúdské Arábie?
3. Jaký vliv mají největší geopolitičtí aktéři na ostatní země na Blízkém východě?
4. Směřují Saúdská Arábie a Írán k postupnému sblížení nebo hrozí otevřený konflikt?

V práci bude použita metoda analýzy, literární rešerše, tedy vyhledávání zdrojů o dané problematice, a jejich následná kompilace. Práce bude přinášet aktuální pohled na danou problematiku. Hlavním úkolem bude vytvořit ucelený přehled současné literatury o tématu předkládaném v práci. Práce bude vycházet z literatury psané v českém a anglickém jazyce. Použity budou zdroje jak elektronické, tak tištěné. Práce bude vycházet jak z publikovaných knih, tak odborných článků a publikací, dále budou využívána tištěná i elektronická periodika. Informace budou porovnávány, aby bylo dosaženo jejich pravdivosti a správnosti.

Další metodou využitou v práci bude metoda komparace států Saúdské Arábie a Íránu, především bude srovnána jejich politika, role islámu, zahraniční vztahy s ostatními zeměmi a jejich vliv v regionu.

1. Náboženství a politika

Ve světě hrají významnou roli především Abrahámovská náboženství – křesťanství, judaismus a islám. Tato náboženství lze označit jako monoteistická, jelikož věří v existenci jednoho Boha. Západní země, které jsou postavené na hodnotách a tradicích křesťanství pak představují jakýsi protipól k islámu, rozšířenému v západní, jižní a jihovýchodní Asii. Každé náboženství se často promítá i do fungování státu a politiky a vytváří tak jeho obraz na mezinárodněpolitické scéně.

V politické filosofii zůstává vztah mezi náboženstvím a politikou důležitým tématem. Náboženství často klade velké nároky na věrnost všech lidí. Například v islámu tradičně platí, že lidé mají být poslušni vůli Alláhově. Tudíž je pravděpodobně nevyhnutelné, že náboženské závazky se dostávají do konfliktu s požadavky politiky. V mnoha světových společnostech ale rychle postupuje sekularismus, a ačkoli se tento trend zdá být spojen s procesem hospodářského rozvoje, náboženství v mnoha ohledech zůstává důležitým politickým fenoménem po celém světě. Dokonce i v těch nejsekulárnějších zemích (př. Švédsko) je stále vysoký podíl lidí vyznávajících určité náboženství, což je dáno především tím, že do těchto zemí přicházejí imigranti, pro něž je náboženství důležitější než pro místní obyvatele. (Callaway, 2017)

Na konci 20. století mohl vzniknout dojem, že v sekulární Evropě má náboženství zanedbatelný význam, jelikož zájem o něho upadal. V první polovině 20. století taktéž docházelo k odsunutí náboženství na okraj společnosti i života jednotlivce. Náboženství bylo zkrátka vnímáno jako otázka předsudků, nevzdělanosti a zpátečnictví. Tudíž náboženství nehrálo na počátku a konci 20. století velkou roli. Nicméně v 70. letech 20. stol. došlo ke změně na různých místech světa, kdy se podle sociologa Jaye Demeratha náboženství stalo opět politicky relevantním. Příkladem lze jmenovat hnutí Solidarita v Polsku a zvolení K. Wojtyly papežem, či islámskou revoluci v Íránu. V každé zemi můžeme sledovat vztah státu a politiky k náboženství, které je nepochybným faktorem dění v dnešním světě. Otázkou zůstává, do jaké míry je např. arabsko-izraelský konflikt islámsko-židovský. Jasně není ani to, zda se jedná o konflikt pouze mezináboženský. (Schneider, 2001)

V náboženství se ptáme po nejvyšších hodnotách, je motivačním zdrojem, předmětem vášní i předsudků. Náboženství může vést k nesnášenlivosti, jež vytváří hranice, a vyústit v otevřené konflikty. Většina bezpečnostních expertů proto náboženství vnímá jako rizikový faktor a s tím i náboženský extremismus, který se dostal na seznam bezpečnostních rizik. Náboženství může spojovat, vést ke smíření a konflikty překonávat, taktéž je ale může způsobovat a společnost

rozdělovat. Samuel Huntington významně přispěl do této diskuze svým článkem o střetu civilizací³ jako o novém paradigmatu mezinárodních vztahů. Huntington (2001) považuje náboženství, jazyk, dějiny, zvyky a instituce za hlavní rozlišující prvek civilizací. Jeho názory vzbudily značné kontroverze a kritiku za poněkud schematické dělení civilizačních okruhů. (Schneider, 2001) Názory západní vědecké veřejnosti na vyhlídky demokratizace muslimských zemí se výrazně liší. Islámský svět je chápán jako synonymum pro autokratické a diktátorské režimy. Zmíněný politolog a profesor Huntington ve své práci považuje autokracii za vnitřní determinaci daného nábožensko-civilizačního okruhu, což nevyhnutelně v budoucnu povede ke „střetu civilizací“. Proti tomu se například ohradil český arabista Mendel, podle něhož je tato typologie civilizací založena na špatných předpokladech či jen na povrchní znalosti světových dějin. (Maitah, 2010)

Podle Halíka (2009) jsou snahy o spojování a směšování náboženství a politiky velmi riskantní, stejně tak jako je striktně od sebe separovat. Výsledkem mohou být dva neblahé důsledky – na jedné straně náboženství, které se diskredituje spojením s mocí a násilím, či fundamentalistické a netolerantní náboženství, jenž tvoří kontraproduktivní „ostrov“ uprostřed soudobé západní civilizace. Na straně druhé je to sekularismus až fanatický, který se ve svém nepřátelství vůči náboženství stává sám intolerantním *pseudonáboženstvím*, který by mohl vytvořit z naší kultury ostrov, taktéž izolovaný, který by jen těžce komunikoval s okolním světem (např. se světem islámu). Také je třeba podotknout, že na Západě nelze vztah náboženství a politiky chápat jako vztah církve a státu, protože národní státy již nemají monopol na politiku a církve nemají monopol na náboženství.

Na politiku a náboženství lze také nahlížet z pohledu politické antropologie, která se snaží vidět politiku v její komplexnosti. Otázkou je, nakolik je politika propojena s ideologií, zejména náboženskou. Náboženství a politika vedle sebe koexistovaly prakticky ve všech společenských situacích. Na základě poznatků z archeologie bylo zjištěno, že tehdejší lovci

³ Hlavními civilizacemi ve světě jsou: *Čínská* – neboli také civilizace konfuciánská, jelikož konfucianismus je hlavní součástí čínské civilizace, nicméně pojem čínská více vystihuje společnou kulturu Číny. *Japonská* – potomek civilizace čínské a objevila se v době 100 až 400 po Kristu. *Hinduistická* – také jako indická, hinduismus představuje jádro indické civilizace. *Islámská* – k jejímu vzniku došlo v 7 stol. n.l. Islám se velmi rychle rozšířil a dosahoval Pyrenejského poloostrova či jihovýchodní Asie, kde je patrný dodnes. V důsledku rozšíření existuje uvnitř islámu mnoho odlišných kultur – arabská, turecká, perská a malajská. *Západní* – vznik se datuje mezi lety 700–800 n.l. Má tři části – evropskou, severoamerickou, latinskoamerickou. *Latinskoamerická* – má vlastní identitu, kterou se odlišuje od Západu a vyvinula se jiným způsobem než Evropa či Severní Amerika, zahrnuje také domorodé kultury. *Africká* – přičemž spousta autorů existenci africké civilizace neuznává, jelikož sever byl pod vlivem islámské a zbytek křesťanské. (Huntington, 2001)

a sběrači a jejich vůdcovství bylo spojeno s využitím víry a božské moci, a tak například nalezení obživy bylo spojováno s benevolencí nadpřirozených sil. (Skalník, 2001)

Rané státy jako Egypt, Čína, Inkajská říše, Tibet, Bali či Angkor jsou důkazem sakralizace vládců, někdy dokonce jejich zbožštění. Lidé věřili, že pokud nebyl vládce přímo ztotožňován s bohem, byl s ním alespoň ve spojení, a tudíž to byla osoba posvátná. S prosperitou a zdravím panovníka byla spojována prosperita celé země. Náboženství světová pak často začínala jako protestní hnutí, která hlásala monoteismus, oproti doposud zažitého a uplatňovaného polyteismu. Brzy se stala oficiálními ideologiemi států, kdy pod určitou vlajkou byl šířen určitý způsob vlády. Po křížáckých výpravách následovaly po vystoupení proroka Muhammada výboje Arabů. Reconquista na Iberském poloostrově byla vnímána jako boží přání. Osmanská říše byla počinem jak náboženským, tak ekonomickým, atd. Sionismus byl zpočátku prezentován spíše jako sekulární a socialistická ideologie, realizace byla ale prováděna s takovým náboženským záplem, že ani v momentě vzniku státu Izraele nešlo o sekulární útvar. Britská královna je nejvyšší představitelkou anglikánské církve a je královnou díky bohu, taktéž se v Británii považuje za důležité, že je zde království, z vůle boží i poddaných občanů. Politická antropologie tudíž ukazuje, že ani politika v nejvyspělejších společnostech nestojí mimo vliv ideologií náboženského typu, a i zde mohou lidé věřit v nadpřirozenou moc vládců. O to více jsou pak „iracionální“ náboženské prvky přítomny v méně rozvinutých společnostech. (Skalník, 2001)

Náboženský profil se ve světě velmi rychle mění, což je dáno hlavně kvůli rozdílným v porodnosti a velikosti mladé populace v hlavních světových náboženstvích. Předpokládá se, že v průběhu příštích čtyř desetiletí zůstanou křesťané největší náboženskou skupinou, nicméně počet stoupců islámu poroste kvůli vysoké porodnosti rychleji než kterékoli jiné náboženství ve světě. Pokud bude současný trend pokračovat, do roku 2050 bude na světě stejný počet muslimů jako křesťanů. Ateisté a další lidé, kteří odmítají náboženství, budou tvořit klesající podíl na světové populaci. Taktéž se očekává, že poroste populace hinduistů a židů. V Evropě budou muslimové tvořit 10 % celkové populace, a také se předpokládá, že Indie předstihne Indonésii z hlediska největšího podílu muslimského obyvatelstva. (PewResearchCenter, 2015)

Již od počátku lidské civilizace jde náboženství v ruku v ruce se společností a je zcela zjevné, že důležitou roli bude plnit i v budoucnu. Jeho prolínání do politiky a fungování státu je neodmyslitelné a zcela běžné. Zejména pak v muslimských zemích, kde islám často zaujímá výsadní postavení, a od něhož je odvozován život nejen politický, ale také společenský.

V křesťansky založených společnostech platí, že náboženství je důležitou součástí, už ale neplní natolik významnou funkci v politice a nepodílí se natolik na jejím rozhodování.

2. Základní východisko – islám

Islám neboli odevzdání se (do vůle boží) je jedno ze světových náboženství, které se zrodilo v 7. stol. n.l. Muslimové věří, že boží vůli zvěstovali lidem proroci, a tím nejvýraznějším a nejdůležitějším byl prorok Muhammad. Období před samotným Muhammadem je označováno jako *džahilije*, věk nevědomosti, kdy úroveň poznání byla velmi nízká. Tento pojem se vztahuje především k předislámské Arábii, jejímž významným centrem byla Mekka. Náboženství před příchodem islámu bylo založeno na uctívání astrálních božstev a personifikování přírodních sil. Při prohloubení poznatků o společenských a kulturních poměrech v předislámské Arábii vedlo nověji některé badatele k domněnce, že islám vznikl prostě jen jako výsledek Muhammadova boje o moc v Mekce. Zpočátku se islám projevoval nejen jako věrouka, ale také jako výzva k politickému sjednocení, jelikož území bylo značně rozděleno mezi různá kmenová společenství. Muhammad patřil k rodu Hášimovců, jedné z větví kmene Kurajšovců. Na rozdíl od jiných kurajšovských rodin prorokova rodina citelně zchudla, a Muhammad navíc osiřel. Obrat nastal po sňatku se zámožnou vdovou Chadídžou, o patnáct let starší obchodnicí. Přestože byl Muhammad negramotný, při svých cestách se seznamoval s učením křesťanů a židů a projevoval velký zájem o náboženské otázky. (Kropáček, 1992)

Počátky Muhammadova zjevení se datují do roku 610 n.l. Svě poselství, které začal hlásat svým mekkánským krajanům, se setkávalo z počátku s posměchem a odporem, a mnohými byl nazýván bláznem. Okolnosti přinutily Muhammada k odchodu z Mekky do Jathribu, který byl na počest Muhammada přejmenován na Madínat an-Nabí „Město Prorokovo“, tedy Medína. Tato událost je označována jako *hidžra*, neboli emigrace. Muhammad do Jathribu dorazil v září roku 622. Přesídlení proroka a jeho učenců je označeno za počátek islámského datování. Muhammad byl v Medíně uznán jako nejvyšší duchovní i politická hlava islámského společenství a jeho věrní stoupenci byli označováni jako *muhádžirové*, přesídlenci. Začala tak vznikat islámská obec – *umma* (rozumí se tím národ). (Kropáček, 1992)

2.1. Islámské schizma

Muhammad, který během svého života vedl modlitby, zemřel ve svých 63 letech. Jeho život je známý jako *síra* a je historicky doložen. Byly zaznamenány všechny jeho činy i slova, ale jelikož neuměl psát a číst, jeho slova zapisovala skupina 45 písařů. Díky tomu víme, jak se prorok oblékal, jak mluvil, jak seděl či spal, známy jsou jeho postoje k ženám, chudým, dětem a zvířatům. Každodenní hlášky a proslovy Muhammada jsou nazývány *hadísy*, což znamená

doslova výrok. Síra a hadísy společně tvoří tzv. sunnu, což jsou prorokovy skutky a výroky a jsou považovány za vzor ideálního chování každého muslima. Sunna představuje návod řádného islámského života – říká, jak se mají muslimové modlit, postit či vykonat pouť do Mekky⁴. (Sardar, Malik, 2004)

Po smrti proroka Muhammada se sešlo ustavující shromáždění, aby rozhodlo, kdo bude prorokův následovník. Jelikož Muhammad před svou smrtí neurčil nástupce, vládcem ummy byl jednomyslně zvolen jeden z nejbližších prorokových druhů, Abú Bakr. Podle dochovaných zdrojů byl Abú Bakr velmi laskavý vůdce a poctivý ve státních záležitostech. Zemřel dva roky poté, co se stal chalífou⁵, ale předtím jmenoval svého nástupce – Umara al-Chattába, jenž vládl deset let. Před svou smrtí Umar ustanovil sedmičlennou volební radu, která měla rozhodnout, kdo se stane následníkem. Rada se vyslovila pro Uthmána bin Affána a Alího bin Tálíba, což byl Muhammadův bratranec a zeť. Jako třetí chalífa byl zvolen první jmenovaný, za něhož vlády začaly vznikat politické skupiny. Po jeho smrti jedna skupina prosazovala Alího, až byl nakonec zvolen čtvrtým chalífou. První čtyři chalífové jsou označováni jako pravověrní a za jejich vlády se islám rozšířil téměř do všech koutů světa.⁶ Semeno rozkolu bylo zaseto, když byl zavražděn Uthmán a následně i Alí. Vznikly tři soupeřící skupiny – první chtěla zachovat chalífát v prorokově rodině, ale oproti tomu většina namítala, že by panovník měl být volen na základě porad a všeobecného souhlasu. Třetí skupina byla nepočtená menšina, jež měla politické ambice a vojenskou sílu, aby uchvátila moc. Zvítězila skupina s politickými ambicemi a po Alím se stal chalífou Mu'áwija, který založil dynastii Umajjovců. S tímto se nehodlala smířit skupina příznivců následnictví v prorokově rodině a shromáždili se u Alího syna Husajna a povstali proti již dalšímu následníku Jazidovi. Nicméně Husajn, celá jeho rodina a malá skupina následovníků byli povražďeni v bitvě u Karbalá v roce 680. (Sardar, Malik, 2004) Od této doby můžeme hovořit o dělení muslimů na *sunnity* a *šíity*, respektive na ty, jenž uznali nástupce Abú Bakra a ty, kteří upřednostňovali člena prorokovy rodiny.

Čtvrtý chalífa Alí nedisponoval vojevůdcovskými schopnostmi, a tak se rozbroje více vystupňovaly. Mezi Alím a Mu'áwijou došlo k bitvě a následným bojům, které trvaly tři

⁴ Pout' do Mekky je jedním z pěti pilířů, které jsou pro muslimy závazné. V souladu s tradicí se považují za nejpodstatnější znaky příslušnosti k islámu. Mezi další patří vyznání víry – *šaháda*, modlitba – *salát*, náboženská daň – *zakát*, půst v měsíci ramadánu – *sawm* a zmíněná pouť do Mekky – *hadždž*. (Kropáček, 1992)

⁵ Chalífa neboli kalif je titul arabských panovníků, světský a duchovní vůdce. Jedná se tedy o titul krále, pokud bychom to připodobnili evropským podmínkám. Nejznámějšími dynastiemi chalífů byli Umajjovci a Abbásovcí. (Khidayer, 2011)

⁶ Za Umara ovládli muslimové území od Libye po Afghánistán a od Arménie k Sindu a Gudžarátu (dnešní Pákistán a Indie). Za chalífátu Alího byla pod vládou muslimů polovina tehdy známého světa. (Sardar, Malik, 2004)

měsíce, ale nepřinesly výsledná rozhodnutí a okolnosti směřovaly v neprospěch Alího. Z jeho přívrženců se stali nepřátelé, kteří odešli z vojska a založili sektu zvanou *cháridžovci*. Ti, co mu zůstali věrni, si začali říkat, jak je již zmíněno, šíité – z arabského šía – strana (přívrženců). Alí, jeho synové Hasan a Husajn, jež byli zavražděni, se stali šíitskými mučedníky⁷. (Khidayer, 2012)

2.2. Islámské školy a sekty

Je důležité poznamenat, že neexistuje jednotný islám, ale skládá se z mnoha variant doktrín a právních možností. Islám se během své existence potýkal s celou řadou rozkolů a vnitřních rozdělení. Hlavní větví islámu je sunna, od které se odštěpila šía, která jako první byla praktikována zmíněnými přívrženci čtvrtého chalífy Alího. Další skupinou jsou Cháridžovci, kteří představují jen okolo 1 % muslimů žijících v Alžírsku, Tunisku a Libyi. Jednou z jeho sekt je ibádismus, který dodnes přetrvává například v Alžírsku. (Reeber, 2007)

Sunna je soubor Muhammadových názorů a činů. Sunnité pocházeli z kmene Kurajšovců a chtěli, aby vedení náboženské obce zůstalo u nich a nepřáli si, aby se dostalo do rukou přímých potomků Muhammada. Sunna je taktéž hlavní zdroj islámského práva a postupně se rozvinula do islámské ortodoxie. Dělí se na čtyři právní školy: *hanbalovskou*, *málikovskou*, *hanafijovskou* a *šáfiovskou*. Nejrigidnější doktrínou je škola hanbalovská, která se uplatňuje v Saúdské Arábii⁸. Sunna se vyskytuje na většině území obývaného muslimy, tzv. *dár al-islám* (dům islámu). V opozici jí stojí šía či jiné skupiny, dále islámský mysticismus – súfismus a lidový islám. Šía, co se týče náboženské otázky, stojí na straně potomků Muhammada. Od prvopočátků byla šía nežádoucí a potlačovaná. Její vyznavači byli pronásledováni, a proto začali hledat svoji vnitřní pravdu. Dospěli k doktríně tzv. *imámátu*, kde hovoří o tom, že šest *imámů* (náboženský hodnostář) působí veřejně a sedmý imám je ukrytý a vrátí se jako *mahdí*, spasitel. Odtud pramení různé sekty šíitského islámu, protože každý věří v jiného ukrytého imáma – jedna v sedmého, jiná v pátého, další ve dvanáctého. Víra v imáma přinesla pojem mesiášství. Dnes šíité žijí na území perského Íránu, arabského Iráku či Jemenu. (Khidayer, 2011)

⁷ Zmíněná bitva se zapsala do dějin šíitů a dostala pojmenování *ášúrá*, jelikož se odehrála desátého dne měsíce *muharram* a deset se arabsky řekne *ašara*. Dodnes je tato událost velmi významná a celý svátek *ášúrá* se nese ve znamení pokání a sebetřýznění šíitů, za to, že muslimové zabili muslimy, navíc byli potomky samotného Muhammada. Je tedy třeba zmínit, že *ášúrá* je výhradně svátek šíitů a sunnité si ho vůbec nepřipomínají. Typickým zvykem jsou velké průvody, při nichž se muži bijí řetězy do zad či sekání mečem do vyholené lysiny na hlavě. To vše proto, aby se svátek co nejvíce přiblížil událostem a utrpení, kterým si šíité museli projít. (Khidayer, 2012)

⁸ V praxi se jedná o to, že člověk například nemůže tančit či zpívat, vyjma náboženských zpěvů. (Khidayer, 2011)

2.2.1. Sunnitské právní školy

Hanafismus, málíkismus, šáfíismus a hanbalismus jsou právní tradice sunnitského islámu. Školy se nazývají podle svých zakladatelů, tedy podle svých vůdčích osobností. Školy se navzájem liší v přístupech v interpretaci práva. Reprezentují taktéž zeměpisné rozložení svých následovníků s různými názory a myšlenkami. Často platí, že se muslim řídí podle své právní školy, v případě nutnosti se ale může přiklonit k názoru jiné školy. V rámci legislativy se využívá také kombinace doktrín jednotlivých právních škol. (Osina, 2015) Všechny čtyři školy se vyučují na egyptské univerzitě Al-Azhar. Je povolena pluralita názorů a nepřesně bychom je v našich podmínkách mohli přirovnat ke čtyřem právnickým fakultám, které mají rozdílné názory například na detaily občanského či rodinného práva, ale v zásadních věcech se shodnou. Diskutována je také závaznost sunny, věrohodnost a relevantnost tradic o prorokově životě. (Potměšil, 2012)

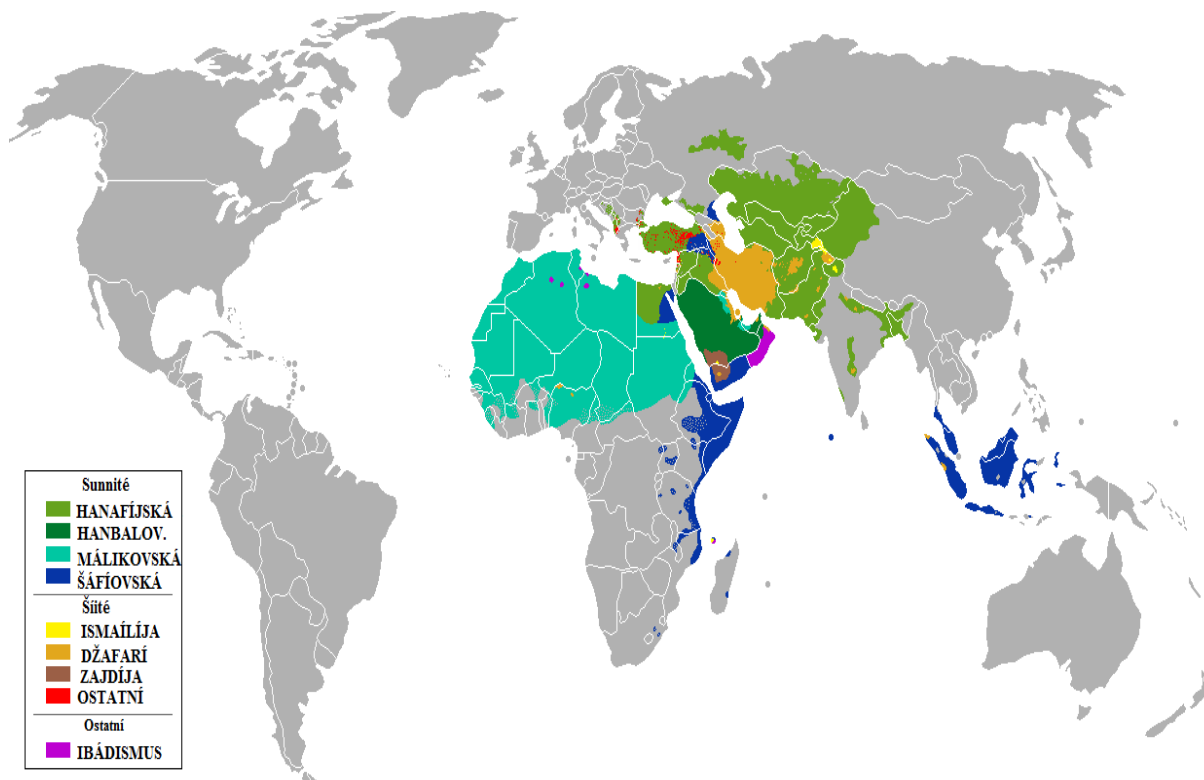
Nejstarší škola byla vytvořena imámem Abu Hanífem, jenž sám nenapsal o právu žádnou knihu, ale jeho názory byly zaznamenány prostřednictvím jeho učedníků. Tento teolog a právník kladl důraz na myšlenky muslimské komunity. Hanafijská škola je rozšířena v Turecku, v zemích úrodného půlměsíce, Egyptě či Indii. Málíkovská škola byla založena o něco později Málíkem bin Anasem, a stojí na jeho názorech a praktikách, které se také více ubíraly k tradicím spojenými se společníky samotného proroka. Stoupenci této školy žijí převážně v severní Africe. Šáfíovskou třetí školu založil Imam al-Shafí, jenž byl žákem Málíka, formuloval pravidla pro ustanovení islámského práva. Patřil k velkým myslitelům a dobře se orientoval v soudních principech a problémech. Škola má silné postavení v Egyptě, Sýrii, Indii či Indonésii. Poslední škola byla založena Ahmadem bin Hanbalem v Bagdádu. Jeho škola byla vytvářena společně s jeho učenici a následovníky. Je nejkonzervativnější školou, vyznačuje se rigidností a intolerancí, což způsobilo její pokles. Nicméně v 18. století byla oživena s nástupem wahhábismu, o kterém bude v práci ještě zmíněno, a rostoucího vlivu rodiny Saúdů. Dodnes se tato škola uplatňuje právě na území Saúdské Arábie. Hanbalovská škola trvá na doslovných soudních příkazech z Koránu a hadísů, rovněž je velmi striktní v dodržování náboženských povinností. (Understanding Islam, 2017)

2.2.2. Šíitské sekty

Šíitská větev islámu také nikdy netvořila jednotný proud, neboť z různého pohledu na skrytého imáma začaly vznikat desítky sekt. Do současnosti se zachovaly sekty založené na odlišných pojetích posloupnosti imámátu v linii Husajnových synů – *zajdíja*, *ismaílíja*, *šía dvanácti imámů* (*džafarí*), nazývaná jako imámovská a extremisté (*ghulát*). Zajdovští imámové

se pokoušeli založit státy jižně od Kaspického moře, nakonec se usadili úspěšně v Jemenu, kde jejich dynastie vládla až do roku 1962. K tomuto vyznání se dodnes hlásí většina jemenských horských kmenů. Zajdija se řadí k umírněnějším proudům, dokonce ani neztracují první chalífy. Svou imámologii pojmají střízlivě a nepřijímají představy o skrytých imámech. Šía dvanácti imámu je největší a nejúspěšnější sektou. Za skrytého imáma považují dvanáctého imáma Muhammada, jenž není historicky doložen, ale představuje pro ně pána času, jenž odešel do ústraní v dětském věku. Myšlenka, že nepřítomný imám je jediným neomylným pramenem zákonodárství a správného vedení se promítla i do iránské ústavy za šáhova režimu. Dodnes má šía imámovská početné zastoupení v Íránu, ale také v Iráku, Bahrajnu, Libanonu či Sýrii. Ismaílíja se označuje také jako sekta sedmi, podle počtu „viditelných“ imámů. Do sekty patří několik frakcí, z nichž některé pokládají za posledního imáma Ismáíla. Jednou z frakcí ismaílíjské sekty jsou drúzové, kteří své náboženství nazývají *tawhíd*, ryzí monoteismus. Šarí‘u vykládají alegoricky a nezávazně, pět pilířů islámu nahrazují vlastními sedmi povinnostmi. Žijí například v Sýrii a velká část také na severu Izraele. (Kropáček, 1992)

Další významnou šíitskou náboženskou skupinou jsou alavité, což v podstatě znamená patřící k Alímu. Jedná se o další sektu, která se hlásí k odkazu Aliho Ibn Tálíba. Žijí hlavně v Sýrii, dále v Libanonu a Turecku. I přesto, že jsou v Sýrii minoritou, zaujímají vysoké pozice jak v politice (strana Baas) tak v armádě. Sunnité je považují za kacíře a výjimkou nebylo jejich pronásledování. Po staletí zachovávají esoterickou víru, tajné praktiky, a v Alím vidí spíše ztělesnění projevu Boha než historickou postavu. (Campo, 2009)

Obrázek 1: Mapa muslimského světa s hlavními školami a sektami (zdroj: ReOrienting the Veil, 2017; upraveno autorkou)

2.3. Podoby islámské víry – salafijská ideologie

V odborném západním diskurzu se zhruba od atentátu na egyptského prezidenta Sadáta v roce 1981 používal pojem „islámský fundamentalismus“, kterým se zpětně vysvětloval nárůst islámu od 70. let 20. století. Později se ale vytratil pro svoji vágnost, jelikož sem spadala jakákoliv nesekulární a neliberální islámská hnutí. Ztotožňován byl s pojmem islamismus, čímž se rozumí politický islám a zahrnuje například Muslimské bratrstvo⁹. Opět zde platí, že využívat islamismus ve vztahu k salafitskému islámu vyžaduje jistou obezřetnost. V médiích či politologicky laděných studiích se začal používat pojem salafismus, ale stejně jako pojem fundamentalismus se stal pro svoji nadužívanost termínem vágním. Salafismus lze označit za směr islámu, jehož kořeny sahají až do středověku. Jeho znakem je především specifická a jasně rozpoznatelná teologie, která vychází z hanbalovské školy, a spojitost s tradicionalistickým hnutím (*ahl al-hadīth*). Výraznou osobností salafitského islámu je bezpochyby Ibn Tajmíja¹⁰, právník, teolog a súfita, jenž svůj život strávil převážně v Sýrii

⁹ Muslimské bratrstvo je nábožensko-politická organizace, která byla založena v roce 1928 v Egyptě Hasanem al Banná. Požaduje návrat ke Koránu a hadísům, jakožto k příručkám zdravé moderní islámské společnosti. Bratrstvo se rychle rozšířilo do okolních států – Súdánu, Sýrie, Palestiny, Libanonu a severní Afriky. (Encyclopedia Britannica, 2014) Ve 30. letech kromě Muslimského bratrstva vznikla další organizace nazvaná Džamát-e-Islamí, kterou v Indii založil novinář Abú'l-A'lá Mawdúdí. (Sardar, Malík, 2004)

¹⁰ Stal se profesorem práva a hadísů a velmi dbal na to, aby prorok Muhammad nebyl hanoben. Vážnou hrozbu pro něj představovali Mongolové, především jejich vojska, která dotírala na arabské území. Křesťany a židy vinil ze špatného vlivu, který mají na islámskou doktrínu. Odpadlíci byli pro něj horší než nevěřící od narození, a mohli

a Egyptě či Palestině. Dodnes zůstává velmi vlivnou osobností sunnitského myšlení. Jeho teologický systém měl značný vliv na sunnitský reformismus v mnoha částech islámského světa – Jemenu, Indii, Egyptě, a především v centrální části Arabského poloostrova. Za nejvýraznější a nejradikálnější proud salafitského reformismu lze pak považovat wahhábismus. (Tůpek, 2015)

V souvislosti s úpadkem islámu a rostoucím vlivem evropského imperialismu se na sklonku 19. století objevuje panislámské hnutí s cílem sjednotit regionální hnutí a vytvořit mezinárodní islámskou sílu. Džamáluddín Afghání, přezdívaný divoký geniální muž, byl hlavním představitelem hnutí, které usilovalo o modernizaci islámu. Při reformní práci se spojil s egyptským muftím Muhammadem Abduhem a společně vydávali vlivný arabský deník *Urwat al-Wuthqa*, jenž v sobě promítal myšlenky a ideály celé muslimské generace intelektuálů. Hnutí, které se snažilo poskytnout muslimské společnosti směr a cíl, vešlo ve známost jako salafija. (Sardar, Malik, 2004)

Pojem salafija je často v západní terminologii uváděn pod zavádějícím pojmem „wahhábismus“ a označuje náboženskou doktrínu Muhammada ibn Abdalwahhába, jehož učení vznikalo v polovině 18. století. Salafia se opírá o základní koncept islámu – muslimové by měli následovat příkladu proroka Muhammada a řádně vedených předků. Saúdští Arabové se sami na základě své interpretace islámu téměř vždy nazývali dnes již poněkud archaickými výrazy *muwahhidin* (vyznavači jednosti Boží) nebo jen *hanbalovci*, podle muže, jenž v 9. století založil hanbalovskou školu, která je rozšířena právě v Saúdské Arábii, jak lze vidět i na obrázku 1. V současnosti upřednostňují pojem *salafijún* (salafisté), jenž jim dodává pocit, že jsou na správné cestě a jen oni následují skutečné předky. Termín wahhábismus slouží pouze k popisování nesourodých názorových hnutí a jednotlivců, a taktéž je třeba dodat, že mnohé režimy či hnutí, které jsou tímto označovány, nemusí nezbytně s původním učení Abdalwahhába sdílet všechny teologické názory. Společným znakem pro tyto proudy je potlačování práv žen, militantnost, extremismus, či přísná a doslovná interpretace Koránu a hadísů. V Saúdské Arábii wahhábismus není jedinou praktikující formou islámu. (Beránek, 2007)

být tudíž popraveni. Ibn Tajmíja měl na jedné straně spoustu přívrženců, na straně druhé byl kvůli svým nekompromisním a netolerantním názorům vnímán negativně. (Tůpek, 2015)

2.4. Role islámu v mezinárodních vztazích

Islám hraje od svého vzniku v 7. st. n.l. důležitou roli ve světové politice a nepopíratelně je jedno z nejdůležitějších náboženství, kterému je třeba věnovat pozornost. Rok 1979 představuje velmi důležitý milník ve vztahu islámu a světové politiky. Částečný sekularismus a socialismus v post-koloniálním období, který v muslimském světě dominoval, náhle skončil. Započala tak nová etapa, ve které se islám začal prosazovat nábožensky, ideologicky a politicky. Tento přelom nastal v roce, kdy proběhla íránská islámská revoluce, započala sovětská invaze do Afghánistánu, došlo k obsazení Velké mešity v Mekce saúdskými radikály či bylo dojednáno míru mezi Egyptem a Izraelem. Po událostech z konce 70. let se islám stal součástí mezinárodní agendy. V západní zahraniční politice jednak začal představovat strach, nicméně na druhou stranu Západ nechává oči zavřené před vším, co je s náboženstvím spojené. (Berger, 2010)

Vždy musí být jasné, co je míněno pod pojmem islám. Islám je chápán jako velké světové náboženství, ke kterému se hlásí asi miliarda dvě stě milionů lidí. V jádru víry stojí mravní a právní normy, které muslimy usměřňují na jejich životní cestě. Byly vypracovány středověkými právníky na základě Koránu, sunny, vlastních analogických úvah a širšího konsenzu. V dnešní době je doplňují a vykládají vůdčí osobnosti současného islámu, který se postupem času rozvíjel v rámci nábožensko-politického společenství a v některých rysech se tak zpolitizoval. Koloniální pokoření většiny muslimských zemí v 19. a 20. století vedlo islámské vzdělance k hořkým úvahám o příčinách stagnace islámu tváří v tvář rozvíjejícímu se Západu. Mnozí argumentovali, že daná situace vznikla v důsledku nedostatečného jednání, které jim víra přikazuje. Po dekolonizaci se nově vzniklé země vydaly cestou modernizace, spojenou se začleňováním prvků západní ideologie. Nicméně obrat nastal v 60. a 70. letech, kdy Arabové museli čelit porážce ve válce proti Izraeli v roce 1967. V reakci na to vzrůstal odpor k importovaným ideologiím. Řešení bylo viděno v jediném – v důsledném přimknutí se k domácím, islámským hodnotám. Tehdejší tuniský islamistický vůdce Rášid Ghannúší prohlásil, že islám přejde z defenzivy k útoku. Po rozpadu sovětského impéria, kdy skončilo bipolární rozdělení světa, část publicistů, analytiků a politiků na Západě označila za novou hrozbu světového pořádku islámský fundamentalismus. (Kropáček, 2002)

Vztahy států na Blízkém východě nebyly vždy jasně vyřešené a přátelské, i přesto že mají jedno velké pojítko – islám. Konec irácko-íránské války a studené války přinesl v tomto regionu dočasné zlepšení situace. Palestinská národní rada uznala stát Izrael a rezoluci OSN týkající se Palestiny, která zahrnovala vytvoření dvou nezávislých států na jejich území – arabského a židovského. Zároveň Palestinská národní rada vyhlásila nezávislost Palestiny, kterou do roku

1989 uznalo více jak 90 států. Velmi krátké období spolupráce států Blízkého východu bylo ukončeno iráckou vojenskou okupací Kuvajtu, což mělo za následek novou eskalaci napětí a rozdělení arabského světa. Saúdská Arábie, Sýrie, Egypt a Maroko byly na straně Kuvajtu, kdežto Libye, Súdán, Mauritánie a Palestina se připojila k Iráku. Společným znakem arabských zemí po pádu Sovětského svazu se staly neoliberální diktatury a arabské vlády byly přeměněny do neoliberálních osobních diktatur, jejichž představitelé byly Husní Mubárak v Egyptě, Muammar Kaddáfí v Libyi, Háfiz al-Asad v Sýrii nebo Zín Abidín bin Alí v Tunisku. Prvním svrženým vůdcem byl Saddám Husajn, jehož vláda byla ukončena druhou válkou v Zálivu, většina z výše zmíněných vládla až do roku 2011, kdy se naplno rozhořelo Arabské jaro. V muslimském světě začal postupně vzrůstat vliv a autorita Muslimského bratrstva, jakožto největšího islámského hnutí. (Maš'án, Nečas, 2016)

Není pochyb o tom, že se islám stal od 70. let 20. století zdrojem autority pro muslimy na celém světě, ačkoli zpočátku zdráhavě. Islám začal pronikat do národních diskurzů v muslimských zemích ve všech oblastech. Veškeré sociální, ekonomické, politické či osobní záležitosti byly projednávány ve jménu islámu. Proces islámské valorizace lze nazývat jako „islamizaci“. Je nutné dodat, že islamizace není omezená jen na muslimy. S lehkostí, s jakou Západ často hovoří o islámském světě, je názorným příkladem jejich předpokladu, že tento „svět“, lidé a jejich politika je primárně náboženská. Taktéž je mnohdy špatně předpokládáno, že právo je v těchto zemích pouze islámské. Je důležité rozlišovat mezi slovy „muslimské“ a „islámské“. Muslimskou zemi lze charakterizovat jako tu s většinou muslimské populace, bez ohledu na náboženství a jeho roli v politickém, sociálním či osobním životě. Užití slova „islámské“ odkazuje na specifické využití náboženství: právo může být islámské, a tak i například styl oblékání či státní struktura. Islamizace v muslimském světě je tedy komplexní soubor přisuzovaných hodnot, zbožných přání, opravdové víry, náboženských rozprav či represivních instrukcí. (Berger, 2010)

Události po 11. září 2001 přivodily, že se islámu začalo přikládat mnohem více pozornosti. Podle některých je islám spojen s násilím, je neslučitelný s demokracií a lidskými právy a Západ musí proti této civilizační hrozbě bojovat. Na druhou stranu jiní tvrdí, že islám je, jako každé náboženství, rozmanité a tvárné, skrývá v sobě několik extremistů, ale jinak je příznivé pro lidská práva a demokracii. Západ je kvůli své historii kolonialismu a vojenské agrese zodpovědný za nemalé problémy států a je tedy velmi důležité vést společný dialog o budování míru. Zajisté je potřebná především tolerance na obou stranách. (Philpott, 2016)

V některých částech strategické a zahraničně-politické komunity se islám stal novým nepřitelem, který nahrazuje nepřitele starého – komunismus. Hlavní znepokojení Západu představuje úspěch různých politicko-islámských nebo islamistických hnutí, konflikty mezi arabskými režimy či regionální pořádek na Blízkém východě. Různé vědecké analýzy, které posuzují současnou islamistickou obnovu v historických souvislostech, docházejí ke zjištění, že není nijak výjimečná. Taktéž je zkoumána z pohledu regionálního kontextu, kde islamistický trend zdaleka nepředstavuje pro mezinárodní vztahy velkou hrozbu. (Perthes, 1995)

To, co je velmi důležité a nepochybně ovlivňuje vývoj a směr zahraniční politiky, je ideologie všeobecně, u islámu zvláště. Pro dva státy na Blízkém východě – Saúdskou Arábii a Írán je chápání sama sebe jako islámské. Islámská mobilizace byla klíčem pro vznik obou států. Shodují se v určitých aspektech, když tvrdí, že sledují politický kurz vybudovaný na islámu a silný islámský komponent ovlivnil jejich zahraniční a regionální politiku. Saúdská Arábie se v 50. a 60. letech snažila o to, aby v rámci mezinárodní a regionální politiky ukázala zřetelnou islámskou tvář. Jedním z nástrojů politiky bylo založení Světové islámské ligy¹¹ v roce 1962 v Mekce, transnacionálního sdružení učenců a intelektuálů. Hlavním cílem bylo šíření islámu, nicméně byla také dítkem arabské studené války, což byl v podstatě konflikt o regionální hegemonii mezi Káhirou a Rijádem. Světová islámská liga měla sloužit jako nástroj politiky Saúdské Arábie, do organizace nikdy nebyl přizván žádný šíitský učenec, a tudíž geostrategický soupeř Írán byl tak od počátku držen stranou od tohoto sdružení. (Perthes, 1995)

Islám je v mezinárodních vztazích často posuzován v kontrastu se Západem. Nedávná evropská kolonizace, západní kritika za nedostatečnou demokracii a lidská práva vyvolávají v muslimských zemích rozhořčení. Muslimové se domnívají, že se Západ snaží o opětovnou dominanci muslimských zemí, ať už vojenskou, ekonomickou, politickou či kulturní. Je zde tedy patrné rozdělení těchto dvou „světů“ či „civilizací“. Neustále je poukazováno, na to, jak jsou muslimové odlišní od západních představitelů. Průzkumy a výzkumy nicméně ukazují, že je zde velká mezera mezi sebeidentifikací a skutečnými rozdíly. Podle výzkumů si muslimové asociují Západ s přídavnými jmény jako nemravný, chamtivý a sobecký –

¹¹ Světová islámská liga je pan-islámská organizace založena v roce 1962 za účelem prosazování jednoty ummy (univerzální muslimské komunity). Popisuje se jako „kulturní organizace“ pro muslimy. Byla vytvořena skupinou muslimských politických vůdců, intelektuálů a odborníků jako protiklad k tehdejšímu rozšiřování vlivu sekulárního arabského nacionalismu, komunismu a socialismu v muslimských zemích během studené války. Velký podíl na vytvoření organizace měl saúdsko-arabský král Faysal Ibn Abd Al-Azíz. Vládní rada, jež musí být vedena jen občany Saúdské Arábie, je složena sunnitskými náboženskými autoritami reflektující silné wahhábistické a islamistické postoje. (Campo, 2009)

charakteristiky typické pro Západ, nikoliv muslimské země. A na druhou stranu Západ vnímá muslimské země jako opak k zemím západním – nedemokratické, nesekulární, a ne příliš přátelské k ženám. Zajímavý obrázek je viděn, když obě civilizace charakterizují samy sebe. Například Arabové se řadí k těm, jež velmi touží po demokracii¹². Právě demokracie, ale také šaría patří mezi nejvíce preferované oblasti muslimů. Odpor, který v mnoha ohledech převládá v muslimských zemích vůči Západu, není zapříčiněn kvůli tomu, kdo jsou obyvatelé Západu, ale kvůli svým činům. Muslimové se obávají, že Západ převezme kontrolu ve všech sférách jejich života – začleňována je hudba, literatura, architektura či oblékání, což vede k pocitu, že imperialismus nikdy neskončí. (Berger, 2010)

Náboženství islám hraje od svého vzniku ve světě důležitou roli a nepochybně je silně propojen s politikou. Od poloviny dvacátého století se jeho vliv v mezinárodních vztazích prohlubuje, a to jak na regionální úrovni – mezi muslimskými zeměmi samotnými, tak na světové – především ve vztahu k Západu. Islám je v regionální politice na Blízkém východě neodmyslitelným znakem. Je spojovacím prvkem, který vytváří sounáležitost a přátelství, čímž se snaží odlišit od ostatních zemí. Nicméně i zde dochází k rozkolům, které mnohdy vedou ke konfliktům a nepřátelství, které pramení především z různých geopolitických zájmů, založených na islámu a jeho větvích – šíitské a sunnitské. Ve vztahu islámu a Západu se často hovoří v negativních konotacích, kdy je islám vnímán jako hrozba pro západní civilizaci a naopak.

¹² Výzkum je dostupný zde: <http://www.pewglobal.org/2012/07/10/most-muslims-want-democracy-personal-freedoms-and-islam-in-political-life/>

3. Základní charakteristika Saúdské Arábie a Íránu

Předkládaná práce se zabývá komparací dvou velkých regionálních států, proto je třeba nejdříve nastínit jejich základní znaky, odlišnosti a podobnosti. Oba státy se řadí do regionu Blízký východ, respektive do západní Asie. Království Saúdské Arábie (KSA), stát s rozlohou 2 149 690 km² zaujímá většinu Arabského poloostrova a dle rozlohy je největším státem asijské části Blízkého východu. (CIA, 2017a) Hlavním městem je Rijád. Počet obyvatel byl k červenci 2016 odhadován na 28 160 273 milionů. (CIA, 2017a) Úředním jazykem Saúdské Arábie je arabština, převládající náboženství představuje islám (85–90 % sunnitů a 10–15 % šíitů), avšak na území království žijí i menšiny křesťanů, židů, hinduistů či budhistů. Ovšem platí, že veřejné vyznávání jiného náboženství než sunnitského islámu, je zakázáno. Lidem nevyznávajícím islám není taktéž dovoleno mít saúdské občanství. Saúdská Arábie je kolébkou islámu a nacházejí se zde jeho dvě nejsvatější místa – Mekka a Medína. Král země nosí oficiální titul opatrovník dvou svatých mešit. Z pohledu ekonomické situace je země silně proexportně založena, jelikož její ekonomika stojí především na ropě se silnými vládními kontrolami nad většinou ekonomických aktivit. KSA zaujímá vedoucí postavení v organizaci OPEC, na jejím území se nachází asi 16 % prokázaných zásob ropy, čímž se řadí k největším vývozcům. (CIA, 2017a) Saúdská Arábie patří podle Světové banky do skupiny zemí s vysokým příjmem (*high income country*), přičemž jeho HDP per capita se v roce 2015 pohybovalo okolo 20 481 745¹³ USD. (WB, 2016b) Hodnota indexu lidského rozvoje (*Human development index- HDI*) byla za rok 2014 v Saúdské Arábii 0,837, což znamená umístění do kategorie zemí s velmi vysokým stupněm rozvoje a 39. příčku ze 188 hodnocených zemí. (UNDP, 2015a)

Obrázek 2: Mapa Saúdské Arábie (zdroj: CIA, 2017)

¹³ Ve srovnání s rokem 1968, kdy to bylo jen 777 USD. HDP per capita v PPP v roce 2015 činilo 53 538,8. (WB, 2016b)

Íránská islámská republika, dřívější Persie, má rozlohu menší než KSA – 1 648 195 km². (CIA, 2017b) Hlavním městem je Teherán. V červenci 2016 měl Írán odhadem 82 801 633 obyvatel, čímž je také nejlidnatější zemí asijské části Blízkého východu. (CIA, 2017b) Podobně jako v KSA i zde žije převážná část muslimů, přičemž v Íránu je poměr opačný – 90–95 % šíitů a jen 5–10 % sunnitů, dále zoroastrijci, židé a křesťané. Islámskou republikou se Írán stal v roce 1979, kdy byl dosavadní režim svržen a nahrazen teokratickým. Íránská ekonomika se podobně jako její rival především spoléhá na vývoz ropy, jejíž podíl na exportu tvoří 80 %, a zemního plynu. I přesto, že se ekonomika v mnoha ohledech potýká s neefektivitou, významným sektorem je zemědělství, průmysl i služby. (CIA, 2017b) HDP per capita Íránu v roce 2014 bylo 5 442,9¹⁴ USD. Dle klasifikace Světové banky se Írán řadí do zemí s vyšším středním příjmem (*upper middle income country*). (WB, 2016c) Hodnota HDI za rok 2014 činila 0,766 a pozice země ve světovém žebříčku je tak 69. ze 188 zemí, tudíž Írán spadá do kategorie zemí s vysokým lidským rozvojem. (UNDP, 2015b)

Obrázek 3: Mapa Íránu (zdroj: CIA, 2017)

3.1. Arabové vs. Peršané

Důležitým aspektem Blízkého východu je množství různorodých etnik, které obývají stejné území. Zásadní rozdíl analyzovaných zemí, Saúdské Arábie a Íránu, je rozdílnost již zmíněných etnik – Saúdové jsou Arabové a Íránci Peršané. Odlišnost obou států je i na úrovni jazyků, arabština patří do semitské jazykové rodiny, kdežto perština se řadí do íránské skupiny

¹⁴ V roce 1960 to bylo 191,7 USD. HDP per capita v paritě kupní síly Íránu je 17 388,4 dolarů. (WB, 2016c)

indoevropských jazyků, je tedy příbuzná například hindštině, angličtině či češtině. (Khidayer, 2011)

Arabové jsou zastřešujícím termínem pro skupinu lidí několika různých etnik. Důležitá je etnicita, jelikož v arabských zemích nežijí jen Arabové, ale také například Kurdové. Za Araby v původním slova smyslu lze považovat ty, kteří pocházejí z Arabského poloostrova, odkud se rozšířili i do okolních zemí. Arabské národy spojuje společná kultura, historie, a především jazyk – arabština. Adjektivum perský pak odkazuje k íránskému lidu a jazyku. Pokud tedy referujeme o Peršanech, myslíme tím Íránce, ovšem platí, že ne všichni Íránci jsou Peršané, ale všichni Peršané jsou Íránci. (Eilers, 2014)

I přesto, že v Íránu žije většina šiitů a většina obyvatel Saúdské Arábie jsou sunnité, identifikovat šiitský islám s Íránci a sunnitský islám s Araby představuje pouhé zjednodušování. Desítky milionů Arabů jsou taktéž šiité, včetně většiny Iráčanů a Bahrajňanů. (Lewis, 2011) V Íránu žije zhruba 10 % sunnitů, přičemž íránští sunnité jsou po většinou Balúčové, Kurdové, a dokonce i Peršané, kteří podobně jako ostatní sunnité v Íránu čelí diskriminaci. Více než milion Íránců jsou také Arabové. V Íránu i na Arabském poloostrově žijí tzv. perští Arabové – lidé se smíšenými kulturními tradicemi. Především za vlády Rezy Pahlavího v Íránu odcházelo mnoho sunnitských Peršanů do zemí Zálivu, aby se vyhnuli diskriminaci. V Bahrajnu někteří z těchto imigrantů a jejich potomků stále mluví dialektem perštiny, označované jako *Khodmooni*. (Lewis, 2011)

Po příchodu islámu muslimové začali expandovat mimo Arabský poloostrov, kde se střetli se dvěma velkými říšemi: na severu s Byzantskou říší, s pozůstatky římského impéria, na východě s rozlehlou Sásánovskou říší, nacházející se na území současného Íránu a Iráku. Během několika let Arabové ovládli obě tyto říše¹⁵. (Yafai, 2013) V té době se arabština stala oficiálním jazykem Persie, avšak původní perský jazyk nikdy nezmizel. Perština přežila nápor Arabů, čímž se liší od mnohých jazyků, které s arabštinou zanikly. Nicméně přejala mnoho arabských slov a písmo, i přesto však lidé mluvili persky dál. (Axworthy a Kříhová, 2009) Peršané spolu s Araby dokázali komunikovat po staletí, avšak dnes se spolupráce tak jasně nejeví. Téměř ve všech současných konfliktech arabského regionu je patrná role Íránu.

¹⁵ V některých interpretacích dějin je poukázáno na to, že Peršané nikdy nezapomněli na tuto porážku a v průběhu několika staletí se snažili arabskou nadvládu svrhnout. Odmítali jazyk, kulturu a zákony arabské civilizace. Dnes víme, že to platí jen částečně. Mnoho Peršanů v Sásánovské říši zaujalo náboženství a islámská kultura. Islám sliboval nový typ vztahu mezi člověkem a bohem podobně jako politika nově vznikajícího islámského impéria, nový způsob interakce mezi vládci a ovládanými. Sásánovská říše se naopak potýkala s krizí a bratrovražednými boji. (Yafai, 2013)

Například v Libanonu je to podpora Hizballáhu nebo v Jemenu poskytovaná pomoc rebelskému hnutí Hútiové. V Iráku a Sýrii hraje Írán také důležitou roli. Nicméně zasahování do politických záležitostí zemí na Blízkém východě má na svědomí taktéž Saúdská Arábie, která například od roku 2008 vyzývala USA k útoku na Írán. (Yafai, 2013)

Vztahy mezi Araby a Peršany byly vždy zdrojem kontroverze, a to nejen vzhledem k současnému boji o moc v regionu, ale také z důvodu již nastíněné historie a soupeření, které ovlivnilo národní psychiku obou etnik. Sadek Zibakalam, íránský intelektuál a profesor na univerzitě v Teheránu, poskytuje hluboký vhled do jednotlivých úrovní tohoto vleklého nepřátelství. Podle něj většina Íránců nenávidí Araby a věří, že nenávist je oboustranná. Myslí si, že existuje souvislost mezi rasismem a nevzdělaností a poukazuje na nenávist, jež je šířena v Evropě proti muslimům či židům zejména u méně vzdělaného obyvatelstva. V Íránu je ale situace jiná, fenomén nenávisti Arabů je častý hlavně mezi intelektuály. Dodává, že věřící lidé vyjadřují také nelibost vůči Arabům, která ve formě nadávek směřuje především na sunnity. Zibakalam je toho názoru, že nenávist není produktem současného konfliktu o hegemonii v regionu, ale tkví především v jejich historii. Peršané nikdy nezapomněli na porážku v ruku Arabů před 1 400 lety v bitvě u Kádísije. Íránci se často ve své rétorice vyzdvihují nad Araby a naznačují tak svoji nadřazenost. (Al-Zahed, 2011)

3.2. Podoba islámu v obou zemích

3.2.1. Islám v Saúdské Arábii

Saúdská Arábie byla během formování státu silně ovlivněna učením Muhammada ibn Abdalwahhába, jehož doktrína mohla upadnout v zapomnění obdobně jako jiná reformní hnutí, která neměla podporu v politické moci. Nicméně wahhábismus byl od samotného počátku spojen se saúdským státem a stal se z něho symbol vnitřní hybné síly a legitimacy země. Základy saúdského státu byly položeny v roce 1744 a údajně samotný Abdalwahháb složil vládci Ibn Saúdu přísahu věrnosti „krev za krev, záhuba za záhubu“. Ibn Saúd se zavázal k vedení džihádu¹⁶ a prosazování náboženských předpisů, které byly dané šaríí. Oženil

¹⁶ Džihád je jednou z klíčových povinností muslimů. Povinnost muslimských panovníků vést džihád rozpracovávala islámská klasická právní teorie. Konečným cílem má být islamizace celého světa. Protivníci mají být vždy vyzváni k dobrovolnému přijetí islámu. V šíitském prostředí byla myšlenka džihádu spojována s představou konečného světového vítězství islámu vedeného imámem. V moderní době se vykládá často v nové podobě. Etymologie slova vyjadřuje „vynaložené úsilí“. Podle moderního přístupu je džihád boj obranný a nemůže jít o úsilí šířit víru zbraní, neboť Korán říká *nebudíž žádného donucování v náboženství!* Zahnuje v sobě i nábožensky motivovanou humanitu, a tudíž překládá ho jako „svatá válka“, je zavádějící. Může znamenat také boj za ušlechtilý cíl, například za národní osvobození. Militantní interpretace nabyla znovu na důrazu s islámskou revolucí v Íránu či nárůstem fundamentalismu. (Kropáček, 1992)

se s Abdalwahhábovou dcerou, aby bylo dodrženo kmenového zvyku. Pouto mezi Abdalwahhábem a rodem Saúdů bylo i nadále zpevnováno vzájemnými manželskými sňatky. Potomci šejcha Abdalwahhába, kteří byli známí pod jménem *Ál aš-Šajch* tak mohli pod mocenskou ochranou Ibn Saúda rozvinout wahhábitské učení, které se projevovalo vynucováním náboženských povinností. Základem bylo prosazování dobrého a trestání špatného. Samotný Abdalwahháb nabádal k mírnosti. Jeho následníci byli většinou stejného názoru, zakazovali pouze inovace vedoucí k přidružování, avšak povolovali kávu, milostnou poezii či tamburíny na svatbách. Wahhábitský duchovní 19. století Abdullatíf ibn Abdurrahmán považoval prikazování dobrého za jednu z nejdůležitějších náboženských povinností a reflektoval tak názor Ibn Tajmíji, že je účelem Božího zjevení. Povinnost byla zdůrazňována i saúdským emírem Turkím – například šlo o vybírání *zakátu*, dodržování modliteb či poutí do Mekky. (Tupek, 2015)

Se Saúdskou Arábií se také pojí i extrémní podoby salafíje, která v mnoha případech přispívá k šíření terorismu. Hranice mezi oficiální saúdskou salafijou a jejími extremistickými formami není vždy zcela jasná. Velmi známou teroristickou organizací je Al-Káida, která v Saúdské Arábii našla živnou půdu pro své financování. V zemi jsou běžné extremistické názory, charitativní dávky jsou základem její kultury, zároveň jsou ale také podrobeny velmi nízké kontrole. Učení Abdalwahhába se soustředí kolem skupiny šejchů, kteří jen výjimečně opouštějí oblast Perského zálivu. I přesto salafisté dokáží svoji ideologii prostřednictvím různých metod učení šířit po celém světě, buď formou pořádání konferencí, nebo internetu či brožurek. (Beránek, 2007)

Hnacím motorem šíření ideologie je saúdská organizace *Ředitelství pro vědecký výzkum, náboženské výnosy, výzvu a řádné vedení*. Další organizací, jež má na starost propagaci salafijské ideologie je Světová islámská liga, která má pobočky ve 120 zemích světa. Saúdskou finanční podporu měly také madrasy pro afghánské uprchlíky v Pákistánu, ze kterých, se později vyvinulo hnutí Tálibán, jehož vládu Saúdská Arábie jako jediná ze tří států uznala. Kromě různých organizací, salafisté kontrolují i impozantní síť mešit, novin, časopisů, rádií, televizních kanálů, dokonce dnes i filmových studií. Saúdské instituce poskytují bezplatné výtisky děl Ibn Tajmíji. Sdělení salafistů je ve všech případech totožné – jejich verze islámu je ta jediná správná. Mezi další aktivitu se řadí šíření Koránu zdarma, ve kterém běžně v poznámkách uvádějí, že džihád je jedním ze základních pilířů islámu a je závaznou povinností. Výjimkou není ani záměrné upravování hadísů tak, aby co nejvíce podporovaly jejich učení nebo záměrná úprava překladu Koránu, například anglického, jehož autory jsou

profesoři z medínské univerzity¹⁷. Finanční podpora ze strany Saúdů také plyne do vzdělávacích zařízení nejen v samotném KSA ale také různě po světě, například do USA či Německa. V roce 2005 byla vydána studie, která měla prozkoumat obsah publikací, kterými saúdská vláda propaguje salafjjský islám na území USA. V pamfletech psaných většinou arabsky se lidé mohli dočíst například instrukce pro muslimy: „Nikdy nezdravte židy nebo křesťany jako první; Nikdy neblahopřejte nevěřícím k jejich svátkům“, apod. (Beránek, 2007)

Je důležité poznamenat, že významnou roli zde zastává islámské právo šaría. Šaría, jakožto soubor předpisů, se dotýká manželství, rozvodu, dědictví či péče o dítě, ale také trestního práva. V muslimských zemích, kde je islám státním náboženstvím, je šaría deklarována jako zdroj práva. V případě Saúdské Arábie vláda odvozuje svoji legitimitu od islámu, v případě Íránu je mimo jiné také zakázáno přijímat právní předpisy, které jsou v protikladu s islámem. Saúdská Arábie je známa pro svoji velmi přísnou interpretaci islámského práva. Ženy¹⁸ jsou za všech okolností pod ochranou mužských příbuzných a na veřejnosti musí být zcela zahaleny. (Johnson a Aly Sergie, 2014)

Náboženství v Saúdské Arábii výrazně ovlivňuje běžný život Saúdů, například v otázce genderu. KSA je známo pro svoji patriarchální společnost, tedy vůdčí postavení mužů ve všech oblastech života. I přesto, že země urazila dlouhou cestu, co se snižování rozdílů mezi pohlavími týče, i nadále se potýká s genderovými problémy, které v konečném důsledku mohou podkopávat stabilitu království, čímž může být ohrožena jeho regionální i globální role. Stále platí, že ženy potřebují souhlas muže k cestování, nebo jim není dovoleno řídit automobil. Království se snaží bojovat proti sociálním stereotypům v oblasti vzdělání tím, že podporuje

¹⁷ Například verš 33:59 autoři saúdského Koránu překládají: „Proroku, řekni manželkám svým, dcerám svým i věřícím ženám, aby přitahovaly oděvy (závoje) přes celé své tělo (tzn. celé se zahalily s výjimkou jednoho nebo obou očí, aby viděly na cestu).“ V arabském originále je ale napsáno: „Proroku, řekni manželkám svým, dcerám svým i věřícím ženám, aby přitahovaly k sobě své oděvy.“ (Beránek, 2007)

¹⁸ Za posledních deset let učinila Saúdská Arábie řadu změn s cílem zmírnit omezení žen. Ženy například mohou participovat na politickém dění, v roce 2015 se mohly účastnit voleb do obecních zastupitelstev a také kandidovat vůbec poprvé v historii země. Ženám byl také zvýšen přístup na trh práce jako součást širšího ekonomického programu zaměřeného na snižování závislosti na ropě. KSA také podnikla kroky, které mají vést k lepší odpovědnosti u násilí na ženách, a v roce 2016 vzniklo středisko, jehož cílem je přijímat a reagovat na zprávy týkající se rodinného násilí. Saúdská Arábie také pracuje na zlepšování přístupu žen ke službám státní správy, včetně zajištění toho, aby ženám bylo umožněno opatřit si vlastní identifikační karty, dále rodinné karty, které jsou vydávány rozvedeným či ovdovělým ženám, jež specifikují rodinné vztahy a jsou vyžadovány u provádění řady byrokratických výkonů. V dubnu 2016 Saúdská Arábie oznámila Vizi 2030, jež deklaruje, že vláda bude nadále pokračovat „v rozvíjení žen“, bude investovat do jejich produkčních kapacit a umožní jim posílit svou budoucnost, aby přispěly k rozvoji společnosti a hospodářství. Nicméně vláda nemůže této vize dosáhnout, nezruší-li mužský opatrovnícký systém, který značně omezuje schopnosti žen se plnohodnotně podílet na saúdské společnosti a ekonomice. (HRW, 2016)

sociální politiku. Navzdory všem postupným krokům, zůstává Saúdská Arábie jednou z nejkonzervativnějších zemí na světě. (Tírnoveau, 2015)

3.2.2. Islám v Íránu

Historie náboženství v Íránu je odlišná od Saúdské Arábie, kde od 7. století dominuje islám do současnosti. Před analýzou islámu v Íránu je vhodné představit původní náboženství, které předcházelo náboženství proroka Muhammada.

Náboženství, které výrazně přispělo k obrazu současného Íránu, je zoroastrismus, který byl po příchodu islámu téměř vymýcen. Zakladatelem byl Zoroaster neboli Zarathuštra, o jehož životě se nedochovalo mnoho údajů. Odhaduje se, že se narodil kolem roku 600 př. n.l., byl podobně jako prorok Muhammad významným náboženským myslitelem, avšak je obtížné určit vliv jeho učení. Základním pramenem je *Avesta*. Zoroastrismus stojí na dualismu, kde zásadní postavení zaujímá Ahura Mazda – Bůh – stvořitel pravdy a světla a Ahriman jeho přímý protivník a zlo. Moderní zoroastrismus je monoteistické náboženství a mnozí učenci ho nazývají také jako mazdaismus. Některá božstva figurují jako andělé a archandělé, přičemž jména některých přežívají jako názvy měsíců v moderním íránském kalendáři dodnes. V době příchodu islámu na území Persie byla na vrcholu monarchie Sásánovců a zoroastrijská víra. Expanze islámu na území zapříčinila úpadek zoroastrismu a konec vládnoucí Sásánovské dynastie. Zoroastrovci se dnes na území Íránu vyskytují v menšině, nejsou oficiálně povoleni a často čelí perzekucím. (Axworthy a Kříhová, 2009)

Většina Íránců, jak je zmíněno v kapitole 2.2.2., se hlásí k šíitské větvi dvanácti imámů a věří, že se skrytý dvanáctý imám znovu objeví, aby nastolil Boží spravedlnost. Ačkoli šíité žijí v Íránu od rozkolu islámu, nevládli zde po všechna staletí. Většina Íránců byla dokonce až do 17. století sunnity. Až dynastie Safíjovců zavedla v 16. století šiismus jako státní náboženství. Pro šíity má významné postavení imám, za kterého je v Íránu považován samotný Ali a jeho jedenáct potomků. Doktrína imamátu se během staletí neustále rozvíjí. Nejnovější podobu doktríny, tzv. *velájat-e faqih*¹⁹ (tedy Vláda znalců islámského práva), formuloval ajatolláh Chomejní. Zmíněná doktrína je od revoluce uplatňována v politické praxi. Její základní myšlenkou je důležitost duchovenstva, které disponuje vynikající znalostí Božího práva, je nejkvalifikovanější a nejoprávněnější k tomu, aby vládlo společnosti věřících, kteří se na pozemském světě připravují na věčný život v nebi. Tento koncept tak poskytuje doktrinální

¹⁹ Doktrína je založena na šíitské představě ideální vlády. Největší moc ve státě drží nejvyšší duchovní v pozici absolutní autority v zemi. Duchovenstvo má mít monopol na moc a sekulární instituce jsou jim plně podřízeny. Koncept nepředstavuje tradiční myšlenku šíitského islámu, ale jedná se o inovaci. (Kraus, 2014)

východisko pro teokratickou vládu, existuje od roku 1979, tedy od islámské revoluce. (Metz, 1987)

Rúholláh Chomejní se z exilu vrátil v únoru 1979, spousta lidí věnovala veškerou pozornost právě jemu a skandovala „Alláhu akbar (Bůh je veliký)“ či „ó imáme“, označení imám, jakožto ztělesnění dokonalého člověka v šíitské tradici²⁰. Revoluce, která téhož roku proběhla pod vedením Chomejního, pomohla sjednotit rozdílné opoziční skupiny, z čehož lze odvozovat i ajatolláhovo charisma. (Axworthy a Křihová, 2009)

Z Íránu vznikla Islámská republika, která velmi razantně obnovila islámské hodnoty. Světské soudy byly nahrazeny duchovními, které soudily na základě islámského práva šaría. Nový výklad práva měl v některých případech extrémní podobu trestního práva, kdy docházelo např. ke kamenování za cizoložství. Ústava a politický systém, prošly radikálními změnami a platí v zemi dodnes. Ve vládním systému se odráží Chomejního koncepce velájat-e faqíh. Rozhodující a nejvyšší státní moc mají náboženští vůdci, podřízení islámské vládě. Procesu islamizace se nevyhnula ani íránská společnost, kdy se například ženy musely začít povinně zahalovat. Za vlády Chomejního (vládl deset let, zemřel v r. 1989), byl Írán v izolaci vůči ostatnímu světu. (Axworthy a Křihová, 2009)

Podle íránské ústavy platí, že Islámská republika stojí na víře v jediného Boha, kterému přísluší nařizovat zákony, kterými je nutné se řídit. S jeho odkazem vládne vůdce pomocí *idžtihádu*²¹ kvalifikovaných *fuqahá*²², kteří se řídí principy z Koránu, sunny a výroků i skutků šíitských imámů. Nejvyšší autoritou v zemi je nejvyšší duchovní vůdce, kterým je od roku 1989 ajatolláh Sajjíd Alí Chameneí. V 80. letech byla patrná silná ideologičnost, která byla úzce spjata s šíitskou formou náboženství. Výrazně se projevovala především v potlačování opozice. Další výrazný aspekt režimu je mučednictví, které je mnohem více emocionální než racionální. (Kraus, 2014)

Po smrti Chomejního došlo k uvolňování režimu a k rekonstrukci země²³. V 90. letech na počátku nového tisíciletí byly liberálněji udělovány povolení k vydávání novin a časopisů, byla podporována ženská hnutí a vytvářeny programy na zlepšování vzdělávání žen. K opětovnému

²⁰ Od zmizení dvanáctého imáma v 9. století, nebyl jako titul imám nikomu přiřknut. Dokonce i mnoho duchovních odmítala Chomejního jako imáma akceptovat. I přesto, že ho lidé přímo nenazývali jako navracejícího se skrytého imáma na zem, neměli k tomu daleko. (Axworthy a Křihová, 2009)

²¹ Jedná se o individuální zkoumání, jehož cílem je ustanovit právo šaría. (Kraus, 2014)

²² Fuqahá je množné číslo od slova faqíh – právní znalec, šíitský právník (Kraus, 2014)

²³ V roce 1988 byla ukončena irácko-íránská válka, tudíž Írán se nacházel v poválečném stavu, proto bylo třeba zahájit obnovu země.

přituhování režimu docházelo za vlády prezidenta Mahmúda Ahmadínežáda, který je především znám pro svoje antisemitské výroky. (Kraus, 2014)

Politická a společenská situace se v Íránu podobně jako v Saúdské Arábii pozvolna mění a od islámské íránské revoluce došlo k řadě úprav. I přesto íránskou společnost stále definujeme jako patriarchální. Ženy vyšly z revoluce jako poražené, zejména proto, že jejich sociální status výrazně poklesl, musely se povinně začít opět zahalovat, byly vyloučeny z politického života a ekonomicky marginalizovány. V 90. letech byly slibovány reformy, které ale nebyly naplněny a několik protestních hnutí bylo rozpuštěno. Přesto nelze hovořit o úplném úpadku společnosti, jelikož k určitým sociálním změnám dochází jak v oblasti rodinného života, tak dosažené míry vzdělání, kulturní politiky či sociálních rolí, postojů a hodnot žen. Ženy již mohou pracovat na určitých pozicích v oblasti gynekologie, farmakologie či jako porodní asistentky. Stále více žen hovoří o lidských právech a dochází k rozvoji feminismu i v Íránu. Vznikají různé nevládní organizace a taktéž ženy v parlamentu volají po větších změnách v patriarchálním rodinném právu, nebo po větších politických svobodách. (Moghadam, 2004)

Je tedy patrné, že projevy islámu jsou v obou zemích různé. V Íránu i KSA platí, že islám hraje velmi důležitou a nezastupitelnou roli, v případě Saúdské Arábie je však spjat s jeho samotným vznikem na území Arabského poloostrova. Dále hrál významnou roli především v 18. století, kdy nabyl současné podoby. V Íránu měl islám různé formy, nicméně šíismus, který je dnes v zemi hlavní větví, zde nebyl zcela od příchodu islámu. Návrat k duchovním a teokratickým hodnotám nastal na konci 70. let 20. stol., kdy si náboženství díky Chomejnímu ovlivnilo a podmanilo veškeré složky života. V obou zemích je stále značně patriarchální společnost, ve které ale také dochází k určitým reformám. Změny týkající se práv a rovnosti žen jsou patrně výraznější v Íránu.

3.3. Vnitřní struktura politického systému v KSA a Íránu

Pro lepší pochopení procesů odehrávajících se na politické scéně na národní i mezinárodní úrovni, je třeba nejdříve nastínit strukturu politického systému v obou zemích. V první řadě je nutné zaznamenat historický vývoj politických událostí, především během posledního století, které významně ovlivnilo aktuální dění. Na základě historie lze pochopit současné světové dění.

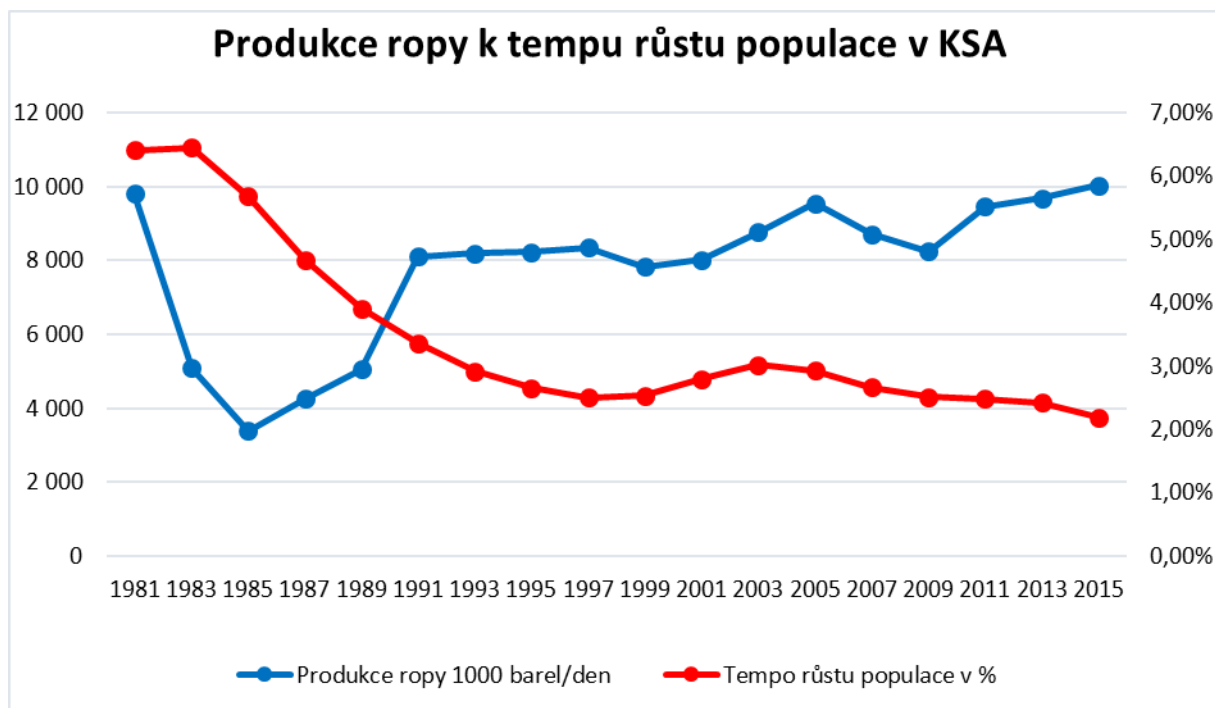
3.3.1. Dynastie Saúdů

Moderní Království Saúdské Arábie bylo založeno v roce 1932. Vzniklo důsledkem uzavření manželství mezi rodinou emíra Saúda a rodinou Ál aš-Šejch, tvořenou potomky Muhammada ibn Abdalwahhába. Saúdové vládli zemi pod podmínkou, že budou dodržovat

salafijské normy, a rodina aš-Šejch měla na starost reprezentaci duchovního establishmentu, který vychází z Abdalwahhábova učení. Svazek duchovní a kmenové moci zůstává základem vlády saúdské panovnické rodiny od roku 1744 dodnes. Za zakladatele Saúdské Arábie je považován Abd al-Aziz ibn Saúd²⁴. Po jeho smrti v roce 1953 vládli dál jeho synové. První v řadě byl syn Saúd, jenž mrhal penězi podobně jako jeho otec a jeho vláda byla proslulá finančními skandály. (Beránek, 2007) Ve stejné době započaly nejasnosti uvnitř vládnoucí rodiny týkající se státních financí a následný konflikt zažehl politickou krizi, načež král v roce 1964 abdikoval a o několik let později zemřel. Na trůn tak nastoupil další ze synů, korunní princ Fajsal, se kterým je spojována modernizace a přeměna krajiny. Byl to také Fajsal, kdo v roce 1973 vyhlásil ropné embargo na USA a Západ. Saúdská Arábie se tak z okraje přemístila do centra arabské a světové politiky. (Rasheed, 2010) Za krále Fajsala Saúdská Arábie významně prosperovala a rostla, především díky ropným ziskům. Stát se stal hlavním poskytovatelem služeb a zaměstnání. Nicméně rostoucí bohatství vedlo ke zvyšující se zranitelnosti země. Fajsal byl v roce 1975 zavražděn svým synovcem a byl nahrazen svým bratrem Chálidem,²⁵ který vládl sedm let. (Beránek, 2007) Královský úřad převzal jeho mladší bratr Fahd, nicméně změna v pozicích na královském trůně neznamena žádný velký přelom. Bylo pro něj příznačné, že byl nejvíce ze svých bratrů nakloněn k USA. Během své vlády se musel potýkat s řadou problémů – zejména se jednalo o ropný boom, který v 80. letech silně zpomalil, jak je patrné v grafu 1. Došlo k omezení celé řady výhod, ať se jednalo o bezplatné školství či příspěvky na bydlení. To vše bylo doprovázeno také obrovským populačním růstem, které je znázorněno v grafu 1. Stagnace ekonomiky tak zasadila kořeny pro radikalismus. Kvůli téměř nulové možnosti participace na veřejném životě a v politice se lidé o to více začali obracet na náboženství. (Taterová, 2010)

²⁴ Názory na Abd al-Azize ibn Saúda se velmi liší. Jeho dlouholetý poradce Philby ho označil za „největšího Araba od dob proroka Muhammada“, jiní ho ovšem vidí jako nejzkorumpovanějšího člověka všech dob. (Beránek, 2007)

²⁵ Na základě toho, že na trůn nastoupil bratr Chálid, bylo porušeno pravidlo, podle kterého se králem stává nejstarší ze synů Ibn Saúda. Tím byl totiž princ Muhammad, který ale proslul řadou kontroverzí, především je spojován s alkoholismem a agresivním chováním. Proto byl královskou rodinou nucen se trůnu vzdát. Mezi jeho „činy“ patří například to, že nařídil popravu své devatenáctileté vnučky, obviněné z cizoložství. Jelikož bylo nařízení soudem odmítnuto, iniciativy se chopili jeho osobní strážci a vnučku před zraky mnoha svědků zastřelili. Rodina oznámila, že se princezna utopila. Velká Británie natočila polodokumentární drama, které odkrývá pozadí celé události, což vedlo k tomu, že se zhoršily vztahy mezi Saúdskou Arábií a Velkou Británií, kdy KSA vedla velkou kampaň proti Britům, čímž se jí také podařilo odvrátit pozornost obyvatelstva od lokálních problémů (obsazení Velké mešity v Mekce, íránská islámská revoluce). Velká Británie se následně Saúdské Arábii omluvila. (Beránek, 2007)

Graf 1: Produkce ropy a tempo růstu populace v Saúdské Arábii od r. 1981 do 2015 (Zdroj: vytvořeno autorkou dle IndexMundi, 2017; CountryMeters, 2017)

Král Fahd setrval u moci až do roku 2005, kdy ho po jeho smrti nahradil jeho bratr Abdalláh. Král Abdalláh se zasadil o mnoho opatření, mezi nimiž byly některé liberálnější povahy. Zaměřil se také na lidská práva ve čtyřech oblastech – práva žen, svobodu slova, spravedlivé soudy a náboženskou toleranci. I přesto platí, že mezi tabuizovaná témata stále patří zpochybňování náboženské ideologie svázané s královským režimem či královskou rodinou jako takovou. Co se týče náboženské tolerance, nadále platí, že vláda diskriminuje šiitskou menšinu a svoboda náboženství taktéž není zaručena. V rentiérském státě dále platí, že saúdský soukromý sektor není příliš soukromý, což zůstalo nepozměněno i za krále Abdalláha. Problém Abdalláhovy vlády a jeho reformem představoval hlavně nedostatečné institucionální ukotvení. (Beránek, 2011a) Král Abdalláh zemřel v roce 2015 a je tedy otázkou, kam se bude Saúdská Arábie ubírat dál pod vedením jeho nástupce – krále Salmána bin Abd al-Azíze.

Moc vládnoucí rodiny je převážně založena na ropném bohatství. Král Fahd ustanovil zvyklost, na základě které si rodina ponechává 18 % z ropných zisků. Vysoké renty pobírají dokonce i méně významní princové. V rukou rodiny jsou také všechny hlavní saúdské deníky, dva celoarabské listy – *aš-Šarq al-awsat* a *al-Haját* – a čtyři z pěti oblíbených satelitních kanálů. Výjimkou je kanál *al-Džazíra*²⁶, který se Saúdové snaží potlačovat. Platí, že zdravotní

²⁶ Al-Džazíra a KSA mnohdy čelí konfrontacím. Například v roce 2014 se Saúdská Arábie, SAE a Bahrajn ohradili vůči Kataru kvůli jejich podpoře džihádistickým rebelům v Sýrii a tomu, že katarská televizní stanice al-Džazíra poskytuje platformu kritikům zálivových monarchií a jejich spojencům. Saúdská Arábie namítla, že uzavře místní

péče a vzdělání jsou bezplatné, potraviny, energie a voda jsou dotované, nevybírají se daně a vojenská služba není povinná. Vládnoucí rodina kontroluje veškeré sféry veřejného života, což jí dovoluje vládnout metodou cukru a biče. (Beránek, 2007)

3.3.2. Dynastie Pahlaví a Rúholláh Chomejní

Politický vývoj v Íránu měl zcela jiný charakter než v Saúdské Arábii. Nejdříve zde dominovala westernizace společnosti, poté obrat a její islamizace. Výraznou osobností dějin Íránu byl Rezá Chán, jenž se po puči v roce 1921 stal vrchním velitelem armády a roku 1925 šáhem. Rezovým vzorem byl Mustafa Kemal Atatürk, jakožto nejvyšší autorita sekulárního nacionalistického Turecka. Také pro něj byla příznačná náklonnost k diktátorům, ať fašistickým či komunistickým. Za jeho vlády došlo k transformaci armády, jelikož vojenství bylo pro šáha největší prioritou. Reformy se dotýkaly také dopravní infrastruktury či průmyslu. Rozvoj zaznamenala i oblast vzdělávání v podobě navyšování školní docházky, i přesto byl ale celý systém kritizován za rutinní a zmechanizované metody učení. Mimo jiné došlo v roce 1935 k založení Teheránské univerzity. Nicméně jeho vláda je posuzována spíše jako autokratická, docházelo k omezování svobody slova a cenzura během prvních desetiletí 20. století výrazně přituhovala. Rezovi se nicméně nepodařilo prosadit západní reformy do takové míry, jako se tomu dělo v Turecku. Například ke změně perského písma na latinku v rámci jazykové reformy nedošlo. Postupem času šáhova popularita klesala, a naopak rostl odpor vůči režimu. Jelikož Rezá sympatizoval s nacisty a vedl proněmeckou politiku, zahájila spojenecká vojska Velké Británie a SSSR v roce 1941 okupaci Íránu. Šáh abdikoval ve prospěch svého syna Muhammada Rezy Pahlavího, nicméně spojenci kontrovali území až do konce války. (Axworthy a Křihová, 2009)

Muhammad Rezá Šáh se podobně jako jeho otec přiblížil k autokratickému stylu vládnutí. V roce 1949 byl na něho spáchán neúspěšný pokus o atentát, což ho vedlo k vyhlášení stanného práva, odstraňování opozice a zákazu veškerých deníků. Během let 1951–1953 vznikala řada nacionalistických hnutí jako reakce na jeho nedemokratické postupy. Ministerským předsedou se v té době stal velmi populární Muhammad Mosaddeq, kterému se podařilo znárodnit íránský ropný průmysl, čímž si znepřátelil zahraniční investory. Nicméně tento krok se nejevil jako dobrý v očích šáha, a tak za pomoci CIA mělo dojít k odstranění Mosaddeqa. Ačkoli se puč na předsedu vlády nepodařil, jelikož byl vyzrazen, i přesto z něho vyšel jako poražený a byl uvězněn do domácího vězení. Rezá tak za pomoci rostoucí podpory ze strany USA převzal opět

pobočku satelitní televizní stanice. Jádrem sporu je především katarská podpora Muslimského bratrstva, které Saúdská Arábie zakázala. (The Independent, 2014)

veškerou kontrolu nad vládou a pro svůj lepší dozor země ustanovil tajnou policii SAVAK (Národní informační a bezpečnostní služba). Šáh pokračoval v reformách a modernizaci země (například rozšířil volební právo pro ženy či povolil prodej alkoholu), čímž ale rostla propast mezi vládou a nejnižšími vrstvami společnosti a duchovními²⁷. Docházelo k různým útokům na monarchii, které šáh tvrdě potlačoval prostřednictvím své početné armády a tajné policie. Proti Rezovi se postavili nacionalisté, komunisté, liberální intelektuálové a duchovenstvo. Nejvýraznější opoziční osobností byl duchovní z města Qom ajatolláh Chomejní, který kritizoval jeho úzké vztahy mezi USA a Izraelem a reagoval tak na reformy Bílé revoluce²⁸. Odpor proti šáhovi se vystupňoval během 70. let, kdy se Rezá označil za politického lídra a také duchovního vůdce. Změnil národní kalendář, ve kterém už neplatil mezník pro počínání času jako rok hidžry. Íránci se tak ocitli v královském roce 2535, místo islámského roku 1355. (Tomková, 2014)

Ruholláh Chomejní²⁹ byl za svá kázání proti režimu šáha donucen opustit zemi, nejdříve se uchýlil do Iráku, poté do Francie. O to víc zde uplatňoval své myšlenky. Rezá, již velmi nemocný, čelil na konci 70. let řadě demonstrací a situaci ani za pomoci armády nedokázal vyřešit, proto byl donucen z důvodu zhoršujících se bezpečnostních podmínek v roce 1979 zemi opustit. Několik dní na to se z exilu vrátil s velkou podporou Chomejní, který vyhlásil referendum jednoduchou otázkou: „*Jste pro nahrazení monarchie islámskou republikou, jejíž ústava bude schválena – ano, nebo ne?*“. 99, 3 % hlasujících zaškrtnulo kladnou odpověď. (Kraus, 2014)

Nový vůdce dokázal podobně jako jeho předchůdce potlačovat opozici. Navíc se snažil, aby jeho revoluce byla vyvážená do světa, což vyvolávalo v regionu výbušné reakce. Cíleně útočil především na monarchie Perského zálivu, které označoval za zdroj tyranie a utlačování. Zastával názor, že správná islámská společnost se musí rozvíjet jen díky duchovním, nikoliv

²⁷ Nejnižší vrstvy uznávaly tradiční zvyky a podobně jako duchovní odsuzovaly šáhovy pokusy o modernizaci a westernizaci společnosti, která byla v rozporu s islámem.

²⁸ V 60. letech šáh prosazoval řadu reforem. V roce 1960 předložil návrh pozemkové reformy, který však nebyl kladně přijat, především ze strany konzervativních duchovních. V návaznosti na zhoršující se ekonomickou situaci docházelo k řadě demonstrací. Roku 1963 šáh znovu vyhlásil novou řadu reforem pod názvem Bílá revoluce. Reformy zahrnovaly obnovenou pozemkovou reformu, privatizaci státních podniků, volební právo žen a zřízení „sborů na boj s negramotností“. (Axworthy a Kříhová, 2009)

²⁹ Chomejní se narodil roku 1902 v městečku Chomejn. Jeho předkové se honosili titulem *sajjedů* (potomků proroka Muhammada). Později se přestěhoval do Qomu a začal nosit černý turban (symbol *sajjedů*). Zde prošel teologickým vzděláním a studiem náboženského práva. Roku 1936 získal titul *modžtaheda* (umožňuje vykládat právo šaría). Ve stejné době začal přednášet a psát. Studoval filosofii a islámskou mystiku, zajímal se taktéž o sufismus. Působil jako veřejně známý učitel a kazatel. V roce 1961 se po smrti Borúžerdího stal ajatolláhem. V 60. letech byl vedoucí opoziční postavou proti šáhovi. Od roku 1964 pak působil mimo Írán. (Axworthy a Kříhová, 2009)

pod vládou monarchie. Jelikož se chtěl stát vůdcem muslimského světa, svoji revoluci definoval jako islámskou, ne jako šíitskou. Sunnitě ovšem tuto revoluci nepřijali. Revoluce a další mocensko-politické důvody vedly k válce mezi Íránem a Irákem, jež trvala od roku 1980 do roku 1988. (Kraus, 2014) Záhy po ukončení války Chomejní zemřel, před svou smrtí ale změnil své původní rozhodnutí jmenovat svým nástupcem ajatolláha Montazerího, který se kvůli své kritice režimu stal nepohodlným. Nástupcem se tak stal Alí Chameneí. Následná devadesátá léta se nesla ve znamení hospodářské i společenské stabilizace. Prezident Rafsandžání liberalizoval íránskou ekonomiku a za dalšího prezidenta Chátamího došlo k uvolnění vztahů mezi duchovenstvem a opozice. (Tomková, 2014) Vláda prezidenta Ahmadínežáda je charakterizována jako značně konzervativní a jeho zvolení podruhé prezidentem vyvolalo řadu protestů a demonstrací. V roce 2013 se stal prezidentem umírněnější Hasan Rouhání, jenž je sám duchovním, i přesto, jako každý prezident, nemá v zemi tolik pravomocí. (Kraus, 2014)

3.3.3. Politický systém v Saúdské Arábii a Íránu

Saúdská Arábie a Írán proklamují, že jsou státy založené na islámu. V případě Íránu se jedná o teokracii s demokratickými prvky, v případě Saúdské Arábie jde o dědičnou absolutní monarchii. Íránský politický systém³⁰ je založený na šiismu, zatímco Saúdská Arábie³¹ má silné vazby na wahhábismus, konzervativní větev sunnitského islámu. (Glenn, 2016)

V Saúdské Arábii platí, že politické strany jsou zakázány, jediné veřejné volby, které se konají, jsou do zastupitelstev obcí. Rozsáhlé pravomoci má samotný král, jenž musí být potomek prvního saúdského monarchy, Ibn Saúda. Zákony v Saúdské Arábii jsou zakořeněny ve wahhábistických principech, ale královská rodina má konečnou autoritu. Na rozdíl od Íránu, klerici nezastávají formální roli ve vládě, ale byli začleněni do politického establishmentu. (Glenn, 2016)

Ústava Saúdské Arábie je založena na Koránu. Co se týče legislativního ukotvení, král Fahd jmenoval v roce 1992 prostřednictvím královského dekretu Poradní shromáždění neboli *Majlis aš-Šura*. Shromáždění mělo původně 61 členů včetně předsedy, nyní se skládá z předsedy a 150 členů. Primární funkcí Majlisu je plnit roli poradce králi. Může iniciovat legislativu

³⁰ Ústava Íránu předkládá idylickou vizi „ideální a modelové společnosti“ založené na islámu. Islámská republika je silně anti-monarchistická a její politický systém obsahuje směs demokratických a teokratických prvků. Ústava čerpá z francouzského a belgického práva, přičemž uvádí, že všechna práva musí být kompatibilní se šaríí. Vláda má legislativní, výkonnou a soudní moc, ale také paralelní sadu islámských institucí. (Glenn, 2016)

³¹ Jak íránská ústava, tak i saúdsko-arabský rámec ústavy politického systému je definován jako ideální islámský stát. V roce 1992 král Fahd popsal Saúdskou Arábii jako „význačný model politiky“. (Glenn, 2016)

a přezkoumávat domácí a zahraniční politiku. Rozhodnutí musí být schválena většinou a poté jsou předána premiérovi k projednání Radou ministrů. Zákony, které jsou schváleny, vyžadují souhlas krále, až poté vstupují v platnost. V případě neshody Majlis aš-Šura a Rady Ministrů rozhoduje král, co považuje za vhodné. Členové Poradního shromáždění jsou přiřazeni k jednotlivým výborům, kterých je celkem dvanáct, a mají na starost různé oblasti, jako jsou lidská práva, vzdělání, kultura, zdravotnictví či zahraniční věci. (Royal Embassy of Saudi Arabia, 2017; UN, 2004) Král je hlavou státu a vlády a je také hlavním zdrojem soudní moci v zemi, nicméně je omezen islámským právem, konsenzem členů královské rodiny a tradicemi. Primárním výkonným úřadem je *Royal Diwan*. Jako hlava vlády a státu, král zastává funkci předsedy vlády. Má právo svolat, rozpustit a reorganizovat Poradní shromáždění a Radu ministrů. Právní systém je založen na principech práva šaría a soudnictví je považováno za nezávislé. Správním systémem soudního systému je Nejvyšší soudní rada. (UN, 2004)

Šiitské duchovenstvo v Íránu bylo historicky na vládě nezávislé, íránská teokracie převzala kontrolu po revoluci v roce 1979 a došlo tak ke kooptaci duchovenstva. Systém učinil duchovenstvo samostatné a také bohaté a mocné. (Glenn, 2016) Podle íránské ústavy je nejdůležitějším a nejmocnějším člověkem ve státě duchovní vůdce, *faqih* neboli islámský právník znalý výkladu islámského práva šaría, respektive *fiqhu*. Faqih je zároveň nejvyšším vůdcem, *rahbarem*, jehož funkce je doživotní. Nejvyšší vůdce je faktickým tvůrcem politiky. Může vetovat zákony schválené parlamentem (*madžles*), má právo jmenovat i odvolat nejvyššího soudce a je vrchním velitelem armády. Rahbar dále jmenuje šest islámských právníků do dvanáctičlenné Rady dohlížitelů. Zákonodárná moc je v rukou parlamentu, zmíněného madžlesu, který je jednokomorový, nicméně je rozdělen na tři stupně. Základem je Islámské poradní shromáždění, které má 290 členů. Přijímá všechny zákony, které nejsou v rozporu s ústavou či náboženstvím a hlasuje o důvěře Rady ministrů. Druhý stupeň parlamentu představuje Rada dohlížitelů, která má kontrolní funkci. Každý zákon musí projít Islámským poradním shromážděním i Radou dohlížitelů, která je posuzuje na základě islámského práva. Poslední částí parlamentu je Rada pro určování zájmů státu, přičemž počet členů Rady není nikde definován a její úkol je řešit spory mezi prvními složkami parlamentu. Druhou nejmocnější postavou v zemi je prezident, který má legislativní a exekutivní pravomoci. Prezident je volen na čtyři roky a mandát může být obhájěn pouze jednou. Na základě ústavy by měl být šiitského vyznání. Dalším orgánem je Shromáždění expertů, čítající 86 ctěných a učených kleriků volených veřejností. Soudnictví musí být v souladu

s právem šaría a plně podléhá rahbarovi, jenž je považován za zástupce a mluvčího dvanáctého imáma. (Tomková 2014; Kraus, 2014)

Oba státy jsou mimo jiné kritizovány za porušování lidských práv, omezování občanských svobod, svévolné zadržování a zatýkání. Podle Amnesty International bylo za rok 2014 v obou zemích vykonáno celkově více než 62 % všech poprav³² z 607 zaznamenaných touto organizací. Oba státy patří k několika málo zemím, které vykonávají trest smrti za zločiny, které byly spáchány dětmi a mladistvými. Amputace, bičování a ukamenování jsou podle iránského trestního zákoníku legální, v nejnovější verzi z roku 2013 bylo ale opomenuto odpadlictví, kacírství či čarodějnictví. V Saúdské Arábii jsou tři typy soudů, které jsou povinny vydávat rozhodnutí v souladu se šaría. Země ale nemá oficiální trestní zákoník, tudíž soudce může vydávat širokou škálu trestů, a to i ukamenování, bičování či amputace. (Glenn, 2016)

³² Írán je na druhém místě po Číně, co se provedených poprav týče. Trest smrti se vztahuje na širokou škálu trestných činů, včetně těch, jenž například souvisí s cizoložstvím, drogami, znásilněním, neakceptovatelným sexuálním chováním či urážkou proroka Muhammada. Saúdská Arábie drží, z hlediska počtu poprav, třetí místo. (Glenn, 2016)

4. Vývoj vztahů mezi Saúdskou Arábií a Íránem – příčiny a důsledky nepřátelství

Oba státy ležící na Blízkém východě jsou velmi významnými hráči na geopolitické scéně, kteří bojují o moc a postavení v regionu. Jejich vztahy jsou po dlouhou dobu velmi napjaté, a tak spíše než o kooperaci mluvíme o konkurenci až soupeření mezi nimi, které je položeno na náboženských základech obou zemí. Islám není ale jediným elementem, který vede k nepřátelství, vedle náboženství je to íránský jaderný program, otázka ropy, touha stát se lídrem islámského světa či další aspekty politik obou zemí.

4.1. Historický vývoj vztahů – 20. stol. ve znamení velkých změn?

Vztahy mezi zeměmi nebyly zdaleka nikdy tak napjaté, jaké jsou dnes. Írán otevřel své velvyslanectví v Rijádu již v roce 1930. Za Rezy Pahlavího byly vztahy mezi Saúdskou Arábií a Íránem ovlivněny přítomností britských sil v regionu, jako kolonizující síly, taktéž byly ale ovlivněny náboženskou a rasovou rozlišností mezi oběma národy. Vztahy se staly napjatějšími poté, co byl íránský občan Aboutaleb Yazdi popraven v Saúdské Arábii v roce 1943. Nicméně společný boj proti komunismu a nacionalismu či otázka palestinsko-izraelského konfliktu a stažení britských vojsk z Blízkého východu v konečném důsledku vedly ke sblížení těchto dvou zemí a podpořily jejich větší spolupráci v regionálních záležitostech. Král Fahd, jakožto korunní princ, dokonce pronesl, že vztahy mezi Saúdskou Arábií a Íránem jsou na velmi vysoké úrovni. (Kamali, 2014)

Na konci 60. let Rezá šáh zaslal královi Fajsalovi několik dopisů, v nichž vybízel krále k modernizaci země, napsal: „*Prosím, můj bratře, modernizujte. Otevřete svou zemi. Zaveďte smíšené školy dívek a chlapců. Nechte ženy nosit minisukně. Buďte moderní. V opačném případě nezaručím, že zůstanete na svém trůnu*“. Král Fajsal nicméně na to odepsal: „*Vaše veličenstvo, oceňuji Vaši radu. Mohu vám připomenout, že nejste král Francie. Nejste v Elysejském paláci. Jste v Íránu. Vaše populace je z 90 % muslimská. Prosím, nezapomínejte na to.*“ (Sciolino, 2001) Dokonce i po vzniku Islámské teokratické republiky, král Fahd pro to, aby udržel dobré sousedské vztahy, oznámil, že respektuje a uznává novou vládu Íránu. (Kamali, 2014)

Formální návštěvy států se nicméně až do poloviny 60. let nekonaly. Podnětem zvýšeného diplomatického dialogu bylo svržení krále Fajsala v roce 1958 v sousedním Iráku. Královo svržení nacionalistickými silami vyvolalo obavy ohledně možnosti další populistické vzpoury

proti monarchiím v regionu. Výsledkem bylo, že šáh Rezá Pahlaví a král Saúd, od roku 1964 zejména saúdský král Fajsal, zahájili časté konzultace s cílem koordinace regionálních aktivit, které posílily vztah mezi těmito dvěma vládnoucími rodinami. Společný zájem v boji proti socialismu a radikálnímu nacionalismu, a v zajištění stabilního toku ropy a zemního plynu, sjednotilo Írán a Saúdskou Arábii až do konce 70. let. Období přátelských vztahů bylo založeno na přítomnosti podobných vládních struktur a společné zahraniční politiky. Sektářské rozpory nebyly během bilaterálních jednání významné. Hlavní politická konfrontace v zemích Zálivu tak nebyla zapříčiněna rozdělením na sunnity-šíity, ani na Araby-Peršany, ale konzervatismem-radikalismem. Srdečné a kooperativní vztahy byly ale náhle ukončeny po svržení šáha a nastolení teokratického režimu. (Jahner, 2012)

Od Íránské islámské revoluce roku 1979 se hodnotí vztahy mezi Saúdskou Arábií a Íránem jako nepřátelské až bojovné. Teherán a Rijád se navzájem obviňují ze záměrů a činů vykonávaných v rámci regionu (například z podpory různých povstaleckých skupin). Spousta autorů připisuje kořeny této rivality antagonistické povaze vztahů, která je důsledkem historických událostí – konfliktem mezi Araby a Peršany a rozdělením na sunnity a šíity. Nicméně jiní autoři se přiklánějí k tomu, že vzniklé napětí je současné povahy, odvozené právě od Íránské islámské revoluce. Autoři Shabram Chubin a Charles Tripp předpokládají, že strukturální faktory, jako jsou geopolitické odlišnosti, zejména demografické a geografické rozdíly a národní, etnické, kulturní a sektářské problémy omezují možnost spolupráce v otázkách bezpečnosti. Pokud bereme v potaz tyto oblasti soutěživosti, je možné definovat dvě oblasti, ve kterých si Saúdská Arábie a Írán konkurují – ideologickou a geopolitickou. Právě tyto dvě oblasti hrají klíčovou roli v definování rivality po roce 1979. (Mabon, 2015; Chubin a Tripp, 2014)

Okázalost a rétoričnost islámské revoluce znepokojila mnoho lidí v Saúdské Arábii a vyvolala obavy korunního prince Fahda, který udržoval přátelské vztahy se šáhem, a se kterým sdílel pro-západní postoj. Nicméně zde byli i tací jako princ Abdulláh a někteří ze synů následného krále Fajsala, kteří revoluci v Íránu nutně neviděli jako škodící saúdským zájmům. Nicméně všeobecný postoj vůči Íránu byl značně znepokojující a regionálně se Saúdská Arábie přimkla k Iráku, ve kterém viděla jediný důvěryhodný vojenský zastrahující prostředek íránských ambicí. (Chubin a Tripp, 2014)

Vznik islámské republiky zvýšil úroveň konkurence v rámci ideologické sféry, taktéž i povahu geopolitické soutěživosti, která byla nejdříve zhoršena sesazením šáha a jeho následným odchodem do USA za lékařskou péčí, dále krizí s rukojmími na americké ambasádě

v Teheránu v roce 1979³³ a také dramatickou změnou vztahů mezi Teheránem a Washingtonem. Krize s rukojmími na ambasádě měla i dalekosáhlé důsledky pro politiku USA, jež vyústila v selhání ve snaze o znovu zvolení prezidenta Cartera. Někteří se dokonce domnívají, že bývalý prezident Ahmadínežád byl jedním ze studentů, kteří zadržovali 52 amerických studentů jako rukojmí. (Mabon, 2015)

Další událost, která se zapsala do dějin zhoršování vztahů mezi oběma velmocemi, se odehrála během hadždže³⁴, poutě do Mekky v roce 1987. Během hadždže v roce 1987 bylo zabito při střetu se saúdskými bezpečnostními silami 450 poutníků, z nichž 275 bylo Íránců. Předpokládá se, že 25 % ze zmíněných Íránců byli členové Revolučních gard, 40 % sebevražedných atentátníků, 13 % členů generace revoluce a pouze 22 % z nich byli skuteční poutníci. Celkově pout' v tomto roce podniklo více než 150 000 íránských poutníků. V reakci na úmrtí íránských poutníků, protestující v Teheránu vyplenili saúdskou ambasádu, a celý incident nakonec vyústil ve smrt saúdského diplomata. (Mabon, 2015)

Úspěch revoluce představoval všechno, proti čemu byla rodina Saúdů a šáh spojeni. Ani deset let po revoluci nebyl vztah mezi oběma státy ideální, a naopak se nadále rozpadal, což se projevilo v přerušení diplomatických vztahů v roce 1988. Saúdská Arábie viděla Írán jako destabilizující sílu v regionu kvůli jeho opakovaným pokusům o vývoz revoluce do ostatních států Perského zálivu. Naopak Írán pohlížel na Saúdskou Arábii jako na nevhodný stát, který má chránit svatá místa islámu. Íránská ideologie Chomejního byla striktně antimonarchická, utvářející z kleriků nejvyšší autoritu v politice, což byl přímý opak saúdské domácí politiky a politické struktury. Hlavním dopadem revoluce byla pak zvýšená nedůvěra, která jejich diplomatické styky záhy ukončila a vytvořila tak hořké soupeření o moc a vliv v regionu. (Jahner, 2012)

Za íránsko-irácké války Írán opakovaně obviňoval režim Saúdské Arábie z odpadlictví od islámu a zaprodanosti Západu. I přesto, že se Saúdská Arábie postavila na stranu Iráku, nešlo o otevřené spojenectví. Nicméně pevně doufala ve vítězství Iráku a změnu íránského režimu,

³³ Známou světovou kauzou je obsazení americké ambasády v Teheránu, kde bylo zadržováno radikálními islamistickými studenty více jak rok několik rukojmích. Krize trvala od 4. listopadu 1979 do 20. ledna 1981 a zásadně poznamenala vztahy mezi USA a nově ustanovenou Íránskou islámskou republikou. Jakékoli diplomatické pokusy o vyjednávání propuštění selhávaly, proto se prezident Carter pokusil pro odvážnou záchrannou misi známou pod označením operace Orlí dráp. V noci z 24. na 25. dubna 1980 vzlétlo osm helikoptér, jejíž posádka měla provést osvobozovací misi. Celá operace nicméně skončila fiaskem, a navíc při ní zemřelo osm členů posádky. Ve výsledku to velmi výrazně posílilo antiamerickou náladu v Íránu a zasadilo to ránu americké prestiži. (Taterová, 2010)

³⁴ Hadždž je jedním z pěti pilířů islámu. Do Mekky by se měl vydat alespoň jednou za život každý muslim, který je schopný cestu podniknout. (Mabon, 2015)

proto Iráku dovolila využívat vlastní rudomořské přístavy a ropovod. Írán na oplátku v průběhu 80. let napadal její ropná zařízení a tankery. Důsledkem války bylo založení Rady spolupráce v Zálivu (GCC)³⁵ v roce 1981. Írán byl označen za hlavní zdroj ohrožení stability členských států GCC. Změna situace však nastala poté, co Írán přešel do ofenzívy. Saúdská Arábie se obávala případného íránského útoku, který by nebyla schopna odvrátit. Království začalo svoji taktiku měnit a potají s Íránem vyjednávat. Nicméně válka skončila v konečném důsledku „porážkou“ Íránu, který se tak ocitl v mezinárodní izolaci. Jelikož byl oslaben, bylo zmírněno i riziko vývozu jeho revoluce. (Beránek, 2007)

Vztahy zůstávaly napjaté i během invaze Iráku do Kuvajtu v roce 1990 a následné války v Zálivu. Avšak nyní byl jejich společný nepřítel Irák. Výsledná válka vedla k uvolnění napětí mezi oběma státy a v březnu 1991 došlo k obnovení diplomatických vztahů. Saúdská Arábie vyhodnotila, že větší bezpečnostní hrozbu představuje Irák. Země se také začaly sbližovat v ekonomických záležitostech. Zejména Saúdská Arábie byla důležitá pro Írán kvůli ropným příjmům, které potřeboval na rekonstrukci země. Írán byl válkou značně postižen a trpěl množstvím ekonomických a sociálních problémů. Přebudování saúdsko-íránských vztahů bylo proto nezbytné pro zlepšení hospodářské situace v zemi. Podobně smýšlela i Saúdská Arábie, pro kterou je důležitá náboženská turistika, jelikož z ní plyne významný zdroj příjmů. Po tragické události v roce 1987 začali Íránci pouť do Mekky bojkotovat, a neboť představovali nejpočetnější skupinu poutníků, znamenalo to pro Saúdskou Arábii velké ztráty. Pro oba státy bylo tudíž obnovení diplomatických styků výhodné. (Jahner, 2012)

Nicméně i přes vysokou úroveň diplomatických styků a společných vyjednávání, které byly patrné na počátku 90. let, napětí mezi oběma státy přetrvávalo. Zhroucení sovětského impéria a vznik nových republik na Kavkaze a ve Střední Asii vytvořilo novou zónu politického, ekonomického a kulturního zpochybnování. Írán se rozhodl rozšířit sféru svého vlivu do Střední Asie jako náhradu za to, že se mu nepodařilo prosadit svůj vliv v oblasti Perského zálivu. Království smýšlelo podobně a taktéž chtělo svůj vliv uplatňovat prostřednictvím šíření salafismu mezi převážně sunnitské obyvatelstvo. (Wehrey et al., 2009)

Princ Abdalláh v roce 1995 učinil nové kroky pro zmírnění mezinárodního napětí. Těšil se větší legitimitě mezi domácími islamisty než král Fahd, a proto měl pocit, že má silnější postavení pro řešení regionálních iniciativ. Viděl důležitost v posílení Rafsandžáního

³⁵ Cílem Rady byla koordinace vojenské, ekonomické, bezpečnostní politiky šesti zemí Zálivu – Bahrajnu, Kuvajtu, Ománu, Kataru, SAE a Saúdské Arábie. (Beránek, 2007)

pragmatismu, jelikož se obával, že pokud nebude nový prezident podpořen, Íránu budou opět vládnout zastánci tvrdé linie. V Pákistánu se v roce 1997 uskutečnilo v kuloárech Organizace islámské spolupráce (OIC) historické setkání mezi těmito dvěma lídry regionu. Abdalláh údajně Írán ujistil, že se nemusí obávat vojsk USA v regionu a vyslovil jednoznačnou podporu íránského předsednictví v OIC. Na oplátku Rafsandžání ujistil, že poutníci nebudou podněcovat nepokoje během hadždže. Oteplování vztahů kulminovalo návštěvou města Džidda v Saúdské Arábii íránským prezidentem Chátamím, následovanou řadou bezpečnostních a regionálních dohod podepsaných v roce 2001 a 2002, týkajících se terorismu, praní špinavých peněz, obchodování s drogami a ilegální migrací. (Wehrey et al., 2009)

4.2. Od pádu Saddáma Husajna přes Arabské jaro do současnosti

Výrazná změna ve vztazích mezi Saúdskou Arábií a Íránem nastala po přelomových událostech z 11. září 2001 a následné invazi USA do Iráku a Afghánistánu. Začátek 21. století byl ve znamení značného zhoršení jejich vztahů, které bylo umocněno rozšiřováním íránského vlivu v regionu, čímž se Írán také začal odcizovat mezinárodnímu společenství. Po svržení Saddáma Husajna v Iráku v roce 2003 se otázka toho, jaká muslimská větev povede islámský svět, stávala stále naléhavější. Dělení na sunnity a šíity a soupeření o vůdčí roli se stalo významnou otázkou a zdrojem sporné debaty mezi oběma státy. Írán se pokusil zaujmout vůdčí postavení v regionu, ale jeho nekompromisní ideologie, podpora ostatních šíitských organizací v kombinaci s nukleárními aktivitami a progresivní globální izolací vedla většinu světa ke skeptickému pohledu na Írán. Saúdská Arábie se taktéž pokusila hrát důležitou roli v muslimském světě, avšak kvůli jejím úzkým vazbám na USA postrádala legitimitu v očích arabské veřejnosti. Za posledních deset let Írán vyvinul veškeré úsilí na rozšíření svého vlivu a vybudování aliančních sítí. Zejména se jedná o Sýrii, se kterou Írán udržuje silné vazby. Teherán poskytuje munice a finanční prostředky iráckým povstalcům a teokratická republika je silně napojena na libanonský Hizballáh a palestinský Hamás operující v pásmu Gazy. (Ackerman, 2012a)

I přesto, že Írán a Saúdská Arábie byly stále v několika záležitostech propojeni, kvůli rozdílným zájmům došlo k eskalaci napětí mezi nimi. Země sdílely podobné názory týkající se domácí situace, regionálních konfliktů a společného rozčarování z USA. Přesto odstranění Iráku jako hlavního politického hráče v Zálivu, nebylo dostatečné k tomu, aby saúdsko-íránské vztahy zůstaly přátelské, jako tomu bylo na konci 90. let. Odstranění Saddáma Husajna přišlo Íránu nepochybně vhod a zároveň zapříčinilo ztrátu důvěryhodnosti Spojených států amerických v regionu, jelikož nebyly schopny zemi kontrolovat a zajistit stabilitu Iráku.

Svržení anti-iránské vlády umožnilo Íránu upevnit vztah s iráckou populací, která čítá více jak 60 % šiitů. Írán vedl kampaně hanobící Saúdskou Arábii, v níž ji označoval za agenta USA. (Jahner, 2012)

Írán dále obviňuje království z podpory teroristických skupin jako je Al-Káida nebo ozbrojených sunnitských opozičních skupin na jihovýchodě Íránu či organizací, jenž bojují proti režimu syrského prezidenta Bašára Asada. Saúdská Arábie naopak viní Írán za snahu vybudovat šíitské impérium a ovládnout všechny sunnitské muslimy na Blízkém východě. Saúdští představitelé došli mimo jiné k závěru, že Íránci nebrali vážně spolupráci v boji proti Al-Káidě, kterou oni považují za hlavního nepřítele královské rodiny. Další obvinění ze strany Íránu padlo na to, že Saúdská Arábie poskytuje podporu tzv. Islámského státu (IS) s cílem vyvíjet nátlak na šíitskou vládu v Bagdádu. Saúdská Arábie nicméně tvrdí, že iránská vláda využívá IS jako záminku k posílení svého vlivu v regionu, čímž klame mezinárodní společenství. (Kamali, 2014)

Další nejasnosti přinesly zvolení iránského prezidenta Ahmadínežáda v roce 2005. Ačkoli byl král Fahd první mezi těmi, kteří mu gratulovali k vítězství, saúdský tisk byl velmi obezřetný a spíše zaujímal negativní stanovisko varující, že zvolení Ahmadínežáda povede k prohloubení izolace Íránu v regionu a k napětí, které by mohlo být podobné tomu z roku 1979. Saúdští analytici se shodli, že za jeho vítězstvím stojí především nelibost Íránců vůči USA. (Beránek, 2007)

Svržení vůdců v řadě zemí a následné revoluce známé jako Arabské jaro, podobně jako osvobození Iráku v roce 2003, byly zahájeny obyvatelstvem, které bylo unavené čekáním na politické reformy. Revoluce představovaly hrozbu pro královskou rodinu Saúdů, která se obávala rozšíření protestů na svém území s cílem změny režimu. Revoluce byly hnány domácí poptávkou po pracovní síle a politické reprezentaci, proto Saúdská Arábie ani Írán nebyli vůči domácím nepokojům imunní a museli hledat způsoby, jak uklidnit a uspokojit vlastní občany. KSA se tolik neobávala iránské podvrtné činnosti jako potencionálních důsledků šiitských osvobozujících hnutí u menšiny žijící v království. Důkazem je saúdská reakce na politické protesty v Bahrajnu, kde Saúdská Arábie se spojenci podporovali brutální potlačování bahrajnských demonstrantů, aby zachovali vládnoucí sunnitskou rodinu Al-Chalífa u moci. Tento postoj nicméně poskytoval další důkazy pro iránskou propagandu, která tak byla schopna zdůraznit nelegitimitnost saúdsko-arabských akcí a pohrdání lidským životem ze strany Saúdské Arábie. Opatření, ke kterým se království přiklonilo, mělo navíc nepřímo za následek

rostoucí sektářskou nejednotnost, jelikož mnoho šiitů považovalo zásah v Bahrajnu jako útok na šiitské muslimy. (Jahner, 2012)

Arabské jaro nepřineslo žádné zlepšení vztahů, ba naopak. Po svržení vůdců a diktátorů došlo v řadě zemí k chaosu a k vypuknutí konfliktů či občanských válek, na kterých měly zájem se angažovat obě regionální velmoci. Arabské jaro také výrazně pozměnilo politickou situaci Blízkého východu a pozvedlo sektářské násilí na nebývalou úroveň. Představitelé dvou hlavních větví islámu – sunnitská Saúdská Arábie a šiitský Írán – nezůstávají nečinní. Jedním z důsledků je tak oživení soutěžení mezi nimi na úrovni tzv. *proxy* konfliktů, tedy zástupných válek v Libanonu, Iráku, Jemenu, Bahrajnu a Sýrii. (Tzemprin et al., 2015) (zástupné válce mezi Íránem a Saúdskou Arábií a jejich uplatňování sféry vlivu konkrétně na území Jemenu a Sýrie se věnuje podrobněji kapitola 6.)

Obnovené jednání o jaderném programu mezi Íránem a zeměmi P5+1³⁶, které vedlo ke zmírnění ekonomických sankcí vůči Íránu, zažehlo další krizi mezi oběma rivaly. V kombinaci se zvolením umírněného prezidenta Rouháního v roce 2013 učinilo z Íránu, na kterého bylo nahlíženo velmi podezřívavě, legitimního globálního hráče a silnějšího regionálního antagonistu. (Tzemprin et al., 2015) Saúdská Arábie dohodu velmocí s Íránem vnímala jako zradu ze strany svého spojence USA. Nově zvolený král Saúdské Arábie Salmán se snažil proti dohodě s Íránem lobovat. I přes námitky USA zahájilo království masivní útok na povstalce v Jemenu. (Cambanis, 2016)

K vyostření vztahů došlo v roce 2015, kdy se stala další tragédie během pouti do Mekky, při které zemřelo vlivem tlačence a následnému ušlapání více jak 2 000 lidí, přičemž více jak 400 poutníků byli Íránci. Írán obvinil za tuto katastrofu Saúdskou Arábii a Chameneí vyzýval k tomu, aby Saúdové neunikli spravedlnosti za zločiny, kterých se dopouštějí. (Dearden, 2016)

Další podstatnou událostí, která poznamenala vztahy mezi Saúdskou Arábií a Íránem a zkomplikovala již tak napjaté vztahy, byla poprava šiitského duchovního Nimra Bákira al-Nimra³⁷. Saúdská Arábie nechala popravit duchovního na počátku ledna 2016 společně

³⁶ Skupinu tvoří pět stálých členů OSN – USA, Rusko, Čína, Británie, Francie – a Německo.

³⁷ Duchovní, jenž se narodil v roce 1959, Nimr Bákir al-Nimr často kritizoval království a navrhoval odtržení šiitských regionů, aby vytvořily samostatný šiitský stát. Během protestů v Bahrajnu požadoval odchod KSA a jejich spojenců a nevměšování se do bahrajnských záležitostí. V roce 2011 obvinil saúdská média a státní úředníky z toho, že zatajují „tyranské útlaky“ bezpečnostních sil. Požadoval vytvoření vnitřní náboženské opozice a vyzýval k veřejnému povstání a neposlušnosti. Království obvinil ze zabíjení šiitské menšiny. Několikrát byl zadržen a v roce 2014 odsouzen k trestu smrti kvůli jeho zapojení do podpory teroristické buňky stojící proti bezpečnostním silám. Byl považován za nejnebezpečnějšího podněcovatele vzpoury ve Východní provincii v království. (Al-Sughair, 2016)

s dalšími 47 lidmi, což vyvolalo vlnu nevole a eskalaci napětí. Následovaly bombové útoky v Jemenu, došlo k přerušení diplomatických styků, a z Teheránu i Rijádu zněly sliby odvety. (Cambanis, 2016) Saúdské ministerstvo vnitra se ovšem hájí a tvrdí, že popravilo 47 teroristů, mezi nimiž kromě al-Nimra byl také usvědčený člen Al-Káidy Faris al-Zahrani. Mezi dalšími popravenými byli také egyptský a čadský občan. Poprava šíitského duchovního si také vynutila řadu demonstrací v několika zemích. Během jedné se demonstranti vloupali do saúdského velvyslanectví v Teheránu a dopustili se jeho vypálení. Íránské ministerstvo zahraničí popravu striktně odsoudilo a nazvalo ji jako „hlubokou nerozvážnost a neodpovědnost“. Mluvčí íránského ministerstva zahraničí se k tomu vyjádřil takto: „*Saúdská vláda za takovou politiku zaplatí vysokou cenou*“. (Al Jazeera, 2016) Vztahy mezi oběma regionálními velmocemi tak zůstávají dodnes na velmi napjaté úrovni, uzavření příměří a zavedení spolupráce tak pravděpodobně v blízké době nenastane.

4.3. Íránský jaderný program – hrozba pro království?

Jaderný program Íránu se začal vyvíjet již v 50. letech, respektive od roku 1957, kdy Írán uzavřel smlouvu se Spojenými státy americkými o civilní jaderné spolupráci. V roce 1968 přijal Smlouvu o nešíření zbraní hromadného ničení. Za podpory USA, Francie a Německa se program v 70. letech dál rozvíjel. Nicméně během války s Irákem zůstal v pozadí. Po válce a uklidnění vnitropolitické situace byl program opět obnoven za pomoci Ruska a Pákistánu. V této době se také začal Západ domnívat, že se Írán snaží získat jadernou zbraň. (Šmídová, 2010) V 90. letech a na počátku nového milénia íránští vůdci využívali program vývoje jaderných zbraní a civilní jaderný program jako symbol národní hrdosti. Popírali, že by jaderný program měl jakýkoli vojenský účel, i přes to, že existovalo mnoho důkazů o opaku předkládaných Mezinárodní agenturou pro atomovou energii (MAAE) a národními zpravodajskými službami. Írán nicméně vždy tvrdil, že jaderný program slouží jen pro mírové, energetické a lékařské účely. (Albright a Stricker, 2015)

Velké obavy obnoveného jaderného programu byly vyvolány u Saúdské Arábie. Pro svoji zeměpisnou polohu ho totiž nemohla brát na lehkou váhu ani v případě pouhého sporu mezi Íránem, USA a EU. S pomocí Ruska Írán vyvinul střely středního doletu Šeháb-3, které jsou schopné zasáhnout cíle v Saúdské Arábii. S největší pravděpodobností byly sestaveny podle vzoru severokorejských raket. Podle odhadů unesou náklad o hmotnosti 1 000–1 200 kilogramů. V roce 2003 vydala CIA zprávu o tom, že se Írán pokoušel sestrojít Šeháb-4 s doletem až 2 000 kilometrů a nosností nákladu 3 000 kilogramů. (Beránek, 2007)

Saúdská Arábie se spíše z politických, než strategických důvodů rozhodla v roce 1988 podepsat Smlouvu o nešíření jaderných zbraní³⁸ (NPT). Existuje však možnost, že Saúdové usilovali o vlastní program. Nicméně království si uvědomovalo, že jakákoli změna v jejich nukleární politice by vedla k tomu, že Západ, především USA, by se Saúdskou Arábií zacházel podobně jako s Íránem či Severní Koreou. (Wehrey et al., 2009) Saúdská Arábie jako signatář smlouvy o nešíření zbraní veřejně neoponovala íránskému jadernému programu. Království se tolik neobávalo zahájení útoku ze strany Íránu proti svým sousedům, jako komparativních výhod, které nukleární zbraně poskytují, a jenž by mohly Írán povzbudit k využití konvenční síly proti nim. (Tzemprin et al., 2015)

Na neoficiální úrovni král Abdalláh nabádal USA, aby proti íránskému jadernému programu zakročily. Zveřejněné zprávy z *Wikileaks* odhalily, že saúdský král vyzýval USA dokonce k útoku na Írán a zničení jeho jaderného programu. Podle uniklého dokumentu, který přilákal velkou pozornost mezinárodních médií, saúdský velvyslanec v USA v roce 2008 opakoval naléhání krále k útoku na Írán – přesněji dodal, aby uřízly hadovi hlavu. Podle něho je také prioritou krále a jeho vlády spolupráce s USA, aby společně odvrátili íránský vliv v Iráku. (Ersoy, 2013)

V roce 2006 byly přijaty rezoluce, které zahrnovaly sankce, jejichž ukončení bylo podmíněno omezením jaderných aktivit a spoluprací. Sankce v průběhu let během vlády Ahmadínežáda narůstaly, až do roku 2013, kdy se prezidentem Íránu stal Rouhání, který zahájil dialog s hlavními velmocemi. Ve stejném roce Írán a P5+1 přijali Společný akční plán (*Joint Plan of Action*). Jedná se o dohodu, která limituje a zamrazuje část jaderného íránského programu a zavádí vyšší transparentnost. Obě strany v roce 2015 ve švýcarském Lausanne navíc dosáhly rámcové dohody, a téhož roku přijaly Společný ucelený akční plán (*Joint Comprehensive Action Plan*). Tato dohoda má odstranit klíčové sankce vůči Íránu. Nicméně Írán na oplátku musí omezit svůj jaderný program a zvýšit možnosti inspektorů detekovat nedeklarovanou jadernou činnost. (Albright a Stricker, 2015) Zrušením sankcí se Írán stal opět členem mezinárodní komunity, což velmi znepokojilo Saúdskou Arábii a ostatní státy Zálivu. Írán tak postupně může opět získávat svoji ekonomickou sílu a posilovat své postavení v regionu. Státy Zálivu vnímají zrušení sankcí jako hrozbu a znamení toho, že se na jejich úkor

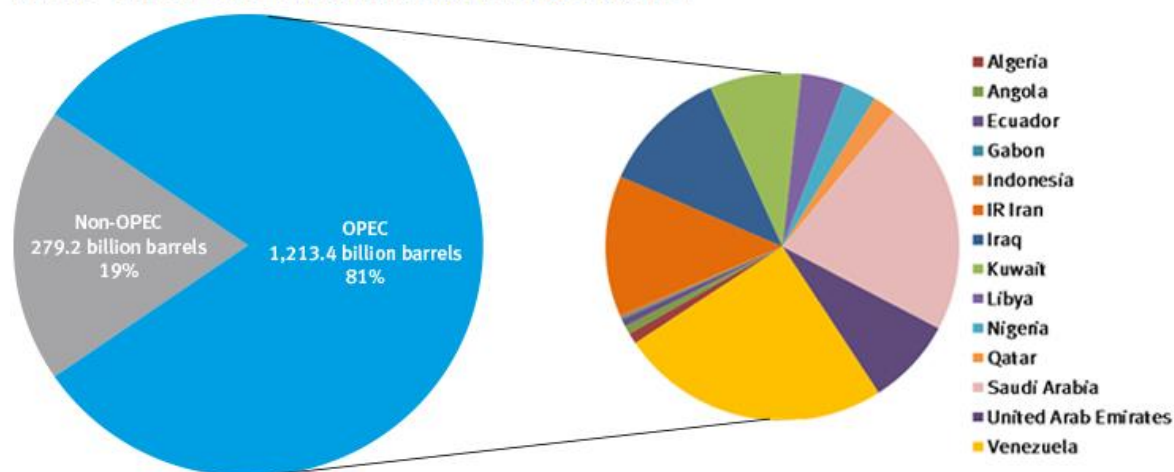
³⁸ NPT je mezinárodní smlouvou, jejímž cílem je zabránit šíření jaderných zbraní a zbrojních technologií, podpora spolupráce při mírovém využívání jaderné energie, dále má podporovat dosažení jaderného odzbrojení. Smlouva byla podepsána v roce 1968 a vstoupila v platnost v roce 1970. V roce 1995 byla smlouva prodloužena na dobu neurčitou. Celkově se ke smlouvě připojilo 191 států, včetně pěti států vlastních jaderné zbraně. (UNODA, 2017)

Západ přibližuje k Teheránu. Obávají se, že by se Írán mohl stát silnějším v konfliktech v Jemenu, Sýrii a Iráku, ve kterých intervenuje. (BBC, 2016)

4.4. Problematický aspekt ropa

Saúdská Arábie patří mezi nejvýznamnější světové producenty a vývozce ropy. Pro Írán hraje ropa taktéž důležitou roli, jelikož se nachází ve výhodné geostrategické poloze mezi Kaspickým mořem a oblastí Zálivu. Změny v jejich vztazích se také promítají do politicko-strategického prostředí v regionu. Bilaterální vztahy těchto dvou zemí jsou z energetického hlediska a regionální bezpečnosti klíčové a jsou významnější než kterékoli jiné vztahy v zálivových zemích. (Beránek, 2007) Saúdská Arábie a Írán zaujímají druhé, resp. třetí místo na seznamu zemí OPEC s největšími zásobami ropy na světě (znázorňuje obrázek 4).

OPEC - PODÍL SVĚTOVÝCH ZÁSOB ROPY, 2015

OPEC prokázané ropné rezervy, na konci 2015, (miliarda barelů, podíl OPEC)

Venezuela	300.88	24.8%	Kuwait	101.50	8.4%	Qatar	25.24	2.1%	Indonésie	3.23	0.3%
Saúdská Arábie	266.46	22.0%	United Arab Emirates	97.80	8.1%	Algerie	12.20	1.0%	Gabon	2.00	0.2%
Írán	158.40	13.1%	Libya	48.36	4.0%	Angola	9.52	0.8%			
Irák	142.50	11.7%	Nigéria	37.06	3.1%	Ecuador	8.27	0.7%			

Source: OPEC Annual Statistical Bulletin 2016.

Obrázek 4: Zásoby ropy ve světě, 2015 (zdroj: OPEC, 2016; upraveno autorkou)

Saúdská Arábie je druhým největším světovým producentem ropy, kdežto Írán je na sedmé příčce³⁹. Většina produkce ropy v Saúdské Arábii pochází z Východní provincie, která je obývána a podporována šíity. Mimo jiné jsou Saúdové devátým největším producentem zemního plynu, přičemž vlastní osmé největší ověřené zásoby zemního plynu na světě. Írán je na tom o něco lépe, jelikož v produkci zemního plynu je na třetím místě, a dokonce má druhé největší prokázané zásoby zemního plynu na světě. Ropa v Saúdské Arábii tvoří zhruba 90 %

³⁹ Největšími producenty v prvním čtvrtletí roku 2016 byli podle pořadí: Rusko, poté Saúdská Arábie, USA, Irák, Čína, Kanada, Írán, SAE, Kuvajt a Venezuela. (CNN Money, 2016)

z celkového exportu a asi 55 % HDP. Sankce uvalené na Írán se výrazně promítly do ekonomiky země, proto prodej ropy tvořil asi 23 % HDP a 82 % celkového exportu. (Fendrychová et al., 2016)

Jedním z aspektů jejich energetické soutěživosti v otázkách ropy je budoucí politika Iráku, jenž má také velké prokázané zásoby černého zlata. Proto se očekává, že ekonomické motivace vůči Iráku povedou ke zvýšení úrovně hospodářské konkurence obou zemí. Energetika obou států také spočívá v zahraničních investicích. Íránská energetická infrastruktura je v havarijním stavu, nicméně Rusko přináší do země investice, jelikož má zájem na udržení stabilních ropných zisků Íránu. Rusko si je totiž vědomo, že Írán potřebuje zisky k nákupu vyspělých ruských zbraní, tudíž je tento obchod pro Rusy výhodný. Silné rusko-íránské ropné partnerství tak posiluje politicko-vojenské vztahy mezi oběma zeměmi, což zesiluje saúdské znepokojení o íránských ambicích a schopnostech v Perském zálivu. (Wehrey et al., 2009)

Podle Baera (2010) Írán efektivně anektoval během posledních několika let část Iráku i značné množství jeho ropy a upevňuje kontrolu nad důležitými energetickými koridory – Afghánistánem, Hormuzským průlivem a Kurdistánem. Navíc má Írán v Zálivu drtivou vojenskou převahu a během chvíle je schopno mobilizovat až jeden milion mužů, druhé největší vojsko v regionu – Saúdská Arábie – disponuje pouhou čtvrtinou. Íránská armáda si bojem prošla ve válce s Irákem, kdežto Saúdská Arábie nikdy v žádné válce pořádně nebojovala. Pokud by Írán vyprovokoval válku se Saúdskou Arábií, na obsazení saúdskoarabských ropných polí by nepotřeboval tolik času. I přesto, že by na pomoc rychle spěchala USA, následky by byly katastrofální – ze světových trhů by tak rázem zmizelo 9–10 milionů barelů ropy denně, což by pravděpodobně zažehlo světovou ekonomickou krizi. Nicméně napadnutí Saúdské Arábie Íránem není v současnosti příliš pravděpodobné.

Přesto je třeba se obávat. Írán získává čím dál větší vliv v oblasti ropného průmyslu a po zrušení sankcí se snaží naplno rozjet export ropných produktů. Írán deklaroval, že začne zvyšovat svoji produkci a vývoz ropy. (BBC, 2016a) OPEC se snažil vyjednávat kompromis, nicméně stále důležití členové – Saúdská Arábie a Írán – těžko hledají cestu ke společné dohodě o produkčních kvótách. Írán dohodu, která povede ke snížení těžby ropy či ke zmrazení produkce, jež by zajistila stabilizaci ropného průmyslu, odmítá. Nechce omezovat svoji těžbu, pokud se mu nepodaří zvýšit produkci na úroveň, jakou měl před sankcemi. Írán viní království, že se tak pokouší zamezit obnovení úrovně těžby a pozici na trhu, jakou měl před sankcemi. Saúdská Arábie na oplátku odmítá dohodu podepsat, pokud s ní nebude souhlasit ani Írán. (RUSI, 2016a)

I přesto, že se oba státy snaží o snižování závislosti na ropě, jejich rivalita v energetickém sektoru nadále pokračuje. Íránský ministr ropného průmyslu ji definuje jako „nepsanou válku“ mezi oběma zeměmi vyvážející ropu. (RUSI, 2016a)

5. Zahraniční vztahy Saúdské Arábie a Íránu s vybranými státy světa

Pátá kapitola analyzuje vztahy, které Saúdská Arábie a Írán udržují s dalšími hráči na geopolitické scéně. Důležitým aktérem jsou Spojené státy americké a Rusko, dvě světové velmoci, které svým počínáním Blízký východ významně ovlivňují. Pozornost je věnována také Iráku, jakožto regionálnímu rivalovi obou zemí.

5.1. USA

Saúdská Arábie má historicky silné vazby na USA. Z hlediska ochrany je, v případě konfliktu s Íránem či Irákem, na Spojených státech závislá. Je nesporné, že v zájmu USA by ochrana byla zaručena, jelikož si jsou vědomy ropného bohatství, které království nabízí. Diplomatické styky se Saúdskou Arábií vzrostly po druhé světové válce, kdy USA klesly zásoby ropy. Američané si uvědomili, že koncese na saúdská ropná pole mají mnohem větší význam, proto se ze Saúdské Arábie stala rázem klíčová země amerických zájmů. Spojenectví mezi oběma státy započalo ještě během druhé světové války setkáním 14. února 1945. (Beránek, 2007)

Pro saúdsko-americké vztahy jsou důležité čtyři skutečnosti. Zaprvé je to ropný průmysl Saúdské Arábie, na kterém se podílely téměř výhradně americké firmy, což není případ ostatních ropných států v regionu. Zadruhé znárodnování ropného průmyslu, které probíhalo v rozmezí let 1950–1980 bylo méně problematické než například v Íránu a Američané si na něm ponechali důležité postavení. Zatřetí, když se království rozhodlo v 90. letech uvolnit státní monopol, první oslovené firmy byly ty americké. A začtvrté Saúdská Arábie využívá svého dominantního postavení na trhu s ropou, kde udržuje přiměřené ceny, což nepochybně přispívá ke stabilitě světové ekonomiky a také k nezanedbatelným úsporám amerických spotřebitelů. (Beránek, 2007)

Volba spojenectví se Spojenými státy americkými se opírala o čistě pragmatické důvody, které měly zpočátku ekonomický charakter a později v rámci regionálního vývoje i charakter vojenský. Přátelství bylo úzce spojeno s vládnoucím režimem královské rodiny Saúdů, avšak netěšilo se všeobecné podpoře obyvatelstva. V 80. letech se tak začal rozvíjet náboženský radikalismus, který se stavěl silně proti USA. Vstřícnější postoje vládnoucí rodiny, a naopak odmítavější vnímání USA saúdskou společností, jsou patrné dodnes. (Taterová, 2010)

V průběhu studené války mezi oběma státy fungovala nepsaná dohoda o tom, že Spojené státy nikdy nekritizovaly saúdskou vládnoucí rodinu. Situace se ovšem změnila po 11. září 2001, jelikož teroristické útoky způsobily nenapravitelné škody ve vzájemných vztazích. I přesto, že Saúdové vyjádřili lítost, většina saúdské veřejnosti nepřijala fakt, že se na útocích podíleli i saúdstí občané⁴⁰. V roce 2003 se vztahy opět zhoršily, když speciální senátní komise USA vydala zprávu, ve které se uvádělo, že Saúdská Arábie má přímé vazby na Al-Káidu. (Beránek, 2007)

Bodem sváru se také stala palestinsko-izraelská otázka, nicméně Saúdové dali Američanům jasně najevo, že tato záležitost by se mezi ně neměla stavět. Saúdové podporují Palestince, vadí jim ale radikalismus představovaný Hamásem či jinými levicovými skupinami. Americká proizraelská politika je ovšem stále trnem v oku Saúdské Arábii. (Beránek, 2007).

Předpokládá se však, že vztahy mezi oběma státy budou i nadále řízeny především na základě energetických a bezpečnostních zájmů a do budoucna zůstanou přátelské. (Beránek, 2007)

S Íránem měly Spojené státy americké po druhé světové válce diplomatické vztahy na vysoké úrovni a od Velké Británie přebraly většinu správních pravomocí. USA měly v té době všeobecnou popularitu v celém regionu, navíc byly chápány jako protipól tradičních evropských koloniálních velmocí. Západního spojence v Íránu vnímali jako osvobozující liberální sílu, která zemi zbavila britského i sovětského útlaku a do budoucna zajistí ekonomický růst. Vyhlášení státu Izrael vyvolalo u Saúdské Arábie zvýšené obavy, jak se k tomu postaví USA, avšak Írán vznik nového státu nijak výrazně neznepokojoval. I přesto, že Izrael kritizoval, do konfliktů, které byly vedené ze strany muslimů proti nově vzniklému státu, nezasahoval. Dokonce se mluvilo, že Izrael má v Teheránu jakousi „virtuální ambasádu“, která až na chybějící oficiální status, zastávala veškerou diplomatickou agendu. (Taterová, 2010)

Událost, která změnila vnímání USA íránskou společností, byl puč proti premiérovi Mohammadovi Mosaddeqovi, antikoloniálnímu hrdinovi, jenž chtěl prosadit znárodnění íránského průmyslu. První pokus o puč, podporovaný šáhem, se nicméně nezdařil. Během

⁴⁰ Členové královské rodiny – princ Saúd, ministr zahraničí, a princ Turkí nikdy nezpochybňovali, že za útoky stojí Usáma bin Ládín. Jiní členové jako například princ Nájif zastávali jiný názor. V prosinci roku 2002 prohlásil: „Stále se ptáme sami sebe: kdo měl z útoků 11. září největší prospěch? Myslím že oni (židé) byli pachateli těchto útoků.“ Abdalláh podobně míní, že za vše může sionismus. (Beránek, 2007)

druhého puče byl sesazen a poslán do domácího vězení. Nelibost vůči Rezovi Pahlavímu a jeho represivnímu režimu rostla, stejně tak jako nelibost vůči USA. (Taterová, 2010)

Revoluce znamenala naprostý obrat ve vztazích mezi USA a Íránem, v důsledku událostí obě země přerušily diplomatické styky a USA byly označeny za úhlavního nepřítele, a naopak Írán byl považován za hlavní hrozbu v regionu. Proto také USA podporovaly během irácko-iránské války Irák. V roce 1984 byly vztahy ovlivněny i zadržováním rukojmích proiránskými teroristy v Libanonu⁴¹. Důležitým nástrojem americké politiky namířeným proti Íránu se staly sankce, které Írán zasáhly jak na politické, tak ekonomické úrovni. Nicméně sankce měly malý vliv. Politolog Zbigniew Brzezinski dokonce prohlásil, že pro USA není výhodné mít nepřátelské vztahy s Íránem. Na konci 90. let se předpokládalo, že díky nástupu nového amerického prezidenta G. W. Bushe by se americká politika mohla vůči Íránu zlepšit. Nicméně se tak nestalo. I přesto, že teokratická republika odsoudila teroristické útoky z 11. září, USA v roce 2002 začlenily Írán mezi tzv. státy osy zla, které jsou pro Spojené státy nebezpečné. Toto rozhodnutí rozlítlo o to více iránskou společnost. (Šmídová, 2010)

Íránský jaderný program, jehož důsledkem byly již zmíněné sankce především ze strany USA, se dostával do centra pozornosti. Nejprve Írán svůj program omezoval, avšak prezident Ahmadínežád se v něm rozhodl pokračovat. Svými konzervativními názory a agresivním vystupováním vůči Izraeli a USA tak značně zhoršil vztahy se západní velmocí. A jelikož se hrozba výroby jaderné zbraně stala reálnou, USA údajně uvažovaly o možné intervenci. S příchodem prezidenta Rouháního a Obamy se vztahy zlepšily a započala tak jednání, která vedla mimo jiné k rušení sankcí. (Jančar, 2016) I přesto, že došlo k oteplení vztahů, situace zůstává velmi napjatá, zejména po zvolení nového amerického prezidenta Trumpa, od kterého se neočekává, že by došlo k pozitivnímu posunu ve vztazích obou zemí.

5.2. Rusko

V případě Saúdské Arábie jsou vztahy s Ruskem plně rozporů týkajících se především ropy a zahraniční politiky obou zemí. Za období studené války byly vzájemné vztahy velmi špatné. Sověti sice poukazovali na několik společných zájmů – podpora palestinské otázky či Iráku

⁴¹ S touto událostí je spojována kauza nazývaná jako Írán-Contras. CIA měla v roce 1985 vytvořit plán, na základě, kterého měla americká administrativa dosáhnout několika cílů. Írán nutně potřeboval náhradní díly a munici, jelikož se nacházel ve válce s Irákem. Veškerý vojenský materiál zdědil po předchozím režimu, a tak potřebný materiál mohli dodat pouze Američané, kteří ho původně šáhovi poskytli. USA zase potřebovaly iránskou pomoc při jednání s Hizballáhem v Libanonu v souvislosti se zadržovanými rukojmími. Zároveň chtěli Američané za peníze, které by obdrželi za prodej zbraní Íránu, podporovat antikomunistické Contras v Nicaragui. Celá záležitost pronikla na veřejnost v roce 1986 a způsobila velký rozruch a vedla k diskreditaci USA v arabských zemích, především v Saúdské Arábii. (Taterová, 2010)

ve válce proti Íránu, nicméně Saúdská Arábie nesouhlasila se sovětskou okupací Afghánistánu, podporou marxistických režimů v jižním Jemenu či prodejem zbraní arabským státům. Po pádu komunismu se ale situace změnila, jelikož Rusko přestalo podporovat revoluční režimy, a taktéž pro něho nebyla tato oblast tak důležitá. Došlo i k obnově diplomatických styků, ale v průběhu 90. let se vztahy opět zhoršovaly. (Beránek, 2007)

V současné době se království cítí ohroženo dodávkami zbraní ze strany Ruska do tří zemí, se kterými nemají tradičně dobré vztahy – Íránu, Iráku a Jemenu. Rusko nesouhlasí s ovlivňováním dění v Afghánistánu a dalších bývalých sovětských republik a dále kritizuje saúdskou podporu hnutí Tálibán. Neshodnou se již ani v záležitosti týkající se Palestiny-Izraele, jelikož se Rusko spíše přiklání na stranu Izraele. (Beránek, 2007)

Protože obě země patří k největším vývozcům ropy, hraje zde roli i boj o energetickou dominanci. Saúdská Arábie se snaží především o udržování ceny v úměrné míře, jelikož si je vědoma, že v případě zvýšení cen by docházelo k hledání jiných alternativ, což by jí v konečném důsledku poškodilo. Rusko ale není příznivcem snah království udržovat přiměřené ceny ropy a rádo by jí těžilo více, ale prozatím mu v tom brání nedostatečná infrastruktura. (Beránek, 2007)

Vztahy mezi Íránem a Ruskem prošly složitým historickým vývojem. Napětí mezi nimi se datuje až do 19. století, kdy Írán ztratil své území ve prospěch ruské říše. Carské Rusko také do Íránu na počátku 20. století intervenovalo. Během druhé světové války byl Írán okupován Velkou Británií a Sovětským svazem, a jelikož se nechtěl Stalin území vzdát, vedlo to k jedné z prvních krizí studené války. SSSR také k nelibosti monarchie a teokracie podporovalo komunistickou íránskou stranu Túde. Během irácko-íránské války stál Sovětský svaz na straně Iráku. (Katz, 2015)

Výraznou změnou ve vztazích představoval rozpad SSSR. Obě země se navzájem přestaly považovat za hrozbu a došlo k významnému zlepšení jejich vztahů. Írán si plně uvědomuje důležitost partnerství s Ruskem, který tak může nahrazovat vztahy se Západem. Oba státy hrají důležitou roli při řešení regionálních konfliktů, avšak pro Írán představuje Rusko strategického partnera zejména v mezinárodních otázkách. Jejich spolupráce je založena na ekonomických a kulturních vazbách. Obchod mezi nimi se uskutečňuje na energetickém základě, jedná se hlavně o ropu, plyn, tepelnou a jadernou energii. Právě atomová energie je jednou z hlavních oblastí spolupráce mezi nimi, což nelibě nesou USA, které to vnímají jako ohrožení národních

zájmů. Rusko se také snaží o řešení jaderného programu, nikoliv uvalováním sankcí, ale vyjednáváním. (Šmídová, 2010)

I přesto lze v jejich vztazích pozorovat jistou obezřetnost. Írán si není Ruskem plně jistý, co se důvěryhodného partnera týče. Domnívá se, že ho využívá jen k posílení vztahů s Evropou a USA. Stejně i v Rusku panují obavy, že Írán s ním obchoduje pouze proto, že ostatní státy odmítají s Íránem spolupracovat. Problém představuje stát Izrael, se kterým se Rusko snaží spolupracovat, Moskva také odsoudila výrok Ahmadínežáda o zničení Izraele. Nicméně obchodní záležitosti zůstávají nepozměněny a této problematiky se nedotýkají. (Šmídová, 2010) Další neshody souvisí s vymezením Kaspického moře, ze kterého čerpají obě země různé zdroje – od ropy až po kaviár. V současnosti, po zrušení sankcí, se Rusko obává, že se Írán bude orientovat více na Západ a dojde tak ke snížení obchodu mezi nimi, a naopak zvýšení obchodu Íránu se Západem. (Katz, 2015)

5.3. Irák

Irák představuje pro Saúdskou Arábii jednu z dalších ekonomických a bezpečnostních hrozeb na Blízkém východě. Důvodem je mimo jiné jejich sousedství a sdílená hranice, která je tvořena především pouští a je tedy snadno prostupná. I přesto, že se země od roku 2003 nachází v destabilizaci, Saúdská Arábie i nadále nahlíží na svého severního souseda velmi podezřívavě. Do 50. let 20. století vzájemné vztahy determinovaly především historické spory vládnoucích rodin – Saúdů a Hášimovců. Rok 1958 znamenal další zhoršení vlivem vojenského převratu v Bagdádu, kdy se Irák přiřadil do stejného antimonarchistického tábora, v jakém byl Násirův Egypt. Další obavy přišly v roce 1972, kdy Irák podepsal dohodu o přátelství se SSSR. (Beránek, 2007)

Avšak společné měly dvě zahraničně-politické hrozby: Izrael a Írán. K větší spolupráci přistoupily po íránské revoluci, která vyděsila jak konzervativní Saúdskou Arábii, tak sekulární Irák. Obě země proto dospěly ke společné dohodě týkající se zahraničních otázek. Jejich vztahy dosáhly vrcholu v roce 1980, kdy Saddám Husajn navštívil Saúdskou Arábii, což byla první návštěva od svržení monarchie v Iráku v roce 1958. Saúdská Arábie věřila v rychlou porážku Íránu během irácko-íránské války, a proto poskytovala Iráku značnou podporu. (Beránek, 2007)

K ochlazení vztahů ovšem došlo během invaze Iráku do Kuvajtu, a od té doby Irák představuje pro království velké riziko. Proto ani Saúdská Arábie nemá sebemenší zájem o stabilizaci situace v zemi a o její restrukturalizaci. Nezamlouvá se jí ani představa irácké

konfederace vedená šiity, jelikož vzrůstající šiitská moc znamená vážnou hrozbu. (Beránek, 2007)

Pro Írán představuje Irák dlouholetého rivala. Jejich historie vzájemného napětí vyvrcholila v roce 1980 v podobě irácko-iránské války. Předstupněm konfliktu byly snahy nově etablované islámské republiky o vývoz revoluce. Od 80. let Írán podporoval šiitský protisaddámovský odboj formou organizování, trénování a vyzbrojování různých opozičních skupin⁴². Významnou událostí bylo svržení Saddáma Husajna a spojenecká invaze do Iráku v roce 2003. Írán se k ní vymezil jako „aktivně neutrální“, nicméně tento významný milník byl velmi rozporuplný. Na jedné straně si Írán mohl oddechnout, že jeho nepřítel byl poražen a Irák nepředstavoval již takovou hrozbu. Na druhé straně ale přítomnost amerických sil v přímém sousedství nebyla Íránem kladně přijímána. Na půdě OSN Írán volal po přenesení moci na Spojené národy a rychlé stažení amerických vojsk z Iráku. Dalším cílem Íránu bylo vytvoření irácké vlády složené z šiitů. (Kraus, 2014)

Zájmy Íránu v Iráku jsou široké. Nejdůležitější snahou je odstranění regionálního soupeře a stažení USA z oblasti. Velkou obavou Íránu je možnost vzniku iráckého demokratického státu s orientací na Západ, který by ohrozil vnitropolitickou situaci v Íránu. Teokratická republika se významně podílí na dění v sousední zemi, například podporou iráckých povstalců a z toho důvodu je obviňována z podpory sektářského násilí. Předním cílem je tak vytvořit šiitskou jednotu v zemi. Avšak v Iráku operují další státy, které sledují své bezpečnostní a politické zájmy – Saúdská Arábie, Sýrie či Turecko. (Šmídová, 2010)

⁴² Nejdůležitější skupinou, kterou Írán podporoval, byla Nejvyšší rada islámské revoluce v Iráku, jejíž částí byly také Badrovy brigády. Další stranou byla Islámská strana Dawa. (Kraus, 2014)

6. Proxy válka na Blízkém východě – případ Sýrie a Jemenu

Soupeření mezi sunnitskou Saúdskou Arábií a šiitským Íránem je již dlouho určujícím faktorem při formování geopolitiky v Perském zálivu. Okolní země jako Libanon, Irák, Jemen, Bahrajn a Sýrie jsou bojištěm tzv. proxy⁴³ válek odehrávajících se mezi těmito dvěma regionálními velmocemi. (Tzemprin et al., 2015) K vyhrocení a zhoršení situace došlo po Arabském jaru. Revoluce a chaos, který byl v regionu rozpoután v roce 2010, a otázka jaderného programu, se staly naléhavým tématem v kontextu celé oblasti. Násilí po období Arabského jara se tak přeneslo do celého regionu ve formě proxy válek mezi Saúdskou Arábií a Íránem, dvěma regionálními nejsilnějšími mocnostmi a nepřáteli, kteří umocňují nové krvavé konflikty na Blízkém východě. (Calabresi, 2015)

6.1. Muslimská studená válka?

Od vzniku Íránské islámské republiky v roce 1979, má soupeření mezi Saúdskou Arábií a Íránem obdobné znaky, které definují studenou válku mezi USA a SSSR. Podobu lze vidět v šíření jaderných zbraní, proxy válkách, blocích a aliancích, uvolňování napětí, propagandě, špionáži a ve vlivu nestátních aktérů. (Ackerman, 2012b)

K počáteční trhlíně mezi oběma státy došlo již před staletími kvůli sporu uvnitř islámu o následnictví proroka Muhammada, kdy se náboženství rozdělilo na sunnitskou a šiitskou větev. Saúdská Arábie se de facto stala vůdcem sunnitského světa, zatímco Írán se přimklul k šiitské větvi. Ideologická rivalita se podobá páteři původní studené války, ve které USA zastávaly kapitalismus a demokracii čelící sovětskému socialismu. (Ackerman, 2012b)

Studená válka mezi regionálními velmocemi na Blízkém východě, která započala v roce 1979, zintenzivnila po roce 2003 v souvislosti se svržením Saddáma Husajna v Iráku. Eskalovala zvolením íránskému prezidentu Ahmadínežáda v roce 2005. Napětí bylo dále zmocňováno událostmi souvisejícími s Arabským jarem. (Turner, 2012)

Během posledních třiceti let se oba státy snažily šířit své protichůdné ideologie a prosazovat je ve své vlastní podobě, ale s odlišným cílem zahraniční politiky. Především se jedná o regionální kontrolu uplatňovanou prostřednictvím postupného získávání podpory. Avšak Írán ani Saúdská Arábie pravděpodobně nehodlají zahájit vojenskou intervenci (jako v případě USA a Vietnamu nebo SSSR a Afghánistánu), aby svých cílů dosáhli. Na místo toho nejmocnějším

⁴³ Proxy válka neboli zástupná válka je podněcována hlavní velmocí, která není sama přímo do konfliktu zapojena. Př. konec studené války ukončil několik proxy válek, přes které se obě strany (USA a SSSR) snažily uplatnit sféru svého vlivu. (Oxford dictionaries, nedatováno)

prostředkem v jejich úsilí o regionální dominanci jsou zbraně, peníze a náboženství. (Ackerman, 2012b)

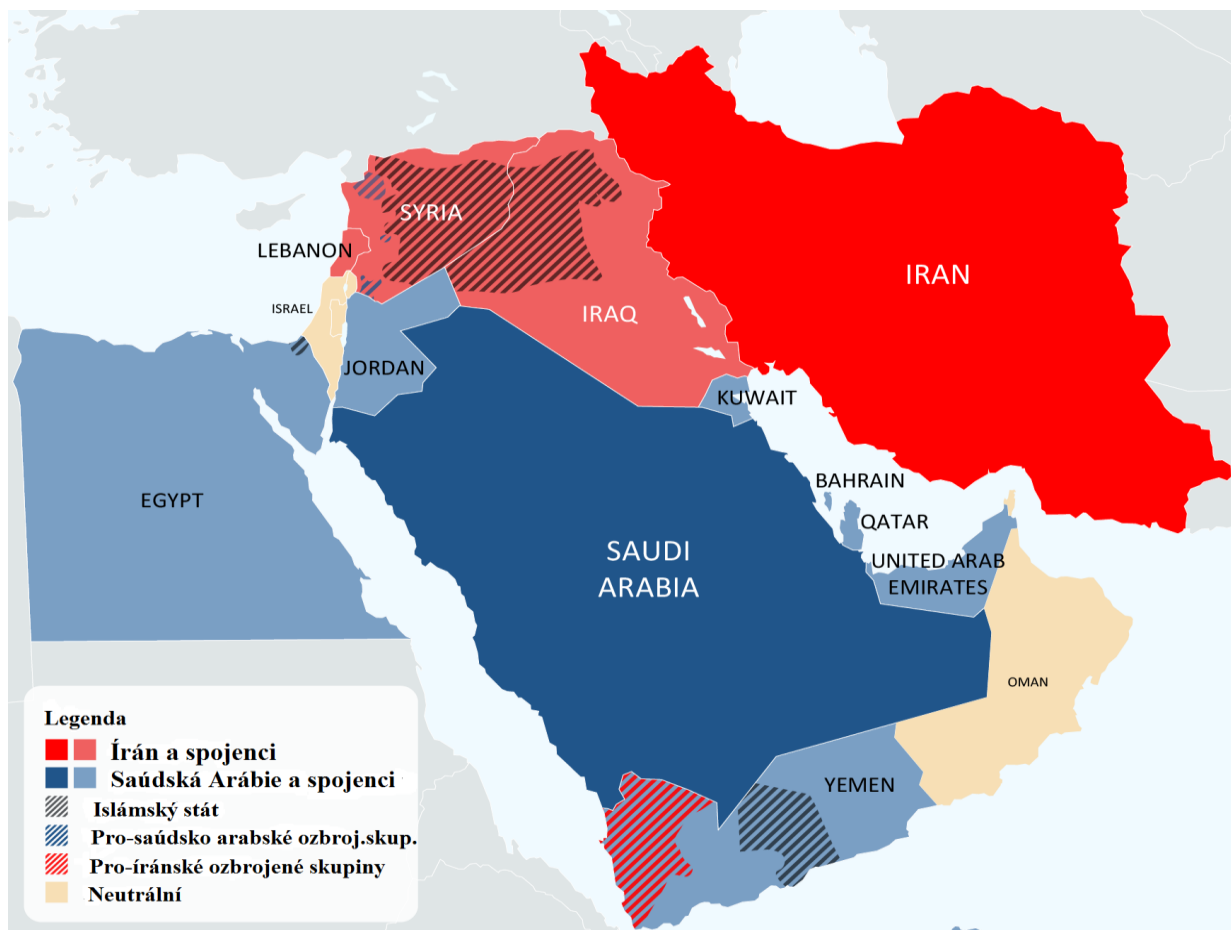
Než aby se Saúdská Arábie a Írán zapojili do skutečné války, raději se obě strany spoléhají v zástupných konfliktech na třetí strany, které mají za cíl oslabit nepřítele a jejich spojence. Nepřímé vedení války formálně vztahy neničí, tak jako se tomu děje u přímého konfliktu. V případě studené války mezi USA a SSSR se obě strany podílely na financování a vyzbrojování svých ideologických partnerů tak, aby svého nepřítele oslabily⁴⁴. Podobně se chovají i KSA a Írán. (Ackerman, 2012b)

Na první pohled by se mohlo zdát, že silnější postavení zaujímá Saúdská Arábie opírající se o arabské země. Na svoji stranu získala Bahrajn, Spojené arabské emiráty, Egypt, Súdán, Libyi, Jemen a další arabské země. Nicméně tato „koalice“ stojí na chatrných základech. Malé země Zálivu (Katar, Kuvajt, Bahrajn, SAE) podporují KSA dlouhodobě (spolupráce v rámci GCC), jelikož se cítí mocenskými ambicemi Íránu ohroženy. Pozice Íránu tak vypadá slabší, nicméně teokratická republika své postavení v posledních několika letech značně posílila. V současnosti de facto ovládá Irák prostřednictvím šíitských milicí, na straně Íránu stojí vlivná organizace Hizballáh a íránské podpoře se těší i jemenští povstalci, se kterými Saúdská Arábie se svými spojenci bojuje. (Kopecký, 2016)

Vzhledem k tomu, že pravděpodobnost přímého konfliktu je nízká, budou tyto země i nadále vystupovat jeden proti druhému prostřednictvím různých nepřímých cest. Jednou z nich je podpora zástupných ozbrojených skupin v Sýrii, Jemenu, Libanonu či Iráku; íránská podpora protivládních šíitských opozičních skupin v Bahrajnu a ve východní Saúdské Arábii nebo diplomatické manévry jako je uzavírání zastupitelských úřadů. (Red24, 2016)

Na obrázku 5. lze vidět sféry vlivu Saúdské Arábie a Íránu a na základě toho, kdo stojí na straně království, respektive teokratické republiky. Další dvě podkapitoly pojednávají o zástupné válce mezi Saúdskou Arábií a Íránem na území Sýrie a Jemenu.

⁴⁴ USA – SSSR proxy války zahrnují například korejskou válku (1950-1953), vietnamskou válku (1957-1965), sovětskou válku v Afghánistánu (1979-1989). (Ackerman, 2012b)

Obrázek 5: Mapa sfér vlivu Saúdské Arábie a Íránu na Blízkém východě (zdroj: red24, 2016; upraveno autorkou)

6.1.1. Sýrie

Arabské jaro se výrazně dotklo i Sýrie, ve které započaly protesty proti režimu prezidenta Bašára Asada v roce 2011. Demonstrace se však velmi rychle proměnily v občanskou válku, která trvá v zemi do současnosti⁴⁵. Proti syrské vládě, podporované Ruskem a Íránem, stojí protivládní rebelské skupiny. Konflikt se přelil do okolních států a vyžádal si intervenci vnějších stran, zejména v důsledku rozšíření tzv. Islámského státu z Iráku do Sýrie. (CFR, 2017) V Sýrii žije většina sunnitského obyvatelstva (74 %), nicméně země je ovládána Alavity, menšinou šiiitskou skupinou (šiiité zaujímají zhruba 13 %). Země je pod íránským vlivem a na Blízkém východě zaujímá významné geostrategické postavení. Krvavý a v současnosti nejdéle trvající konflikt v regionu si vyžádal více jak 470 000 obětí. (Tzemprin at el, 2015)

Sýrie je jednou z arén regionálního soupeření mezi Íránem a jeho oponenty. Írán, který v Sýrii nasadil jednotky libanonského Hizballáhu, podporuje Asadův režim. Dalším důležitým spojencem na straně syrského prezidenta je Rusko, bez kterého by Asadova armáda nevydržela

⁴⁵ Informace se vztahuje k březnu roku 2017.

bojovat již téměř šest let. Na opačné straně stojí blok reprezentovaný Saúdskou Arábií. Zájem Saúdů a jejich spojenců z Perského zálivu participovat v občanské válce spočívá v příležitosti svrhnout proiránský režim v Sýrii. Na straně Saúdů stojí také USA, jakožto dlouholetý spojenc a partner KSA. Řešení syrského konfliktu stojí na dohodě o rozdělení vlivu mezi Saúdskou Arábií a Íránem v pozadí s Tureckem, Ruskem a USA. Nicméně chaotickou situaci se stále nedaří vyřešit. (Klicperová, Kutilová, 2015)

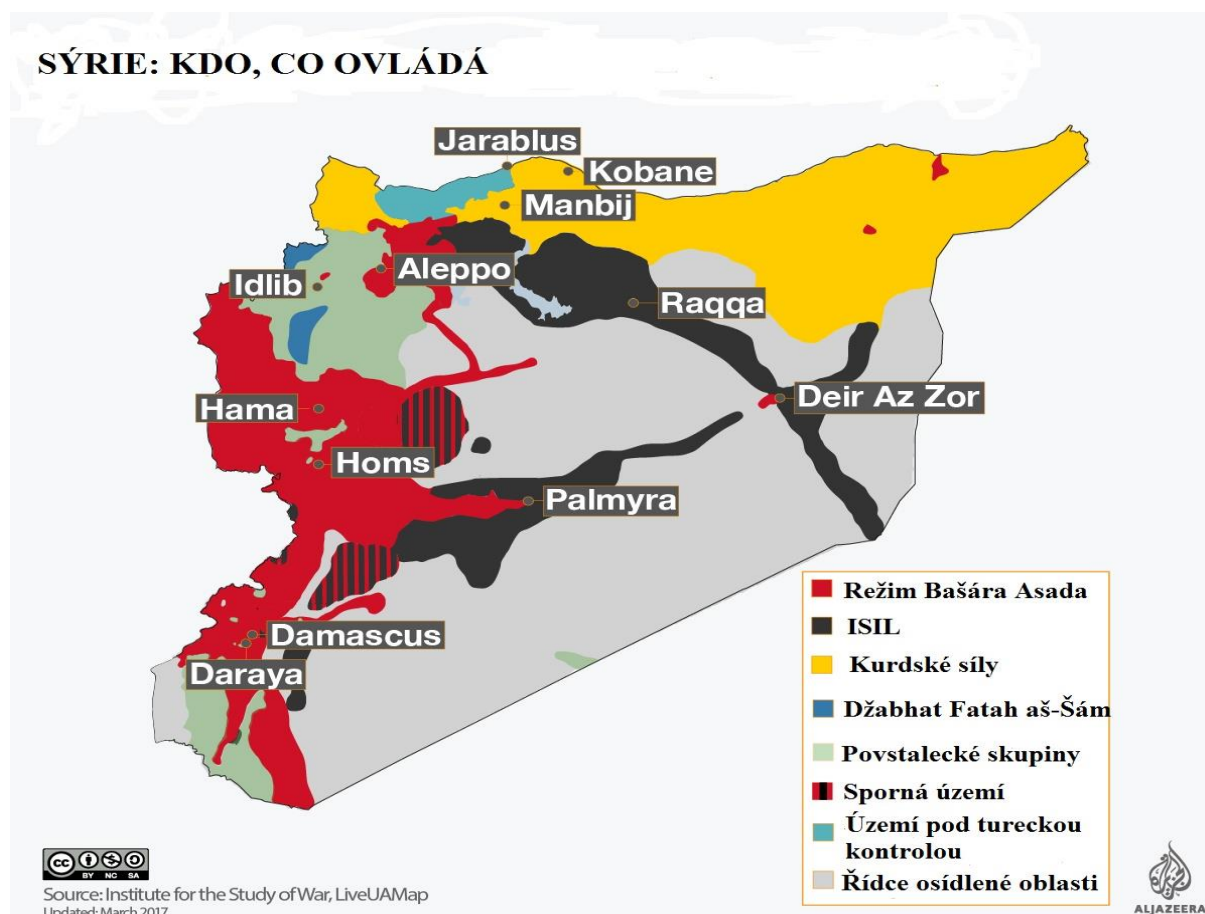
Aliance mezi Sýrií a Íránem je založena převážně na společných šíitských vazbách. Spojenectví se Sýrií umožňuje Íránu rozprostrít svoji moc a vytvořit pevný šíitský „oblouk“ dosahující Libanonu, ve kterém se nachází základna Hizballáhu. Kromě toho se Sýrie těší díky ropovodům důležité geostrategické poloze. Sýrie nicméně odmítla podepsat dohodu s Katarem, která by dovolila vedení ropovodu a plynovodu přes Saúdskou Arábii směřující do Evropy. Naopak podepsala v roce 2012 dohodu s Íránem, díky které může teokratická republika posílit svoji moc v oblasti energetiky, a navíc zvýšit konkurenci v rámci regionu. (Tzemprin et al., 2015)

Syrská krize poskytuje Saúdské Arábii příležitost pro oslabení Asadova režimu a izolaci Íránu. Opoziční Svobodná syrská armáda, složená převážně ze sunnitů, využívá podpory Saúdské Arábie, dalších států Perského zálivu a USA. Na území Sýrie nicméně působí několik dalších opozičních povstaleckých a islamistických skupin. (Tzemprin et al., 2015) Opozice proti Asadovi tak sestává z řad skupin a milic, které jsou převážně sunnitské a mají podporu hlavně Saúdské Arábie, Kataru a Turecka. Mnoho těchto skupin je džihádisticky orientovaných a podobají se Islámskému státu. Je pro ně typické, že si mění jména a sdružují se do koalic. I přesto, že jsou mezi nimi časté rozepře, jejich společným cílem je svržení prezidenta Asada. Neutrální pozici zaujímají Kurdové, kteří na severu země vyhlásili nezávislou autonomní oblast Rojava. (Kutilová, 2016)

Írán, který se v roce 2014 připojil k politickému urovnání syrské krize, vyzývá k okamžitému příměří, následovanému ústavními reformami, které zajistí ochranu syrských menšin, svobodnými volbami pod mezinárodním dohledem a vytvořením vlády národní jednoty na základě nových ústavních institucí. Ačkoli Írán vyjadřuje touhu po diplomatickém řešení syrské krize, taktéž je v zemi stále aktivním činitelem. Írán si stanovil několik cílů, mezi nimiž je například porážka tzv. Islámského státu (neboli *Daeš*) a Fronty dobytí Sýrie (*Džabhat Fatah aš-Šám, také Fronta an-Nusrá*), které považuje za teroristické organizace. Dalším cílem je navrátit stav, v jakém se Sýrie nacházela před válkou, jelikož ve změně hranic vidí hrozbu pro svoji stabilitu. Představitelé vlády Íránu také veřejně prohlašují, že rozhodovat o budoucnosti

Sýrie by mělo být přenecháno syrskému národu, čímž naznačují, že preferují, aby Asad zůstal u moci. Obávají se, že by nový vůdce Sýrie neudržel stejně vřelé vztahy s íránským režimem jako Asad, a že by se mohly zhoršit, budou-li ovlivněny Saúdskou Arábií. (RUSI, 2016b)

Katar a zejména Saúdská Arábie vytvořili alternativní opoziční koalici, která by mohla nahradit režim a zavést nový systém vlády, jenž by odstranil Asada a jeho rodinu od moci a odvrátil íránský vliv v zemi. Podporou opozice se snaží přímo ovlivnit vojenský průběh války. Saúdská Arábie a Katar tak zásobují zbraněmi povstalecké skupiny a poskytují jim logistickou podporu. Od počátku konfliktu funguje spolupráce na principu dodávky zbraní do Sýrie od Kataru a Turecka přes syrskou severní hranici, zatímco Saúdská Arábie a Jordánsko zásobují Sýrii přes hranici jižní. Vytvoření *Džaiš al-Fatah* – konglomerace islámských skupin, zahrnující Džabhat Fatah aš-Šám, přidruženou organizaci Al-Káidy – na počátku roku 2015 mělo usnadnit spojení mezi Rijádem, Dauhá a Ankarou. I přesto, že se Saúdská Arábie obává, že podporou skupin napojených na Al-Káidu ohrozí dobré vztahy s USA, s financováním povstaleckých skupin pokračuje ve snaze svržení režimu a vytlačení Islámského státu. (RUSI, 2016b)

Obrázek 6: Mapa Sýrie – kontrola území jednotlivých aktérů po pěti letech občanské války (zdroj: Al Jazeera, 2017a; upraveno autorkou)

Snahy o jakékoli mírové procesy zatím selhaly. Opětovného řešení syrské krize se ujalo Rusko, které naplánovalo společně s Tureckem a Íránem nová jednání. Turecký prezident Erdogan v prosinci 2016 oznámil, že nových mírových rozhovorů by se měli účastnit i zástupci Saúdské Arábie a Kataru. Oba státy totiž po boku Turecka také podporují sunnitské povstalecké skupiny usilující o svržení syrského prezidenta. Nicméně vzhledem k tomu, že je Asad napojen na Rusko a Írán, jsou především iránské představitelé striktně proti tomu, aby se Saúdská Arábie s Kataru rozhovorů účastnili. Íránský ministr obrany Hossein Dehghan ruské televizi řekl, že by Saúďové měli být z jednání vyloučeni, jelikož požadují odstoupení Asada, kterému by naopak mělo být dovoleno kandidovat v příštích syrských prezidentských volbách. (Radio Free Europe, 2016)

Další kolo jednání zaměřené na nalezení politického řešení v Sýrii proběhlo v únoru 2017 v Ženevě. Mírového procesu vedeného pod záštitou OSN se ve švýcarské metropoli zúčastnili zástupci syrské vlády a opozice, společně s jejich mezinárodními podporovateli. Představitelé jak vlády, tak opozice se kvůli neustálému porušování příměří obviňují a nedokáží se dohodnout zejména v otázce prezidentského úřadu a směřování Sýrie. (Al Jazeera, 2017b)

6.1.2. Jemen

Další arénou proxy konfliktů odehrávajících se mezi Saúdskou Arábií a Íránem je stát na jihu Arabského poloostrova – Jemen⁴⁶, který je nejchudším státem arabského světa⁴⁷. Podobně jako Sýrie i Jemen se následkem Arabského jara nachází v roztržitém a občanské válce. V roce 2012 prezident Alí Abdalláh Sálíh rezignoval a na jeho místo nastoupil Abd Rabú Mansúr Hádí. Země se nicméně i nadále potýkala s velkými ekonomickými obtížemi, které umocňovaly sociální napětí. O to více byly také zdůrazňovány státní problémy: separatistické tendence na jihu a rozšíření šíitské povstalecké skupiny Hútíové⁴⁸. Je pozoruhodné, že takto chudá země je v centru zájmu regionálních velmocí, nicméně za vším vězí strategická důležitost země – přístup k Adenskému zálivu a průlivu Bab al-Mandab, kudy denně proudí více jak tři miliony barelů ropy směrem na Západ. (Munteanu, 2015)

⁴⁶ Jemenská republika vznikla v roce 1990, sjednocením Severního Jemenu, zahrnující i současné hlavní město Saná, a Jižního Jemenu, s přístavní městem Aden, jeho tehdejší hlavním městem. Představitel Severního Jemenu Abdalláh Sálíh se stal prezidentem, zatímco Ali Salem al Beidh z Jižního Jemenu se stal viceprezidentem. Nicméně politická situace zůstávala i nadále napjatá, což vyústilo v roce 1994 v občanskou válku, kterou vyhrál tábor vedený Sálíhem, který převzal veškerou moc do svých rukou a vládl tak až do roku 2011. (Munteanu, 2015)

⁴⁷ Zhruba 50 % obyvatel žije pod hranicí chudoby a 50 % populace je negramotných. (Munteanu, 2015)

⁴⁸ Hútíové, jenž se zformovali na počátku 90. let, dostali název podle svého zakladatele Husseina al-Houthi Addiana Badera, příslušníka větve zajdíja, skupina je od počátku pod iránským vlivem. (Munteanu, 2015)

Avšak ještě před rokem 2014 nebyla země, kde žije většina sunnitů (65 %) a zbytek šiitů, považována za bojiště zástupné války mezi KSA a Íránem. Avšak podpora, kterou Írán poskytuje šiitským povstalcům, zneklidňuje království, pro které má Jemen značný význam daný jeho geografickou blízkostí. Anarchie, která vypukla v zemi po revolucích Arabského jara, Saúdskou Arábii velmi znepokojila. Proto království financuje vládu v Saná ve snaze zajistit její vnitřní bezpečnost, která je ohrožována nelegálními aktivitami na hranicích s Jemenem (zahrnující pašování zbraní, drog a lidí). Právě tyto hranice jsou pro KSA velmi důležité, jelikož íránská základna v Saná by mohla roznítit vzpouru ve východních a jižních provinciích Saúdské Arábie. Strach v království panuje také proto, že v posledních třech letech Hútiové, podporováni Íránem, získali mezi Jemenci velkou popularitu. (Tzemprin et al., 2015)

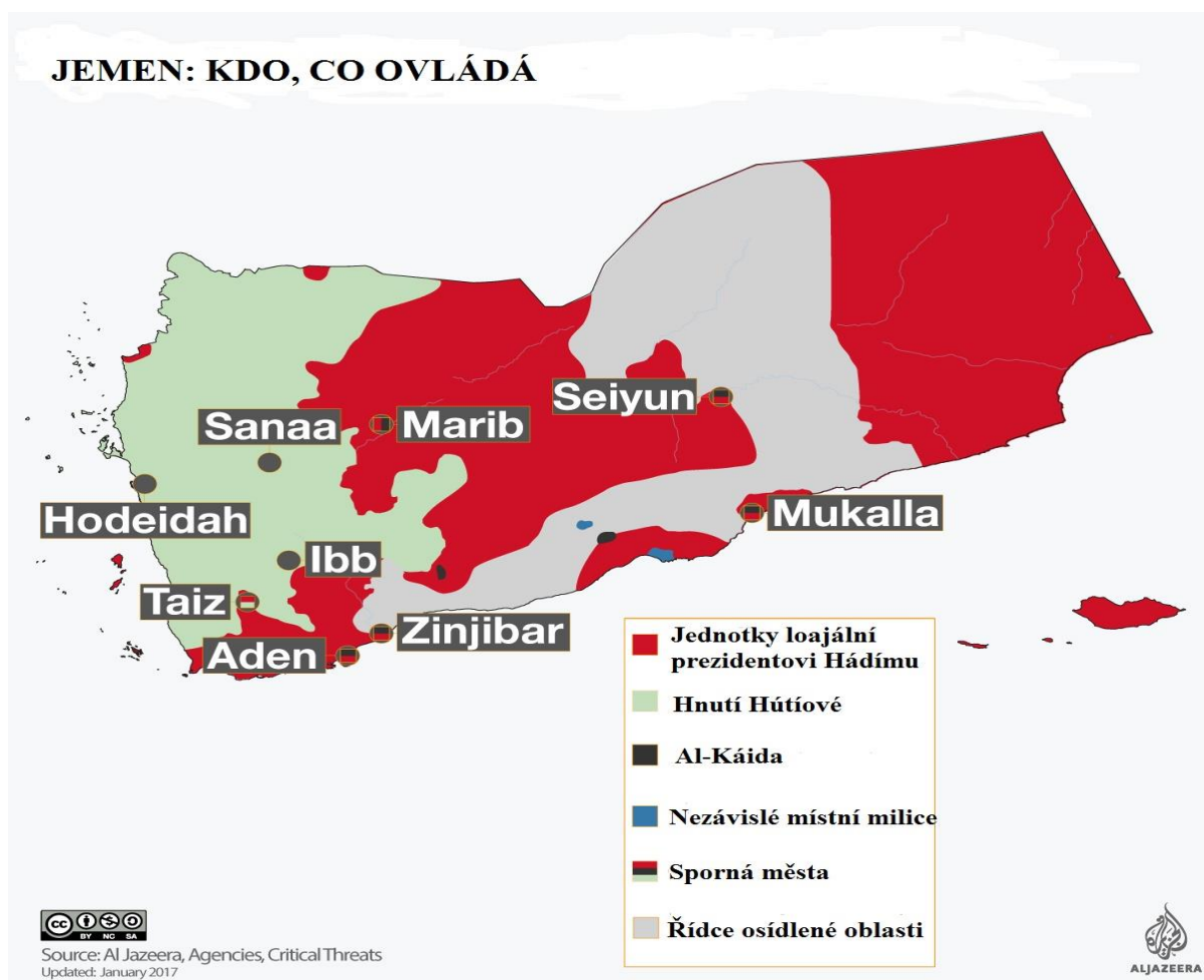
Počátečním sporem, který mezi Hútíi a vládou vznikl, byl, že Hútiové striktně odmítli Hádího návrh ústavy, který by Jemen rozdělil do šesti administrativních oblastí, což by zajistilo, že by se žádná skupina nestala dominantní politickou silou. Místo toho hnutí požadovalo, aby země byla rozdělena do dvou oblastí – severní a jižní. (Munteanu, 2015) Hútiové se zmocnili hlavního města Saná v září v roce 2014, odporujíc mírové dohodě zprostředkované OSN. Upevnili kontrolu nad městem a pokračovali ve svém postupu na jih. Hádího vláda pod tlakem v lednu následujícího roku odstoupila. Po postupném dobytí Adenu se prezident Hádí uchýlil do exilu v Saúdské Arábii, která poté zahájila v Jemenu vojenskou intervenci a přístav Aden získala zpět. Mezinárodně uznávaný prezident Hádí se z exilu vrátil v roce 2015, nicméně jeho působení zůstává omezeno na prezidentský palác v Adenu. (CFR, 2016)

Hlavním podporovatelem šiitského hnutí Hútiové je Írán, který poskytuje vojenskou podporu včetně zbraní. Jemenská vláda obviňuje Hizballáh, íránského spojence v Libanonu, z údajného napomáhání povstaleckému hnutí. Saúdové se domnívají, že Hútiové jsou spíše primárně íránským zástupcem než domorodým hnutím. I přesto, že Íránci a Hútiové se řadí k odlišným školám šiitské větve (šía imámovská, resp. zajdíja), oba sdílí podobné geopolitické zájmy: Írán zpochybňuje saúdskou a americkou dominanci na Blízkém východě a Hútiové představují hlavní opozici vůči prezidentovi Hádímu, který je Saúdskou Arábií a USA podporován. (CRF, 2016)

Saúdská Arábie se snaží o potlačení Hútíů a navrátit plně funkční vládu prezidenta Hádího do úřadu. Kontrola území Jemenu povstaleckou skupinou by ohrozila jižní hranici království, které se také domnívá, že Jemen v čele s Íránem usiluje o regionální dominanci. Obavy jsou zmocňovány hypotézou, že USA omezila svůj vliv v regionu, a také dohodou o íránském

jaderném programu mezi světovými velmocemi a Íránem, která by mohla teokratickou republiku o to více povzbudit. (CRF, 2016)

V Jemenu působí i různé extremistické organizace jako Al-Káida na Arabském poloostrově (AQAP), která využívá slabosti armády, jež není schopna kontrolovat celé území. AQAP, která je spojeneckou organizací Al-Káidy, těží ze současného chaosu, jenž v zemi panuje. Rychlý pokrok Hútiů sjednotil některé sunnitské kmeny s Al-Káidou, aby společně čelili shodnému ohrožení. Od dubna 2015 AQAP rozšiřuje svoji kontrolu území na západ směrem k Adenu, kde se zmocnila některých částí města. Al-Káida, která působí v Jemenu od roku 1990, soutěží s Islámským státem o nové rekruty. Islámský stát, který vstoupil na území Jemenu až v roce 2015, dal o svém příchodu vědět sebevražednými útoky na dvě zajdíjské mešity v Saná. Nicméně Islámský stát nemá v Jemenu takovou základnu jako má Al-Káida, která udržuje kmenové sítě a své bojovníky počítá v tisících. (CRF, 2016)

Obrázek 7: Mapa Jemenu - kontrola území podle jednotlivých aktérů (zdroj: Al Jazeera, 2017c; upraveno autorkou)

Od března 2015 zahynulo více jak 6 800 obyvatel, většina kvůli leteckému bombardování Saúdské Arábie a jejich spojenců. Konflikt a blokáda, která byla uvalena spojeneckou koalicí, vyvolaly humanitární katastrofu, přičemž 80 % populace potřebuje okamžitou pomoc. Koalice vedená Saúdskou Arábií má také podporu USA, Francie a Velké Británie. Po více jak roce a půl bojů se žádná strana neblíží ke konečnému vítězství. Naděje na průlom v řešení konfliktu přišla s mírovými rozhovory zprostředkovanými OSN, které se konaly v dubnu 2016 v Kuvajtu. Jak povstalci Hútiové, tak Saúdové byli ochotni jednat. Nicméně jednání zkrachovalo o tři měsíce později, což vyvolalo eskalaci bojů. Hádího vláda prohlašuje, že politický proces může pokračovat, pokud rebelové složí zbraně a odstoupí ze všech oblastí, které kontrolují. (BBC, 2016b)

7. Současná vnitropolitická situace obou zemí a jejich pozice v regionu

Obě země – Saúdská Arábie i Írán – zaujímají nepochybně v regionu významné postavení. Šíitský Írán po boku svých spojenců z Iráku, Libanonu a Sýrie se považuje za hlavní sílu na Blízkém východě. Uvolňování finančních prostředků a zrušení mezinárodních sankcí uvalených na Írán výrazně pozvedlo ekonomiku země. Írán má také důležitou roli v konfliktu v Sýrii, Jemenu či Iráku, kde udržuje těsné vazby s šíitskými soukmenovci. Saúdská Arábie, jejíž hospodářství bylo před zrušením sankcí o 40 % větší než íránské, usiluje o nízkou cenu ropy ve snaze udržet íránskou ekonomiku v útlumu. I přesto, že Saúdové nedokáží zachovávat nízké ceny ropy napořád, stále mají prostředky na to, aby tímto způsobem mohli oslabovat Írán. Nicméně čím více bude království svými finančními prostředky škodit Íránu, tím více by se politická situace Saúdské Arábie mohla stát nestabilní. (Mead a Cohen, 2016)

7.1. Politická a ekonomická situace v Saúdské Arábii

V posledních několika letech se Saúdská Arábie snaží o upevnění své pozice jako regionální velmoci, což je umocňováno především vzrůstajícími ambicemi ze strany Íránu. Arabské jaro mělo značný podíl na současném formování Blízkého východu. Království patří k největším dovozcům zbraní, čehož využilo například v Bahrajnu v roce 2011 při potlačení povstání proti vládnímu režimu. Od roku 2014 se po boku USA účastní vojenského tažení proti islámskému státu a v březnu 2015 zahájilo vojenskou intervenci⁴⁹ v Jemenu. (Antepazo, 2015) Samotné Arabské jaro se Saúdské Arábie výrazně nedotklo, ovšem ne proto, že by zde nebyly důvody k protestům. Jedním z hlavních důvodů, proč byla stabilita země zachována, jsou finance. V roce 2011 se saúdští představitelé dohodli, že vynaloží během několika příštích let 130 mld. USD na své občany. Největší závazek se týkal bydlení, s příslibem vybudování půl milionu domů během pěti let a výrazného zlepšení dostupnosti státních půjček. Dále se například zavázali k zavedení dávek v nezaměstnanosti, zvýšení minimální mzdy pro většinu Saúdů, jenž jsou zaměstnáni ve státních nebo polostátních podnicích nebo vytvoření více než 60 tisíc nových pracovních míst ve veřejném sektoru. (CFR, 2011)

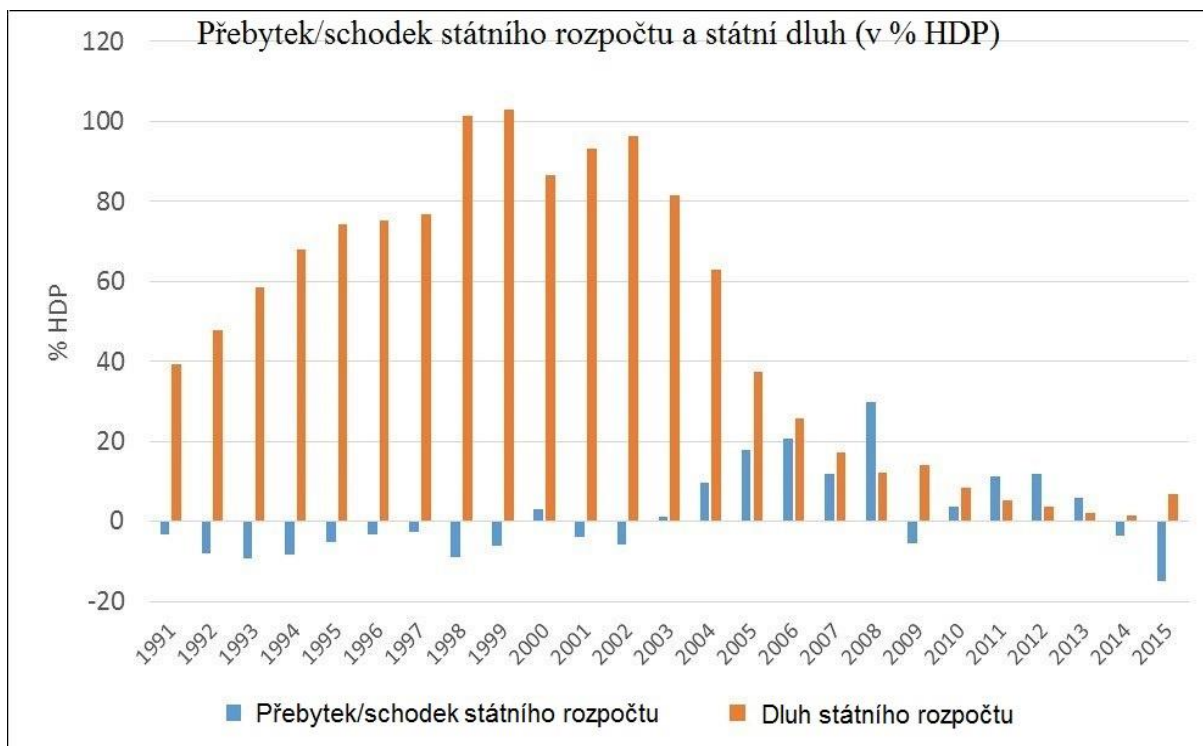
Veškeré finanční výlohy, které Saúdové vynakládají na své občany, jsou strategicky motivovány k tomu, aby vládnoucí rodina setrvala u moci a neohrozily ji žádné další protesty, které by mohly vypuknout, pokud by obyvatelstvo bylo nespokojené. Lze tak hovořit

⁴⁹ Vojenská intervence zahájena Saúdy v roce 2015 nese kódové označení operace *Rozhodná bouře – operace Decisive Storm*. (Antepazo, 2015)

o *rentiérském efektu*, kdy vlády využívají svých ropných příjmů k tomu, aby odstranily sociální tlak, který by jinak mohl vést k větší odpovědnosti. Jedním z prostředků jsou daně, které nejsou uvalovány vůbec nebo jen v malé míře. Bohatství plynoucí z ropy mnohdy financuje také vládní programy, jež tlumí nátlaky na demokratizaci země. (Ross, 2001) Znaky rentiérského efektu jsou dozajista patrné i v Saúdské Arábii.

I přes významné ropné tržby se Saúdská Arábie potýká s řadou problémů, které ohrožují její stabilitu. Jsou výsledkem strukturálních a podmíněných faktorů, zahrnujících nástupnický systém vlády, wahhábistickou ideologii, situaci v Jemenu či rozšiřování tzv. Islámského státu. Značný dopad na rozpočet země má také nízká cena ropy, přičemž MMF již království varoval, že by to zemi mohlo přivést k bankrotu. Společenská úmluva založená na poskytování výhod občanům výměnou za jejich podvolení vykazuje další známky napětí. V KSA jsou významné ekonomické nerovnosti, veřejné služby jsou často neadekvátní a tolik potřebné infrastrukturní projekty budou pravděpodobně kvůli deficitu státního rozpočtu zpožděné. Saúdská populace je mladá a znepokojená: dvě třetiny obyvatel jsou mladší třiceti let, z nichž 30 % je nezaměstnaných. Mezi nimi je i spousta uživatelů sociálních sítí, které představují riziko pro vládní orgány, jelikož jejich prostřednictvím se mladí lidé sdružují, a mohou potencionálně vybízet k nesouhlasu a odporu. (Antepazo, 2015)

V roce 2015 představoval deficit rozpočtu okolo 13 % HDP. V roce 2016 se příliš nezměnil, jelikož se potýkal se schodkem ve výši 87 miliard dolarů (13,6 % HDP). Financován má být z prodeje dluhopisů a čerpání rezerv. Nicméně království oznámilo plány na snížení kapitálových výdajů. Některé z těchto plánů na snížení deficitu zahrnují zavedení daně z přidané hodnoty a snížení dotací na elektřinu, vodu a ropné produkty. (CIA, 2017a) Poté, co byly zrušeny mezinárodní sankce vůči Íránu, došlo k ještě většímu propadu cen ropy, což uvrhlo Saúdskou Arábii v roce 2015 do rekordního státního deficitu (lze vidět na grafu 2), tudíž vláda musela začít škrtat ve výdajích a zvyšovat daně pro rok 2016. Bohatství země začíná klesat, a tak není divu, že se království velmi obává vzrůstajícího vlivu Íránu. Obrovské zisky z ropy v minulosti umožnily financovat životní styl královské rodiny a práci vlastním občanům bez toho, aniž by museli platit daně, výjimkou nebyly ani četné finanční benefity. V současné době však klesající ceny ropy vedou k tomu, že Saúdská Arábie musí začít spořit a zrealizovat vhodnou ekonomickou reformu, která odvrátí potencionální riziko protestů a možnou velkou krizi. (Clements, 2016)

Graf 2: Deficit státního rozpočtu a státní dluh v Saúdské Arábii (zdroj: Česká pozice, 2016; upraveno autorkou)

V roce 2016 korunní princ a vicepremiér Muhammad bin Salmán oznámil, že Saúdská Arábie má v úmyslu prodat podíl akcií státem vlastněné ropné společnosti ARAMCO. Vláda se zabývá privatizací a diverzifikací ekonomiky, kde se zaměřuje na výrobu elektrické energie, telekomunikace, těžby zemního plynu a petrochemického odvětví. Snaží se také o rozšiřování soukromého sektoru ve zdravotnictví, turismu a vzdělávání. (CIA, 2017a)

V roce 2015 po nástupu na trůn uvedl král Salmán bin Abd al-Azíz do úřadu novou generaci ministrů úzce spojenou s jeho synem Muhammadem bin Salmánem. Král v říjnu 2016 dokončil přerozdělení funkcí nahrazením Ibrahima al-Assafa, ministra financí, Muhammadem al-Džadaanem. Princ Muhammad se snaží implementovat další kroky změn, ambiciózní soubor reforem známé jako „Vize 2030“, jejímž cílem je postupné zbavování závislosti království na ropě prostřednictvím omezování veřejných výdajů, diverzifikace hospodářství a přilákání zahraničních investic. Od nových vůdců království, z nichž mnozí jsou bývalí podnikatelé nebo bankéři, se očekává, že toto úsilí podpoří. (The Economist, 2016)

7.1.1. „Saúdská vize 2030“

Princ Muhammad bin Salmán představuje na internetových stránkách *Vision 2030* vizi budoucnosti, kterou pojímá jako ambiciózní, ale dosažitelný plán, jenž vyjadřuje dlouhodobé cíle a očekávání země. Odráží také silné stránky a schopnosti království a stojí na třech pilířích. Za první pilíř princ považuje postavení Saúdské Arábie v srdci arabského a islámského světa,

kterému Alláh věnoval cennější dar, než je ropa. Království je totiž zemí, kde se nacházejí dvě svaté mešity, pro muslimy nejsvětější místa na zemi. Druhým pilířem vize je odhodlání stát se globální investiční mocností. Princ považuje království za národ velkých investičních možností, které budou stimulovat ekonomiku a diverzifikovat příjmy. Třetí pilíř spočívá v transformaci jedinečné strategické polohy v globálním středu spojující tři kontinenty – Asii, Evropu a Afriku. Tato geografická pozice činí z království bránu do světa a epicentrum obchodu. (Vision 2030, 2017)

Saúdská vize je založena na třech oblastech⁵⁰ – společnosti plné života, prosperující ekonomice a ambiciózním národu. Pod prosperující ekonomikou je myšleno poskytování příležitostí pro všechny tak, aby byl vzdělávací systém sladěn s potřebami trhu a byly vytvářeny ekonomické příležitosti jak pro podnikatele a malé firmy, tak pro velké korporace. Plán zavazuje diverzifikovat hospodářství, vytvářet pracovní možnosti, zlepšovat podnikatelské prostředí anebo privatizovat. Třetí oblast je postavena na efektivní, transparentní a spolehlivé vládě. Také se zavazují k tomu, že budou vytvářet příznivé prostředí pro své občany, soukromý a neziskový sektor. (Vision 2030, 2017)

Nicméně ohledně Vize 2030 panují jisté pochybnosti o tom, zda se jedná skutečně o reálný plán. Největší problém mnozí skeptici vidí v tom, že je Vize sama o sobě nejasná. Princ Muhammad sice využíval řadu západních poradců, ale Národní transformační program 2020⁵¹ a navazující Vize 2030 jsou podivně specifikovány a zcela vágní. Zahrnují různá kritéria, ale nedokáží vysvětlit, jakým způsobem chce vláda stanovených cílů dosáhnout. Spousta ministrů touží podporovat soukromé investice, ale další reformy tuto snahu ztěžují. Například sedminásobné navýšení sazby obchodního vízového poplatku pravděpodobně zahraniční firmy odradí. Ve vysoce konkurenčním světovém hospodářství je také možné, že projekt nebude úspěšný. Je těžké si představit, jestli bude ekonomika schopná produkovat dostatek pracovních míst pro nově vystudované občany, jelikož v KSA je 78 % studentů středních škol posíláno

⁵⁰ V každé oblasti je definováno několik cílů. Oblast *společnost plná života* například stanovuje cíl zvýšení očekávané délky života ze 74 let na 80 let, zdvojnásobit počet saúdských památek zapsaných na seznamu UNESCO nebo zvýšení výdajů domácností na kulturní a zábavné aktivity uvnitř království ze současné úrovně 2,9 % na 6 %. Oblast *prosperující ekonomiky* zahrnuje cíle jako zvýšení podílu soukromého sektoru ze 40 % na 65 % HDP, nárůst podílu ne-ropného exportu z 16 % na 50 % HDP, navýšení ženské pracovní síly z 22 % na 30 % a přesun ze současného devatenáctého místa největší ekonomiky na světě do patnácti nejvyspělejších zemí. Poslední oblast *ambiciózní národ* vymezila cíle jako navýšení úspor domácností ze 6 % na 10 % celkových příjmů domácností nebo zvýšení příspěvku neziskového sektoru na HDP z méně než 1 % až na 5 %. (Vision 2030, 2017)

⁵¹ Národní transformační program 2020 byl zahájen za účelem vybudování institucionálních kapacit a schopností potřebných k dosažení ambiciózních cílů saúdskoarabské Vize 2030. První fáze implementace iniciativy byla spuštěna v roce 2016 a na ni budou navazovat každý rok další fáze zahrnující více veřejných subjektů. (Vision 2030, 2017)

na univerzity. Avšak bez pečlivého managementu pracovních příležitostí mohou saúdskoarabské reformy vést k většímu počtu nespokojené a nezaměstnané mladé populace. Vize 2030 se může také dostávat do střetu se staršími členy královské rodiny, kteří s rozhodnutími, především mladého (31letého) korunního prince, nemusí souhlasit. (The Economist, 2016; The Washington Institute, 2016)

7.2. Politická a ekonomická situace v Íránu

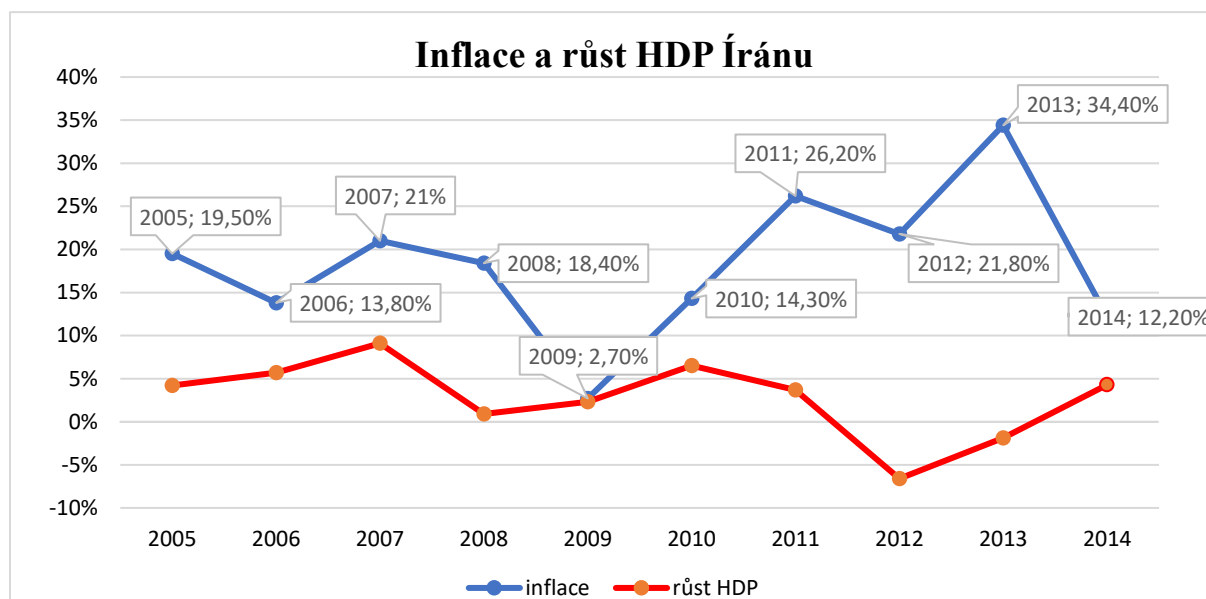
Politické a ekonomické prostředí Íránu se nacházelo od roku 2009 ve velmi složitém stavu. Po prezidentských volbách ve stejném roce, kdy zvítězil Ahmadínežád, došlo k prohloubení propasti mezi konzervativním a reformním táborem. Íránská ekonomika si prošla kritickým obdobím, především v důsledku uvalených sankcí, které snížily vládní příjmy. Kvůli zvyšující se inflaci a nezaměstnanosti rostla nespokojenost lidí. I přes vládní snahy minimalizovat dopad sankcí se na počátku druhého desetiletí 21. století země nacházela v politické a ekonomické nestabilitě. (Bazoobandi, 2012) Finanční krize také zasáhla íránskou měnu – riál⁵², který výrazně v roce 2012 vůči dolaru klesal. Krize se promítla i do cen základních komodit, které rychle stoupaly. Mnozí tuto těžkou situaci srovnávali s obdobím irácko-íránské války, kdy byly potraviny buď velmi drahé, nebo nebyly vůbec. Riál během třech měsíců ztratil 57 % své hodnoty, ve srovnání s rokem 2011 dokonce 75 %. (Dehghan a Borger, 2012)

Nový prezident Rouhání, který nastoupil do úřadu v roce 2013, se snažil zlepšit hospodaření s financemi a nahlížet optimističtěji na nová jednání, což mělo pozitivní vliv na ekonomické podmínky. Navzdory určitým zlepšením, zůstávala íránská ekonomika v roce 2014 pod značným tlakem. Průmyslová aktivita nedosahovala své maximální kapacity a nezaměstnanost zůstávala vysoká. Vše bylo komplikováno poklesem ceny ropy. Tudíž kombinace sankcí a nízké ceny ropy vedla vládu k mnoha opatřením, například nezvyšování deficitu rozpočtu. (The National Interest, 2014)

Od současného prezidenta Rouháního, který je považován za liberálnější osobu než jeho předchůdce, se očekávaly velké změny. Druhý nejmocnější muž v zemi slíbil, že vyřeší jaderný spor, zlepší vztahy Íránu s ostatními státy, revitalizuje ekonomiku a podpoří otevřenější společnost. Po dvou letech jednání islámské republiky s největšími světovými velmocemi bylo dosaženo důležitého milníku – jaderné dohody, která znamenala zrušení určitých sankcí vůči Íránu. (United States Institute of Peace, 2015) Omezení jaderného programu, k čemuž se Írán zavázal, má napomoci k otevření se okolnímu světu a rozmrazení íránských aktiv. Navíc si

⁵² Například v říjnu v roce 2012 lidé nakupovali 1 USD za 34 500 riálu. (Dehghan a Borger, 2012)

Rouhání slibuje, že tak bude posílen mezinárodní obchod a tok přímých zahraničních investic. Kromě toho se také novému prezidentovi podařilo snížit míru inflace, jak znázorňuje graf 3. (CIA, 2017b)

Graf 3: Míra inflace a růst HDP v Íránu v procentech (zdroj: vytvořeno autorkou dle World Bank, 2016c)

I přesto se islámská republika potýká s problémy, které souvisí s několikaletým špatným hospodařením s financemi a korupcí. S vidinou zrušení sankcí se však 63 % populace vyslovilo, že očekává zlepšení životní úrovně. (Glenn, 2015) Íránské orgány přijaly ucelenou strategii, zahrnující tržní reformy, které jsou reflektovány ve vládní dvacetileté vizi a v šestém plánu rozvoje pro pětileté období 2016–2021. Plán se skládá ze tří pilířů. Konkrétně se jedná o rozvoj pružné ekonomiky, pokroku v oblasti vědy a techniky a podporu kultury. V ekonomické oblasti plán rozvoje předpokládá do budoucna roční hospodářský růst ve výši 8 %. Mezi hlavní priority vlády patří reformy státních podniků, finančního a bankovního sektoru, a reformy v oblasti alokace a managementu příjmů z ropy. I nadále se předpokládá, že bude stimulován soukromý sektor a vzniknou nová pracovní místa, vzhledem k počtu pracovníků, kteří by měli nastoupit na pracovní trh v následujících letech, včetně žen, mladistvých a nezaměstnaných. (WB, 2016c) Dalším klíčovým cílem prezidentovy administrativy je snižování závislosti na ropě, zvláště pokud by cena za ropu klesala. O rozpočtu pro období 2015/2016 prezident prohlásil, že je „nejméně závislý na ropě vůbec“. (Glenn, 2015)

Rouhání vyzývá k tomu, aby se ženy plně zapojily do společnosti. Poprvé v historii islámské republiky jmenoval ministr zahraničí, Mohammad Javad Zarif, ženskou velvyslankyni reprezentující Írán v Malajsii. Nicméně íránská justice je řízena konzervativci, kteří Rouháního sliby o reformách vnímají jako ohrožení jejich vedení. Proti Rouhánímu se také může ohradit

ajatolláh Chameneí, zejména, co se otázky vztahů s USA týče. Rouhání je otevřený myšlenkám další spolupráce se západními velmocemi, avšak Chameneí tomu není zdaleka nakloněn. Je jisté, že prezident potřebuje podporu ze všech stran, jelikož jedině tak může své reformy dotáhnout do konce. (Azodi, 2016)

Od zrušení sankcí v lednu 2016 došlo k oživení ekonomiky, která ale vyžaduje řadu strukturálních reforem. Díky otevřenému prostředí pro podnikání se předpokládá, že reálný růst HDP v roce 2017 dosáhne hodnoty 4,8 %. Růst bude řízen především výrobou uhlovodíku. Také spotřeba, vývoz a investice by měly být hlavní hnací silou. Zrušení sankcí by mělo mít pozitivní dopad na bankovní systém, jelikož výrazně sníží transakční náklady. Očekává se také příliv přímých zahraničních investic a navrácení zmrazených aktiv. (WB, 2016c)

7.3. Kdo ovládne Blízký východ – Saúdská Arábie nebo Írán?

Bezpochyby jsou oba státy – Saúdská Arábie i Írán – velmi důležití aktéři, kteří svoji politikou výrazně formují Blízký východ. Oba státy nezůstávají nečinní v konfliktech odehrávajících se v regionu, ve kterých se snaží uplatňovat svoji dominanci a usilují tak stát se regionálním hegemonem. Obě země také procházejí řadou změn a reforem, jelikož si uvědomují, že musí posílit ekonomiku a předcházet tak hospodářským a politickým krizím.

Spousta zemí Blízkého východu byla značně poznamenána Arabským jarem, nicméně Saúdská Arábie zůstala relativně stabilní. Navzdory několika protestům, které se na jejím území odehrály, dala jasně najevo, že má nulovou či jen malou toleranci k opozici či projevování nespokojenosti. Zachování rovnováhy v zemi, která se opírá o náboženství a ropné bohatství, učinilo ze Saúdské Arábie dominantní zemi v regionu. Nicméně pokračující "sektarianizace" mocenských konfliktů a prohlubování sunnitsko-šíitské nevraživosti se může snadno obrátit proti království. (Beránek, 2011b)

Před pár lety se věřilo, že silnější pozici v regionu zastávala Saúdská Arábie. Írán – důsledkem izolace a sankcí – zůstal v pozadí. Přesto hrozil „vývozem revoluce“ a financoval různé skupiny na Blízkém východě, nicméně jeho hrozba nebyla tak závažná. Nyní se nachází v mnohem silnější pozici, což znepokojuje jeho rivala – Saúdskou Arábii. Obě země těží především z využívání svých přírodních zdrojů, nicméně Írán je v období uvalených sankcí nemohl naplno využívat. Ve spolupráci s Ruskem učinil Írán velký pokrok v letectví a řadí se do desítky technologicky nejvyspělejších zemí světa. S Íránem, kromě Ruska, navazuje obchodní partnerství také Čína, tudíž lze očekávat, že Írán bude dále prosperovat. Tato spolupráce by mohla představovat problémy pro Západ a jejich spojenců, jelikož by tak došlo

k posílení vlivu islámské republiky a jejich obchodních partnerů. Nestabilní situace a odehrávající se konflikty na Blízkém východě mohou Íránu umožnit více expandovat a stát se silnější mocí v regionu. (Harvey, 2016)

Nicméně král Salmán věří, že Saúdové mohou stále být nesporným regionálním arbitrem islámských a arabských záležitostí. Během prvního roku své vlády změnil Saúdskou Arábii z dosavadního statusu quo na zemi, která se aktivně snaží přetvořit složitou dynamiku moci v regionu. Salmán zřídil obrovskou arabskou vojenskou koalici, jejímž cílem je obnovit vládu prezidenta Hádího v Jemenu. (Neubauer, 2016) Společně s koalicí tak Saúdská Arábie zahájila masivní vojenskou intervenci. Pro království bylo stanovení nové obranné politiky velmi důležitým krokem. Král nasadil modernizované a velmi dobře vybavené vojenské síly, čímž se snažil ukázat, že Saúdskou Arábii nelze podceňovat. KSA se těší podpoře dalších arabských států, což z ní činí stále důležitého aktéra. Intervencí do jemenského konfliktu dala Íránu jasně najevo, že se šiitská republika nemá vměšovat do arabských záležitostí. K posílení svého postavení KSA také hodlá investovat do rozvoje a rozšiřování své armády 150 miliard dolarů. (Obaid, 2015)

Z hlediska regionální nadvlády hrají sankce, následkem nichž dojde pravděpodobně ke změně v globální struktuře zásobování energiemi, stále důležitou roli. A právě ropa je klíčová. V důsledku toho nastane posun v mocenské struktuře na Blízkém východě – ve prospěch Íránu a nepřízeň Saúdské Arábie. KSA by tak mohla předcházet íránskému ropnému rozmachu udržováním uměle nízkých cen za pomoci přesyceného trhu. Nicméně nízká cena nejspíš nebude schopna odvrátit „další íránskou revoluci“. Saúdská Arábie je podobně jako Írán závislá na vývozu ropy, avšak v mnohem větší míře než její rival. Možnost, že by království využilo ropu jako zbraň, se nezdá být racionální, jelikož ekonomika Saúdské Arábie trpí nízkými cenami ropy stejně. I přesto je Saúdská Arábie stále největším producentem nerostné suroviny v rámci organizace OPEC, a tudíž je považována za de facto jejího vůdce. (Reimann, 2016)

Jelikož se Saúdská Arábie potýká s ekonomickými problémy, plánuje zavést daň z přidané hodnoty, což nebylo v zemi doposud obvyklé. Daně tak mají kompenzovat náhradu za pokles ceny ropy. Írán má naopak málo možností, jak reagovat na krátkodobě ztracené příjmy. Příkladem je katastrofální inflace v předešlých letech, kdy dosahovala až 35 %, se kterou se země těžce vyrovnávala. (Reimann, 2016)

Írán již ale nebude stát v pozadí a bezpochyby se bude chtít víc prosadit. Republika může mít pozitivní vliv na řešení konfliktů a stabilizaci regionu. Země věří, že je silou, kterou svět

potřebuje. Saúdská Arábie se naopak chová podezřivě a ohroženě. Saúdský ministr zahraničí Adel bin Ahmed Al Jubair řekl: „*Nedovolíme Íránu, aby destabilizoval náš region. Nedovolíme, aby Írán škodil našim občanům, nebo těm, jenž jsou naši spojenci, a proto budeme reagovat. Ale tato reakce je reakcí na íránskou agresi.*“. Saúdští představitelé tvrdí, že jejich politika je koherentní a není nábožensky nebo ideologicky motivovaná. (Nakhoul, 2016)

Íránská jaderná dohoda stvrzená ve Vídni v roce 2015 předznamenává posun k rovnováze sil na Blízkém východě. Diskuze o vynoření se znovu povzbuzeného Íránu přetrvávají, a proto se Saúdové možné dominance svého perského nepřítel velmi obávají. Království také znepokojuje přívětivější vztah USA k Íránu. Je velmi pravděpodobné, že Írán – bez ekonomického omezení – je na dobré cestě stát se regionální hospodářskou velmocí. V průběhu příštího desetiletí se budou íránské regionální hegemonské ambice soustředit na stále sílící geopolitický boj s jeho přetrvávajícím sunnitským soupeřem, Saúdskou Arábií. (Julius, 2016)

Írán má značný potenciál dominovat v regionu ekonomicky a jeho dobře diverzifikovaná ekonomika začne postupně využívat výhody návratu do mezinárodního obchodu, což mu vypomůže v jeho úsilí o regionální dominanci. Přesto je nepravděpodobné, že by mohl být jeden z rivalů označen za jasného vítěze. Jak Írán, tak Saúdská Arábie budou nadále hledat různé cesty výhod jejich vzájemných pozic v regionu především prostřednictvím zástupných konfliktů v Sýrii, Jemenu či Bahrajnu. Oblast Blízkého východu bude patrně i nadále formována íránsko-saúdským soupeřením. Podle všeho se Írán stane velmocí ekonomickou, avšak predikovat to, zda se jí stane i na geopolitické úrovni, je velmi obtížné. Saúdové, navzdory jejich slábnoucímu vlivu, budou usilovat o to, aby se Írán za žádných okolností nestal naprostým vůdcem Blízkého východu. (Julius, 2016)

Závěr

Náboženství je od nepaměti propojováno s politikou, která je vírou mnohdy výrazně formulována. Jinak tomu není ani v oblasti, pro kterou se vžil název Blízký východ. Náboženství ovlivňuje i zahraniční vztahy a může sehrávat důležitou roli v konfliktech a válkách. Islám, který je na Blízkém východě dominantním náboženstvím, představuje významnou a nepostradatelnou součást jak politického, tak společenského života. Avšak tato monoteistická víra není jednotná, jelikož se dělí na dvě základní větve – na sunnitskou a šiitskou. Majorita muslimů náleží k první zmíněné větvi, jejíž příslušníci žijí například v Saúdské Arábii. Naopak šiité mají většinové zastoupení například v Íránu. Cílem práce byla analýza vztahů právě těchto dvou zneprátelených států, které k sobě mají velmi blízko, díky stejnému vyznání, ale také velmi daleko, důsledkem islámského schizmatu.

Právě sunnitský a šiitský islám je jednou z příčin nevraživosti mezi Saúdskou Arábií a Íránem. K rozkolu uvnitř víry došlo již v počátcích vzniku, kdy se muslimové nemohli shodnout, kdo se stane následníkem proroka Muhammada. Jedna skupina trvala na tom, že nástupce má být volen (sunnité), kdežto druhá požadovala, aby nástupnictví bylo zachováno v rodině proroka (šiité). Dalším rozdílným rysem, který rozlišuje obě země, je etnikum. Saúdové jsou Arabové, Íránci se řadí k Peršanům, což je další důvod jejich rozepře, ve které se mnohdy poukazuje na odlišný původ a historii.

Vnitropolitická situace a její případné přelévání do okolních států mělo na formování vztahů obou zemí často nemalý vliv. Významnou událostí, která značně změnila jejich spolupráci a postoj, měla íránská islámská revoluce, která proběhla v roce 1979. Nový vůdce, jenž nahradil dynastii Pahlaví v Íránu, ajatolláh Chomejní nastolil teokratickou vládu s přísným dodržováním islámských zákonů. Saúdská Arábie, jejíž státní ideologií je wahhábismus, sunnitská radikální forma islámu, se začala změnou režimu v Íránu a deklarovaným vývozem revoluce šiitského islámu obávat. Situace zůstává napjatá do současnosti, jelikož k dalšímu zhoršení vztahů došlo na počátku roku 2016, kdy Saúdové nechali mezi 47 lidmi popravit i šiitského duchovního Nimra Bákira al-Nimra, což vyvolalo především v Íránu velkou vlnu nevole.

Důležitou roli sehrává i otázka ropy, kterou obě země disponují a mají jí velký dostatek. Produkci a exportem této suroviny ovlivňují další státy nejen v regionu, ale na celém světě. Saúdská Arábie zastává stále vůdčí postavení v organizaci OPEC a má druhé největší prokázané zásoby ropy. Írán ovšem na tom není o moc hůře, neboť v podílu zásob je na třetím místě

v rámci organizace. Energetická soběstačnost a schopnost produkovat a vyvážet fosilní paliva zajišťuje oběma státům postavení důležitého obchodního partnera a uznávanou zemí ve světě, což jim umožňuje mít i silnější pozici v regionu.

Zahraniční vztahy mají také vliv na spolupráci mezi královstvím a republikou. KSA udržuje velmi přívětivé vztahy se Spojenými státy americkými, zejména kvůli energetickému a bezpečnostnímu zájmu. Naopak Írán měl od islámské revoluce až doposud s USA vztahy velmi špatné až nepřátelské. Tudíž i v tomto případě bylo království protipólem teokratické republiky. Důležitým hráčem v oblasti je také Rusko, které udržuje s Íránem především obchodní vztahy na vysoké úrovni. V případě Saúdské Arábie jsou vztahy s Ruskem spíše neutrální. Irák, který zejména v důsledku blízkosti k oběma zemím, je taktéž důležitým aktérem v regionu. V 80. letech minulého století vedl Írán s Irákem válku, v současnosti se perská země snaží využívat nestability a vzniklého chaosu po svržení Saddáma Husajna a zaměřuje se na podporu šíitské většiny. Saúdská Arábie je vůči svému severnímu sousedovi, i přes krátké oteplení vztahů v minulém století, podezřivá a opatrná.

Saúdská Arábie a Írán se snaží posilovat svoji pozici prostřednictvím proxy konfliktů, tedy zástupných válek v regionu. Nejvíce patrná je jejich angažovanost v Sýrii, Jemenu, Iráku či Bahrajnu. V občanské válce v Sýrii operuje několik rozdílných skupin, přičemž KSA podporuje sunnitské povstalecké skupiny, kdežto Írán stojí na straně prezidenta Asada a ponechání ho u moci, jelikož se obává nového nástupce, který by s nimi nespolupracoval. Jemen je arénou proxy konfliktu odehrávajícího se především mezi Saúdskou Arábií a Íránem. KSA nelibě nese íránské vměšování se do záležitostí arabské země, a proto se rozhodla pro vojenskou intervenci na podporu vlády prezidenta Hádího. Írán naopak stojí na straně šíitské povstalecké organizace Hútiové, stojící proti vládě.

Nepřátelství a rivalita mezi KSA a Íránem bude pravděpodobně pokračovat i do budoucna a oba státy budou i nadále usilovat o rozšiřování svého vlivu napříč regionem. Jednoznačně vyhodnotit, kdo je větším aspirantem na regionálního vůdce je obtížné. Avšak existují různé náznaky, které budoucího hegemonu regionu přibližují. Z pohledu ekonomické situace lze předpokládat, že Írán je po zrušení mezinárodních sankcí v mnohem lepší pozici a má nakročeno stát se ekonomickým vůdcem. Důvodem je, že se Saúdská Arábie naopak potýká s ekonomickými problémy, které nutí vládu omezovat výdaje a zavádět nová opatření. Sunnitská Saúdská Arábie i šíitský Írán jsou nicméně významnými hráči v regionu, a ani jednoho nelze podceňovat.

Seznam literary

ACKERMAN, Harrison. *Symptoms of Cold Warfare Between Saudi Arabia and Iran: Part 2 of 3*. Journalism & Political Science '16 [online]. 2012a [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://www.nupoliticalreview.com/2012/03/01/symptoms-of-cold-warfare-between-saudi-arabia-and-iran-part-2-of-3/>

ACKERMAN, Harrison. *Symptoms of Cold Warfare Between Saudi Arabia and Iran: Part 3 of 3*. Journalism & Political Science '16 [online]. 2012b [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://www.nupoliticalreview.com/2012/04/12/symptoms-of-cold-warfare-between-saudi-arabia-and-iran-part-3-of-3/>

AL JAZEERA. *Saudi Arabia executes 47 on terrorism charges* [online]. 2016 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://www.aljazeera.com/news/2016/01/saudi-announces-execution-47-terrorists-160102072458873.html>

AL JAZEERA. *Syrian Civil War Map* [online]. 2017a [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2015/05/syria-country-divided-150529144229467.html>

AL JAZEERA. *Syria's Geneva talks: 'Expectations pretty low'* [online]. 2017b [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/02/syria-geneva-talks-expectations-pretty-170222062023683.html>

AL JAZEERA. *Yemen conflict: Who controls what* [online]. 2017c [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2016/08/yemen-conflict-controls-160814132104300.html>

ALBRIGHT, David a Andrea STRICKER. *Iran's Nuclear Program*. The Iran Primer [online]. 2015 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://iranprimer.usip.org/resource/irans-nuclear-program>

AL-SUGHAIR, Sultan. *Crimes that led to Al-Nimr's execution*. Arab News [online]. 2016 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://www.arabnews.com/saudi-arabia/news/859996>

ANTEPAZO, Ana Belén Soage. *Saudi Arabia: A regional power facing increasing challenges* [online]. 2015 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: http://www.ieee.es/Galerias/fichero/docs_opinion/2015/DIEEEO133-2015_KSA_ArabiaSaudi_ABelenSoage.pdf

AXWORTHY, Michael a Zuzana KRÍHOVÁ. *Dějiny Íránu: říše ducha - od Zarathuštry po současnost*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-352-5.

AZODI, Sina. *A Bumpy Road to Reform in Iran*. *International Affairs Review* [online]. 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://www.iar-gwu.org/content/bumpy-road-reform-iran>

BAER, Robert. *Jak naložit s ďáblem: iránská velmoc na vzestupu*. Praha: Volvox Globator, 2010. ISBN 978-80-7207-755-7.

BAZOOBANDI, Sara. *Iran's Domestic Political and Economic Challenges* [online]. 2012 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: https://www.files.ethz.ch/isn/156680/Irans_Domestic_rev18-11-2012_2709.pdf

BBC. *Iran nuclear deal: Five effects of lifting sanctions* [online]. 2016a [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35342439>

BBC. *Yemen crisis: Who is fighting whom?* [online]. 2016b [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29319423>

BERÁNEK, Ondřej. *Jak reformní jsou reformy v Saúdské Arábii?* *Mezinárodní politika* [online]. 2011a [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <http://www.mup.cz/cz/download/jak-reformni-jsou-reformy-v-saudske-arabii.pdf>

BERÁNEK, Ondřej. *Saúdská Arábie – vítěz Arabského jara?* *Natoaktual.cz* [online]. 2011b [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: http://www.natoaktual.cz/saudska-arabie-vitez-arabskeho-jara-d6m-na_analyzy.aspx?c=A111010_110636_na_analyzy_m02

BERÁNEK, Ondřej. *Saúdská Arábie: mezi tradicemi a moderností; domácí politika, salafijská ideologie a zahraniční vztahy*. Praha: Volvox Globator, 2007. ISBN 978-80-7207-647-5.

BERGER, Maurits. *Religion and Islam in contemporary international relations*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael [online]. 2010 [cit. 2016-10-28]. Dostupné z: https://www.clingendael.nl/sites/default/files/20100400_cdsp_book_mberger.pdf

CALABRESI, Massimo. *Caught in the Cross Fire*. *Time* [online]. 2015, 185 (13), s. 24-27 [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: Business Source Ultimate, Ipswich, MA.

CALLAWAY, Christopher. *Religion and Politics*. The Internet Encyclopedia of Philosophy, ISSN 2161-0002 [online]. 2017 [cit. 2017-01-31]. Dostupné z: <http://www.iep.utm.edu/rel-poli/>

CAMBANIS, Thanassis. *The Islamic World's Fast Boil*. Newsweek Global [online]. 2016, 166 (3), s. 12-15. Dostupné z: Academic Search Ultimate, Ipswich, MA.

CAMPO, Juan Eduardo. *Encyklopedia of Islam*. Infobase Publishing, 2009. ISBN 1438126964. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=OZbyz_Hr-eIC&pg=511&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

CIA. *The World Factbook. Saudi Arabia* [online]. 2017a [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>

CIA. *The World Factbook. Iran* [online]. 2017b [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>

CLEMENTS, Lana. *End of Saudi Arabia power? Iran set to outmuscle oil supremacy as competition increases*. Express [online]. 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://www.express.co.uk/finance/city/635055/Saudi-Arabia-financial-crisis-set-to-get-even-worse-as-Iran-starts-pumping-oil>

CNN MONEY. *World's top oil producers* [online]. 2016 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://money.cnn.com/interactive/news/economy/worlds-biggest-oil-producers/>

COUNCIL ON FOREIGN RELATIONS. *Civil war in Syria* [online]. 2017 [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: <http://www.cfr.org/global/global-conflict-tracker/p32137#!/conflict/civil-war-in-syria>

COUNCIL ON FOREIGN RELATIONS. *Saudi Arabia in the New Middle East* [online]. 2011 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://www.cfr.org/saudi-arabia/saudi-arabia-new-middle-east/p26663>

COUNCIL ON FOREIGN RELATIONS. *Yemen in Crisis*. [online]. 2016 [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: <http://www.cfr.org/yemen/yemen-crisis/p36488>

COUNTRY METERS. *Saudi Arabia Population* [online]. 2017 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: http://countrymeters.info/en/Saudi_Arabia

ČESKÁ POZICE. *Až Saúdové dotěží své dolary z ropy...* [online]. 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/az-saudove-dotezi-sve-dolary-z-ropy-d6r-/tema.aspx?c=A160330_233033_pozice-tema_lube

DEARDEN, Lizzie. *Saudi Arabia warns Iran after accusations government 'murdered' Hajj pilgrims killed in stampede.* The Independent [online]. 2016 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/saudi-arabia-iran-war-of-words-prince-supreme-leader-hajj-stampede-nimr-embassy-syria-a7309141.html>

DEHGHAN Saeed Kamali a Julian BORGER. *Iran's currency hits all-time low as western sanctions take their toll.* The Guardian [online]. 2012 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2012/oct/01/iran-currency-rial-all-time-low>

EILERS, Christian. *Arab vs. Persian vs. Middle Eastern* [online]. 2014 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <https://www.dauntlessjaunter.com/2014/08/13/arab-persian-middle-eastern/>

ENCYCLOPEDIA BRITANNICA. *Muslim brotherhood* [online]. 2014 [cit. 2017-01-30]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Muslim-Brotherhood>

ERSOY, Eyüp. *Saudi Arabia and Iran in the New Middle East* [online]. 2013, 5 (51), s. 47-54 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: Academic Search Complete

FENDRYCHOVÁ et al. *Grafika: Saúdská Arábie versus Írán. Kdo hrozí čím v riskantním souboji Titánů.* Aktuálně.cz [online]. 2016 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/grafika-saudska-arabie-versus-iran-kdo-hrozi-cim-v-riskantni/r~4a991a3ab44011e594520025900fea04/?redirected=1480585344>

GLENN, Cameron. *Iran v Saudi Arabia: Government & Ideology.* United States Institute of Peace: The Iran Primer [online]. 2016 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <http://iranprimer.usip.org/blog/2016/jan/04/iran-v-saudi-arabia-government-ideology>

GLENN, Cameron. *Iran's Economy in 2015* [online]. 2015 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://iranprimer.usip.org/blog/2015/dec/17/irans-economy-2015>

HALÍK, Tomáš. *Náboženství a společnost.* [online]. 2009 [cit. 2017-01-31]. Dostupné z: <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/nabozenstvi-spolecnost/clanek/33/>

HARVEY, Jonathan Fenton. *Iran, the next great power in the Middle East?* The Times of Israel [online]. 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://blogs.timesofisrael.com/iran-the-next-great-power-in-the-middle-east/>

HUMAN RIGHTS WATCH. *Women and Saudi Arabia's Male Guardianship System* [online]. 2016 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <https://www.hrw.org/report/2016/07/16/boxed/women-and-saudi-arabias-male-guardianship-system>

HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. V Praze: Rybka Publishers, 2001. ISBN 80-861-8249-5.

CHUBIN, Shahram a Charles TRIPP. *Iran-Saudi Arabia Relations and Regional Order*. Routledge, 2014. ISBN 9781136043840. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=MhCgBAAAQBAJ&dq=saudi+arabia+and+iran&lr=&hl=c&source=gbs_navlinks_s

INDEX MUNDI. *Saudi Arabia Crude Oil Production by Year* [online]. 2017 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://www.indexmundi.com/energy/?country=sa&product=oil&graph=production>

JAHNER, Ariel. *Saudi Arabia And Iran: The Struggle for Power and Influence in the Gulf*. International Affairs Review [online]. 2012, 20 (3) [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://www.iar-gwu.org/sites/default/files/articlepdfs/Saudi%20Arabia%20and%20Iran.pdf>

JANČAR, Tomáš. *Vztahy s Íránem* [online]. 2016 [cit. 2017-02-28]. Dostupné z: <https://americkykongres.cz/wp-content/uploads/VZK-Vztahy-s-%C3%8Dr%C3%A1nem.pdf>

JOHNSON, Toni a Mohammed Aly SERGIE. *Islam: Governing Under Sharia*. Council on Foreign Relations [online]. 2014 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <http://www.cfr.org/religion/islam-governing-under-sharia/p8034>

JULIUS, Sam. *Will Iran become the next Middle East superpower?* Global Risk Insights [online]. 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://globalriskinsights.com/2016/03/will-iran-become-the-next-middle-east-superpower/>

KAMALI, Hamid Reza. *Iran and Saudi Arabia: Past and Future* [online]. 2014 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://www.iranreview.org/content/Documents/Iran-and-Saudi-Arabia-Past-and-Future.htm>

KATZ, N. Mark. *Iran and Russia*. The Iran Primer [online]. 2015 [cit. 2017-02-28]. Dostupné z: <http://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-russia>

KHIDAYER, Emíre. *Arabský svět - jiná planeta?*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2495-2.

- KHIDAYER, Emíre. *Život po arabsku*. Praha: Mladá fronta, 2012. ISBN 978-80-204-2786-1.
- KLICPEROVÁ, Lenka a Markéta KUTILOVÁ. *Islámskému státu na dostřel: válka v Sýrii očima novinářek Lenky Klicperové a Markéty Kutilové*. Praha: Mladá fronta, 2015. ISBN 978-80-204-3965-9.
- KOPECKÝ, Václav. *Írán vs. Saudská Arábie: Kdo ovládne Blízký východ?* Armádní noviny [online]. 2016 [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: <http://www.armadninoviny.cz/iran-vs-saudska-arabie-kdo-ovladne-blizky-vychod3f.html>
- KRAUS, Josef. *Íránský státní terorismus: od Chomejního po Ahmadínežáda*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2014. Politologická řada. ISBN 978-80-7325-342-4.
- KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 1992. ISBN 80-702-1125-3.
- KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2002. Moderní dějiny (Vyšehrad). ISBN 80-7021-540-2.
- KUTILOVÁ, Markéta. *Bitva o Aleppo: Porcování syrského medvěda*. Reportér [online]. 2016 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: http://reportermagazin.cz/a/ixhaA/bitva-oaleppo-porcovani-syrskeho-medveda?utm_source=facebook&utm_campaign=aleppo&utm_medium=cpc
- LEWIS, W. Martin. *Arabs and Persians; Shiites and Sunnis: More Complicated Than You Might Think*. GeoCurrents [online]. 2011 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <http://www.geocurrents.info/place/southwest-asia-and-north-africa/arabs-and-persians-shiites-and-sunnis-more-complicated-than-you-might-think>
- MABON, Simon. *Saudi Arabia and Iran: Power and Rivalry in the Middle East*. I.B.Tauris, 2015. ISBN 9781784534660. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=EfVQCwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Saudi+Arabia+and+Iran+:+Power+and+Rivalry+in+the+Middle+East&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjf053q4djRAhWF0xoKHWodBc0Q6AEIHDA#v=onepage&q=Saudi%20Arabia%20and%20Iran%20%3A%20Power%20and%20Rivalry%20in%20the%20Middle%20East&f=false>
- MAITAH, Mansoor. *Politická a ekonomická kultura islámu na Blízkém východě*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 212 s.
- MAŠĽAN, Martin a Pavel NEČAS. *Muslims, Islam and its growing impact on European Security*. Revista Academiei Fortelor Terestre [online]. 2016, 21 (3), s. 205-213 [cit. 2016-10-28]. Dostupné z: Academic Search Complete, Ipswich, MA.

MEAD, Walter Russell a Harry Zieve COHEN. *The Eight Great Powers of 2016: Iran Joins the Club*. The American Interest [online]. 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://www.the-american-interest.com/2016/01/26/the-eight-great-powers-of-2016-iran-joins-the-club/>

METZ, Chapin Helen. *Shia Islam* [online]. 1987 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <http://countrystudies.us/iran/55.htm>

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ ČR. *Blízký východ* [online]. 2017 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/blizky_vychod/index.html

MOGHADAM, M. Valentine. *Women in the Islamic Republic of Iran: Legal Status, Social Positions, and Collective Action* [online]. 2004 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ValentineMoghadamFinal.pdf>

MUNTEANU. Răzvan. *Saudi Arabia, Iran and the geopolitical game in Jemen*. Research & Science Today [online]. 2015, 1 (11), s.57-62 [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: Central & Eastern European Academic Source, Ipswich, MA.

NAKHOUL, Samia. *Iran moves from pariah state to regional power*. Reuters [online]. 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-dynamic-insight-idUSKCN0UV0T0>

NEUBAUER, Sigurd. *King Salman's first year: Saudi Arabia reshapes regional power dynamics*. Al Arabiya English [online]. 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <https://english.alarabiya.net/en/special-reports/king-salman-first-year/2016/01/22/King-Salman-s-first-year-Saudi-Arabia-reshapes-regional-power-dynamics.html>

OBAID, Nawaf. *Saudi Arabia is emerging as the new Arab superpower*. The Telegraph [online]. 2015 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/saudi-arabia/11583598/Saudi-Arabia-is-emerging-as-the-new-Arab-superpower.html>

OPEC. *OPEC share of world crude oil reserves, 2015* [online]. 2016 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm

OSINA, Petr. *Islámská právní kultura a její charakteristika* [online]. 2015 [cit. 2017-01-30]. Dostupné z: <http://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/islamska-pravni-kultura-a-jeji-charakteristika>

OXFORD DICTIONARIES. *Proxy war* [online]. nedatováno [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: https://en.oxforddictionaries.com/definition/proxy_war

ÖZALP, Osman Nuri. *Where is the Middle East? The definition and Classification Problem of the Middle East as a Regional Subsystem in International Relations*. Turkish Journal of Politics. 2011 2(2)

PERTHES, Volker. *Politický islám a mezinárodní vztahy*. Mezinárodní vztahy Praha: Ústav mezinárodních vztahů [online]. 1995, č. 1, s. 77-87 [cit. 2016-10-28]. Dostupné z: <https://mv.iir.cz/article/view/947>

PEW RESEARCH CENTER. *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050* [online]. 2015 [cit. 2017-01-31]. Dostupné z: <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>

PHILPOTT, Daniel. *Islamic Awakening*. America [online]. 2016, 214 (7) s. 36-38 [cit. 2016-10-28]. Dostupné z: Academic Search Complete, Ipswich, MA.

POTMĚŠIL, Jan. *Šaría – úvod do islámského práva*. Grada Publishing a.s., 2012. ISBN 8024780623. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=lrhgAgAAQBAJ&pg=PA26&lpg=PA26&dq=isl%C3%A1msk%C3%A9+C5%A1koly+a+sekty&source=bl&ots=KIKTfMjmdN&sig=zONg89UfH0ExfLqjwgkSXLrLhEk&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiG9a7qrd3RAhWCvhQKHVsHCJ8Q6AEIJjAC#v=onepage&q=isl%C3%A1msk%C3%A9%20C5%A1koly%20a%20sekty&f=false>

RADIO FREE EUROPE. *Turkey Seeks To Include Saudis In Syrian Peace Talks; Iran Says No* [online]. 2016 [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: <http://www.rferl.org/a/turkey-seeks-include-saudi-arabia-syrian-peace-talks-iran-says-no/28201076.html>

RASHEED, Al Madawi. *A History of Saudi Arabia*. Cambridge University Press, 2010. ISBN 9780521761284. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=ReoiwJiOqQAC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Madawi+alRasheed%22&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwi5tabAuIrSAhVCchQKHUvaBFYQ6AEIGzAA#v=onepage&q&f=false>

- RED24. *Iran and Saudi Arabia: A tenuous relationship that drives regional instability* [online]. 2016 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: https://www.red24.com/members/intelligence/newsletters_security_briefings/iran_saudiarabia_regional_instabilty_22042016.php
- REEBER, Michel. *Islám*. Praha: Levné knihy, 2008. Malá moderní encyklopedie (Levné knihy KMa). ISBN 978-80-7309-499-7.
- REIMANN, Jakob. *Saudi Arabia vs. Iran: Predominance in the Middle East*. Foreign Policy Journal [online]. 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <https://www.foreignpolicyjournal.com/2016/02/05/saudi-arabia-vs-iran-predominance-in-the-middle-east/>
- REORIENTING THE VEIL. *Islamic Jurisprudence & Law* [online]. 2017 [cit. 2017-01-30]. Dostupné z: <http://veil.unc.edu/religions/islam/law/>
- ROSS, L. Michael. *Does Oil Hinder Democracy?* World Politics [online]. 2001, 53 (3), s. 325-361. Cambridge University Press [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/25054153?origin=JSTOR-pdf&seq=1#page_scan_tab_contents
- ROYAL EMBASSY OF SAUDI ARABIA. *Majlis Al-Shura (Consultative Council)* [online]. 2017 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <https://www.saudiembassy.net/majlis-al-shura-consultative-council>
- RUSI. *The 'Oil War' between Iran and Saudi Arabia* [online]. 2016a [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <https://rusi.org/commentary/%E2%80%98oil-war%E2%80%99-between-iran-and-saudi-arabia>
- RUSI. *Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict* [online]. 2016b [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: https://rusi.org/sites/default/files/201608_op_understanding_irans_role_in_the_syrian_conflict_0.pdf
- SARDAR, Ziauddin a Zafar Abbas MALIK. *Islám*. Praha: Portál, 2004. Seznamte se---. ISBN 80-717-8882-1.

SCIOLINO, Elaine. *A Nation Challenged: Ally's Future; U.S. Pondering Saudis' Vulnerability*. The New York Times [online]. 2001 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2001/11/04/world/a-nation-challenged-ally-s-future-us-pondering-saudis-vulnerability.html>

SCHNEIDER, Jiří. *Mezinárodní vztahy a náboženství*. Mezinárodní politika [online]. 2001 [cit. 2017-01-31]. Dostupné z: <http://www.dokumenty-iir.cz/MP/MPArchive/2001/MP042001.pdf>

SKALNÍK, Petr. *Politika a náboženství z hlediska politické antropologie*. Mezinárodní politika [online]. 2001 [cit. 2017-01-31]. Dostupné z: <http://www.dokumenty-iir.cz/MP/MPArchive/2001/MP042001.pdf>

ŠMÍDOVÁ, Pavlína. *Současná zahraniční politika Íránu: 3. Soudobé zahraničně-politické vztahy* [online]. 2010 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <https://www.valka.cz/13801-Soucasna-zahranicni-politika-Iranu-3-Soudobe-zahranicne-politicke-vztahy>

TATEROVÁ, Eva. *Kořeny a vývoj antiamerikanismu v Íránu a Saúdské Arábii během studené války*. Defense & Strategy / Obrana A Strategie [online]. 2010, 10 (2), s. 71-88. Dostupné z: Central & Eastern European Academic Source, Ipswich, MA.

THE ECONOMIST. *Saudi Arabia's reforms: Building on sand* [online]. 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21709548-kingdoms-young-reformers-are-meeting-old-obstacles-building-sand>

THE INDEPENDENT. *Saudi Arabia closes local al Jazeera office over Qatar's backing for the Muslim Brotherhood* [online]. 2014 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/saudi-arabia-closes-local-al-jazeera-office-over-qatar-s-backing-for-the-muslim-brotherhood-9187856.html>

THE NATIONAL INTEREST. *Iran's Economic Nightmare* [online]. 2014 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://nationalinterest.org/feature/the-politics-irans-economic-nightmare-11906>

THE WASHINGTON INSTITUTE. *The Potential of Saudi Economic Reforms* [online]. 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/the-potential-of-saudi-economic-reforms>

THE WORLD BANK. *Middle East and North Africa – Overview* [online]. 2016a [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://www.worldbank.org/en/region/mena/overview#1>

THE WORLD BANK. *Saudi Arabia* [online]. 2016b [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <http://data.worldbank.org/country/saudi-arabia?view=chart>

THE WORLD BANK. *Iran, Islamic. Rep.* [online]. 2016c [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <http://data.worldbank.org/country/iran-islamic-rep>

TÎRNOVEANU, Dragoş. *Gender roles in Saudi Arabian society and politics*. Research & Science Today [online]. 2015, 2 (10), s. 43-49. [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: Central & Eastern European Academic Source, Ipswich, MA.

TOMKOVÁ, Alena. *Formování a proměna identit v moderním Íránu: od Chomejního po Ahmadínežáda*. V Plzni: Západočeská univerzita, 2014. Politologická řada. ISBN 978-80-261-0411-7.

ŤUPEK, Pavel. *Salafitský islám*. Praha: Academia, 2008. Orient (Academia). ISBN 978-80-200-2487-9.

TURNER, John. *Great Powers as Client States in a Middle East Cold War*. Middle East Policy [online]. 2012, 19 (3), s. 124-134. [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: Academic Search Ultimate, Ipswich, MA

TZEMPRIN, Athina, Jugoslav JOZIĆ a Henry LAMBARÉ. *The Middle East Cold War: Iran-Saudi Arabia and the Way Ahead*. Croatian Political Science Review [online]. 2015, 52 (4-5), s. 187-202 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: Central & Eastern European Academic Source, Ipswich, MA.

UNDERSTANDING ISLAM. *The Four Schools of Law in Islam*. [online]. 2017 [cit. 2017-01-30]. Dostupné z: <http://free-islamic-course.org/stageone/stageone-module-4/four-schools-law-islam.html>

UNDP. *Human Development Report 2015. Work for human development: Saudi Arabia* [online]. 2015a [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/SAU.pdf

UNDP. *Human Development Report 2015. Work for human development: Iran (Islamic Republic of)* [online]. 2015b [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/IRN.pdf

UNITED NATION. *Composition of macro geographical (continental) regions, geographical sub-regions, and selected economic and other groupings* [online]. 2016 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <https://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm>

UNITED NATION. *Kingdom of Saudi Arabia: Public Administration Country Profile* [online]. 2004 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z:

<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan023182.pdf>

UNITED STATES INSTITUTE OF PEACE. *The Current Situation in Iran* [online]. 2015 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <https://www.usip.org/publications/2015/07/current-situation-iran>

UNODA. *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)* [online]. 2017 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/>

VISION 2030. *Vision 2030 Kingdom of Saudi Arabia*. [online]. 2017 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://vision2030.gov.sa/en>

WEHREY, M. Frederic, et al. *Saudi-Iranian relations since the fall of Saddam: rivalry, cooperation, and implications for U.S. policy*. Santa Monica, Calif: Rand, c2009. ISBN 9780833046574. Dostupné z:

http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2009/RAND_MG840.pdf

YAFAI, Al Faisal. *Hostility between Iranians and Arabs betrays history*. The National [online]. 2013 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <http://www.thenational.ae/thenationalconversation/comment/hostility-between-iranians-and-arabs-betrays-history#page1>

ZAHED, Al Saud. *Hatred of Arabs deeply rooted in Persians, says Iranian intellectual*. Al Arabiya News [online]. 2011 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <http://www.alarabiya.net/articles/2011/10/09/170927.html>